kalba ir žmonės

Z. ZINKEVIČIUS

KAZIMIERAS BŪGA

KALBA IR ŽMONĖS

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

KAZIMIERAS BŪGA

Gyvenimas ir darbai

Vilnius „Mokslas" 1979

4L
Zi-102

Zinkevičius Z.

Zi-102 Kazimieras Būga: Gyvenimas ir darbai.— V.: Mokslas, 1979.— 160 p., iliustr., faks.— (Kalba ir žmonės).

Bibliogr. nuorodos išnašose.

Knygoje, skirtoje žymaus lietuvių kalbininko, lituanistikos bei baltistikos mokslo Lietuvoje kūrėjo K. Būgos gimimo 100-osioms ir mirties 55-osioms metinėms, supažindinama su didžiuoju mokslininku, jo gyvenimu bei veikla, įnašu į lituanistikos lobyną. Kadangi leidinys skiriamas platiesiems skaitytojų sluoksniams, lingvistikos dalykai dėstomi populiariai. Dalis pateikiamos archyvinės medžiagos skelbiama pirmą kartą.

4602010000

Z $\frac{70103-207}{M\ 854(08)-79}$ R—79 **4L**

Recenzavo

filol. m. dr. A. SABALIAUSKAS

© Leidykla „Mokslas", 1979

PRATARMĖ

1979 m. lapkričio 6 d. sukanka 100 metų nuo žymaus lietuvių kalbininko, lituanistikos bei baltistikos mokslo Lietuvoje kūrėjo prof. Kazimiero Būgos gimimo. Tų pačių metų gruodžio 2 d. sukanka 55 metai nuo jo mirties. Tomis progomis norima supažindinti mūsų visuomenę su didžiuoju mokslininku, jo gyvenimu bei veikla, įnašu į lituanistikos lobyną. Kadangi knygelė skiriama platiesiems skaitytojų sluoksniams, lingvistikos dalykus stengtasi dėstyti populiariai.

Dalis pateikiamos archyvinės medžiagos skelbiama pirmą kartą.

K. BŪGOS VAIKYSTĖ IR PIRMIEJI MOKSLO ŽINGSNIAI

Kazimieras Būga gimė Pažiegės vienkiemyje, netoli Dusetų, 1879 m. lapkričio 6 d. (pagal senąjį kalendorių spalio 25 d.). Tėvas (taip pat Kazimieras) buvo anuomet daugiau už kitus apylinkės valstiečius apsišvietęs žmogus: mokėjo skaityti bei rašyti lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai. Dėl to plačioje apylinkėje valstiečių buvo vertinamas ir renkamas į vietos administraciją. Devynerius metus jis buvo valsčiaus teisėju, o paskui iki 1905 m. vyresniuoju sandėlininku „magazynieriumi" (mat prieš Pirmąjį pasaulinį karą valsčiuose būdavo grūdų sandėliai nederliaus metams). Buvo taip pat renkamas valsčiaus tarybos nariu („vybarnu") ir net kandidatu į seimą, bet būti renkamas toliau atsisakė. Nors ir nelabai pasiturintis ūkininkas, bet dėl savo pranašumo apylinkės žmonių buvo gerbiamas ir mylimas. Mirė 1921 m. liepos 3 d., sulaukęs 73 metų amžiaus. Motina Grasilija Mekuškaitė-Būgienė buvo kilusi iš Jūžintų apylinkės. Ji mirė 1935 m. gruodžio 14 d., sulaukusi 76 metų amžiaus.

Būgų šeima — gana gausi: keturi sūnūs (Kazimieras, Jonas, Juozas, Antanas) ir keturios dukterys (Karolina, Ona, Emilija, Anelija). Būsimasis mokslininkas, kaip vyriausias sūnus, paveldėjo tėvo vardą.

Jaunasis Kaziukas elementorių skaityti išmoko iš tėvo. Devynerių metų amžiaus sulaukęs, jau tėvo leidžiamas slapta mokytis pas „daraktorius" (lietuviams skaityti ir rašyti gimtąja kalba tada caro valdžios buvo griežčiausiai draudžiama): pirmą žiemą

jis prabuvo pas Ropolį, mokiusį vaikus netoliese už Žiegelio ežero, antrą žiemą — motinos tėviškėje Mižiuškėse (dab. Aušrėnai, Jūžintų apyl.) pas dėdę Mekušką. Čia skaitė maldų knygas ir „Šiaulėniškį senelį".

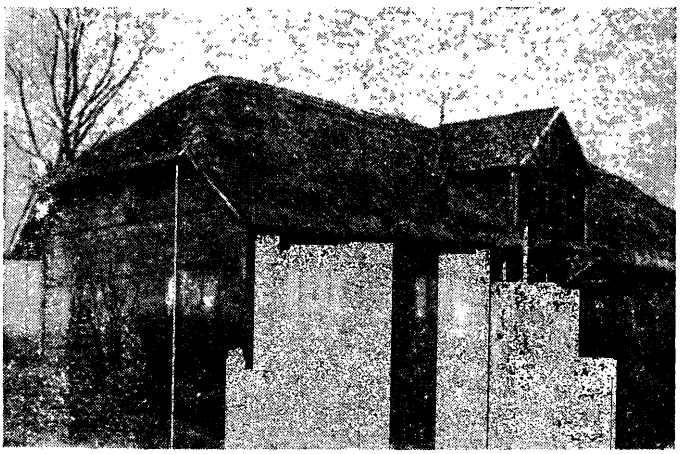

K. Būgos gimtasis namas Pažiegėje

Kadangi Kaziukas iš mažens nerodė didesnio paslankumo prie ūkio darbų, tai 1890—1891 m. žiemą tėvas nuvežė jį į Dusetų valsčiaus mokyklą. Šioje mokykloje tuomet buvo mokoma rusų kalba, lietuviškai nė žodžio nevalia būdavo ištarti. Suprantama, Kaziukui nebuvo lengva čia mokytis. 1891 m. rudenį tėvas nugabeno Kaziuką drauge su dviem jo pusbroliais — Petriuku Petruliu iš Mižiuškių kaimo ir Juozuku Mekuška iš Totoriškių kaimo (Kamajų apyl.) — į apskrities mokyklą Zarasuose, kur visi mokėsi pirmoje klasėje iki 1892 m. gegužės mėn. Apskrities mokykloje taip pat viskas buvo dėstoma rusiškai,

bet Kaziukas su šia kalba jau buvo kiek apsipratęs. Jis mokėsi geriau už savo pusbrolius. Tėvams nebuvo patogu mokyti Kaziuką Zarasuose: toli važinėti, sunku su maistu, neturėjo čia giminių, kurie Kaziuką paglobotų.

Tais laikais iš Zarasų krašto ir apskritai Rytų Lietuvos žmonės emigruodavo ne tik į Ameriką, bet ir į didžiuosius Rusijos miestus. Mokytieji ten gaudavo tarnybas, bemoksliai įsitaisydavo sargais, vežėjais, ūkvedžiais arba dirbdavo fabrikuose. Ypač daug to krašto lietuvių gyveno ano meto Rusijos sostinėje Peterburge (dab. Leningradas), kur lietuvių koloniją sudarė apie 20—30 tūkstančių žmonių [1]. Buvo ten ir Būgos giminių — net keturi Kazimiero (tėvo) pusbroliai Briedžiai. Ir Kaziuko tėvui kilo mintis vežti jį pas gimines į Peterburgą ir ten leisti mokytis. Kad ir labai toli nuo namų, vis dėlto Kaziukui būsią geriau gyventi pas gimines, be to, dideliame mieste ir moko turbūt geriau negu Zarasuose. Pasitarė su Zigmu Briedžiu, tarnavusiu Peterburge vežėju. Šis mielai sutiko Kaziuką pas save laikyti ir maitinti. Už maistą ir butą Z. Briedis atsisakė imti pinigų iš Būgos: vietoj to vasarą jo žmona su vaikais atvyksianti į Pažiegę vasaroti. Taigi abi pusės susitarė giminiškai ir vieni kitų neskriaudė.

1892 m. liepos mėn. paskutinėmis dienomis tėvas nuvežė Kaziuką į Peterburgą. „Tokiais žygiais,— rašė vėliau K. Būga savo autobiografijoje,— nesibaisi prastuolėlis nemokytas sodietis, mano tėvas, be to — nepasituręs, nes jį džiugina viena mintis — išvysti savo sūnelį kunigu, kuris ne tiktai tėvus senatvėje priglaus, bet ir visus namus sušelps. Tėvas nešykšti sūnaus mokslui paskutinio skatiko. Mokslo metams Petrapilyje man išlaidų susidarydavo gyvais pinigais

[1] Sruoga B. Lietuvių teatras Peterburge. K., 1930, p. 16.

150 rublių, kuriuos sukrapštyti būdavo tėvui gana sunku, nes iš ūkio tuomet tiekõs pelno negaudavo. Dažnai tekdavo tėvui net ir skolintis mano mokslui" [2].

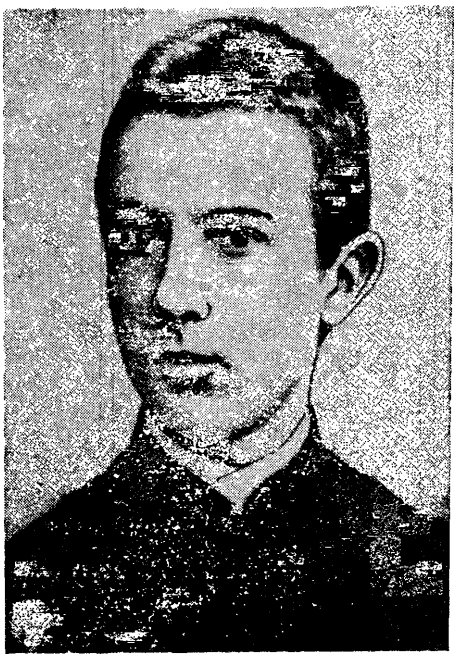

K. Būga Peterburgo šv. Kotrynos mokyklos mokinys

Drauge su Kaziuku į Peterburgą buvo nuvežti ir pusbroliai, su kuriais kartu mokėsi Zarasuose. Peterburge išsiskirstė kiekvienas pas savo gimines. Nuo rudens Kaziukas pradėjo lankyti šv. Stanislovo bažnyčios mokyklą (Трехклассное Уездное учили-

[2] Būga K. Lietuvių kalbos žodynas. K., 1924, sąs. 1, p. III (=Rinktiniai raštai. V., 1961, t. 3, p. 9).

ще имени Сестрженцевича), kurioje mokėsi trejus metus.

Vasarą atostogauti Kaziukas parvažiuodavo į Pažiegę. Namuose būdavo tylus, „savyje užsidaręs" vaikas: per dienas kambaryje skaitydavo knygas arba vienas vaikščiodavo po gražias, ežerais ir kalvomis išmargintas tėviškės apylinkes. Niekieno neraginamas, jau tada rankiojo liaudies dainas, mįsles ir priežodžius.

1895 m. pavasarį Kaziukas baigė triklasę mokyklą. Kadangi į kunigų seminariją su trijų klasių išsilavinimu nepriimdavo, tai buvo nutarta išeiti visas keturias klases. Tuo tikslu stojo į keturklasę šv. Kotrynos mokyklą, kurią baigęs turėjo teisę stoti į seminariją.

Šioje mokykloje vyravo šovinistinė lenkiška dvasia. Tais laikais lenkai nenorėjo pripažinti atskiros lietuvių tautybės, laikydami juos lietuviškos kilmės lenkais *(gente Lituanus, natione Polonus)*. Kaziukas iš pat vaikystės buvo susipratęs lietuvis ir gaudavo dėl savo tautybės ne kartą susikirsti su mokslo draugais.

1897 m. pavasarį Kaziukas baigė (su pagyrimu) šv. Kotrynos mokyklą ir tų pačių metų rudenį įstojo į Peterburgo kunigų seminariją, iš kurios po metų (1898 m. rugsėjo mėn.) išstojo, tuo užsitraukdamas tėvų ir visos giminės rūstybę.

Kodėl išstojo iš seminarijos, pats Būga savo autobiografijoje nenurodo. Jo ano meto draugai ir pažįstami savo prisiminimuose tvirtina, jog negalėjęs pakęsti seminarijoje vyravusios šovinistinės lenkiškos dvasios ir tų užgauliojimų, kuriuos tekdavo jam, kaip lietuviui, patirti iš seminarijos vadovybės. Nors Peterburgo seminarijoje daugumas klierikų buvo lietuviai, tačiau mažiausias lietuvybės pasireiškimas čia

būdavo griežčiausiai seminarijos vadovybės slopinamas. Ypač priešiškai Būgos ir kitų lietuvių klierikų atžvilgiu buvęs nusiteikęs seminarijos rektorius Vitoldas Erdmanas, kilęs iš sulenkėjusių Lietuvos šlėktelių Gelvonų apylinkėje. Jo akyse lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas — tai „bedievių masonų žabangos lietuvių katalikybei griauti". Sakoma, kad Peterburgo lietuviai jį supykdę dar ir todėl, jog sutrukdė tapti Žemaičių vyskupu sufraganu. Rektorius Erdmanas ėmęs persekioti klieriką Būgą. Juo, žinoma, pasekę kiti profesoriai, stengdamiesi kiekviena proga įžeisti Būgą, visaip juodindami nacionalinį lietuvių atgimimą. Pasakojama [3], jog kartą rektorius radęs pas Būgą draudžiamą lietuvišką knygelę. Iš jos paskaitęs keletą sakinių, tyčiomis visaip darkydamas bei kraipydamas žodžius, kad nieko nebūtų galima suprasti. „Na, supranti?" — paklausęs Būgos.— „Nieko nesuprantu",— atsakęs šis. „Tai matai,— šaipęsis rektorius,— kokie lietuviai kvaili: rašo, kad patys nesupranta". Panašių nuolatinių įžeidinėjimų Būga negalėjęs pakęsti ir po metų iš seminarijos išstojęs.

Savo autobiografijoje Būga teigia, jog su draudžiamais lietuvių raštais susipažinęs seminarijoje per tuomet katedros zakristijonu dirbusį Juozą Zauką, kuris zakristijoje tarp bažnyčios drabužių ir indų laikęs lietuviškų laikraščių ir knygų sandėlėlį. Savo atsiminimuose J. Zauka apie tai šit kaip pasakoja (kalba čia ir kitur citatose netaisoma): „Kaip žinoma, Peterburgo seminarijos klerikų dauguma buvo lietuviai. Aš prie katedros buvau zakrastijonu ilgus metus ir, ten būdamas, platinau lietuviškus raštus visai lietuvių kolonijai, taipogi ir klerikams... Velionis [t. y. Būga.— Z. Z.] apie tai dažinojo nuo draugų. Bet tais laikais su lietuviškais raštais turėjome slapstytis kai

[3] Būtėnas J. Istoriografo užrašai. V., 1974, p. 208.

su didžiausiu prasikaltimu nuo draugų kitos nuomonės, nuo profesorių, nuo žandarmerijos. Net baisu prisiminti! Tais laikais seminarija nuo katedros buvo toli, bet šventadieniais ant sumos visi klerikai ateidavo. Aš su klerikais tegalėdavau pašnibždėti iki jie užsivilkdavo komžas. Vieną kartą menkutis, vaikiškas klerikėlis spaudžia man ranką, sakydamas: „vadinuos Būga ir noriu su tamsta būti pažįstamas"; aš žinoma iš savo pusės pritariau. Antrą šventadienį Būga sveikindamas spaudžia man rankon laišką. Žinoma, tas atliekama su didžiausia slapta. Laiške Būga prašo jam būtinai gauti keletą lietuviškų knygučių, moksliško turinio. Sekančiame šventadieny priruošiau mažutį pundelį knygučių taip, kad galima būtų sutalpyti kišenėse. Aš būryje klerikų būktai paduodu komžą, o komžoje knygas. Jis, vilkdamas komžą, sukamšo knygas, kurias užantin, kišenėse. Ir taip tęsėsi visą laikotarpį iki velionis buvo seminarijoj" [4].

Seminarijoje 1898 m. Būga susipažino su tik ką išėjusiais iš spaudos pirmuoju Juškos žodyno sąsiuviniu ir mokinių hektografuota Jauniaus gramatika. „Abudu tuodu raštu,— rašė jis vėliau autobiografijoje,— bus nemaža paveikusiu mano sielai". Tuomet jis jau turėjo susirašęs gerą krūvą dainų ir mįslių su priežodžiais, kurių dalis buvo iš liaudies lūpų. Jo artimieji pasakoja, jog, būdamas klieriku, vasaros atostogų metu tėviškėje vaikščiodavęs po apylinkes, rinkdamas žodžius, dainas. Namuose, šeimai valgant, išgirdęs kokį retesnį žodį ar posakį, tuoj užsirašydavęs. Tą patį darydavęs ir pakviestas į svečius, dėl to žmonės stebėdavosi, kiti net pykdavę. Vėliau Būga savo veikaluose cituodavo labai daug žodžių iš Dusetų apylinkių, kurių dalis, matyt, buvo surinkta dar tais laikais. Jo veikalai mirgėte mirga kalbos

[4] Rygos balsas, 1925, Nr. 16, p. 4.

duomenimis su prierašu „Dusetos". Tuo jis savo gimtinės vardą išgarsino toli už Lietuvos ribų.

Kaip jau minėta, išstodamas iš kunigų seminarijos, Būga užsitraukė giminių rūstybę. Tėvams apie tai pranešė Z. Briedis. Tėvas, nuėjęs pas vieną giminę, apsiverkė: visas jo rūpestis, visos viltys nuėjo per nieką. Pats Kazys namie nesirodė, tik parašė laišką, prašydamas išrūpinti iš valsčiaus valdybos tam tikrą pažymėjimą. Užsirūstinęs tėvas iš pradžių nė girdėti nenorėjo apie prašomo pažymėjimo siuntimą. Tačiau jį perkalbėjęs Dusetų klebonas Daškevičius, kuris gerai pažino jaunąjį Būgą, žinojo jo norus ir siekimus. Nors reikiamas pažymėjimas ir buvo išsiųstas, tačiau tėvo pyktis dar ilgokai tvėrė. Jis atsileido tik tada, kai Kaziui pradėjo sektis, o patyręs, kad šis taisosi baigti gimnaziją, tėvas net džiaugėsi, visiškai pamiršęs seną nuoskaudą.

Metęs seminariją ir dėl to netekęs tėvų paramos, nuo 1898 m. spalio mėn. pirmųjų dienų Būga pradėjo savarankišką gyvenimą. Grįžti į namus jis nebegalėjo, juo labiau svajoti apie paramą, nes tėvas ir taip jau buvo įsiskolinęs (vien tik 1897 m., kada Kazys stojo į seminariją, pasiskolino 300 rublių). Peterburge gyvenę giminės irgi žiūrėjo į jį nepalankiai. Eiti į gimnaziją ar kitą mokyklą neturėjo pinigų, o gauti kokią nors tarnybą Peterburge buvo sunku. Tad nieko kito neliko daryti, kaip priimti vieno seminarijos draugo pasiūlymą vykti į Mosarį (Baltarusijos TSR, Polocko sritis) pas ten dirbusį lietuvį kunigą Bernotą mokyti jo broliavaikius.

Mosaryje Būga praleido 1898—1899 m. žiemą, mokydamas Antaną ir Juozą Bernočiukus, kurie taisėsi stoti į Peterburgo šv. Kotrynos mokyklą. Užsidirbęs tuo būdu kiek pinigų, Būga tikėjosi toliau gyventi Peterburge.

Kadangi vaikai buvo tinkamai parengti ir sėkmingai išlaikė egzaminus, Bernotas pavedė Būgai ir toliau juos globoti. Taigi 1899 m. rudenį Būga vėl grįžo į Peterburgą, kur nusisamdė du kambarius ir įsikūrė juose kartu su savo globojamaisiais Bernočiukais. Tuo būdu kurį laiką jis buvo aprūpintas bent butu.

Tų pačių metų lapkričio ar gruodžio mėn., mokyklos draugų padedamas, už kyšį (pašto ženklų rinkinį, kuriame buvo daugiau negu tūkstantis retų ženklų) Būga gavo tarnybą meteorologijos observatorijoje (Главная Николаевская Физическая Обсерватория), kurioje ištarnavo beveik ketverius metus. Darbas observatorijoje buvo nuobodus ir varginantis: nuo devintos valandos ryto iki ketvirtos valandos po pietų reikėdavo tikrinti įvairius atsiunčiamus meteorologinius duomenis, surašyti juos į tam tikrus lapus ir sudėlioti ilgas skaitmenų eiles „skersai ir išilgai". Už tai gaudavo apie 35—40 rublių atlyginimo per mėnesį. Norint padidinti menką algą, reikėdavo to paties darbo imtis namo, kuris, kaip vakarinis darbas, būdavo apmokamas skyrium.

* *
*

Peterburge anuomet anksčiau negu kituose dideliuose Rusijos miestuose pradėjo burtis emigravę lietuviai. J. Zaukos teigimu [5], Peterburgo lietuviai organizavosi jau nuo 1880 m. Iniciatoriumi buvęs Silvestras Baltramaitis, žinomas lietuvių bibliografas, tuomet tarnavęs Peterburgo viešojoje bibliotekoje. 1892 m. rugsėjo 25 d. valdžios buvo oficialiai leista „Labdaringoji Petrapilio lietuvių bei žemaičių draugija", trumpai vadinama „Labdarių draugija". Ši

[5] Ten pat, Nr. 20, p. 4.

draugija galėjo rengti lietuviškus vakarus su vaidinimais, dainomis, šokiais, ir Peterburgo lietuvių jaunuomenė turėjo progos kartkarčiais susitikti, drauge pasilinksminti, praleisti laisvalaikį. Šiai draugijai priklausė ir Būga.

Ilgainiui draugijos valdyboje įsigalėjo turtingieji, kurie pradėjo diskriminuoti paprastus darbo žmones: net imta į rengiamus vakarus nebeįsileisti tarnaičių ir šiaip žemesnio luomo žmonių. Be to, ir draugijos nario mokestis nustatytas per didelis eiliniam darbininkui. Todėl daug draugijos narių buvo nepatenkinti ir reikalavo kurti naują, demokratiškesnę draugiją, kuri būtų prieinama paprastiems darbo žmonėms. Susidarė iniciatyvinė grupė, kuriai priklausė ir Būga. Buvo gautas valdžios leidimas ir įkurta „Petrapilio lietuvių savitarpinės pagalbos draugija", trumpiau vadinama „Savitarpiečiais". Būgą netrukus išrinko šios draugijos sekretoriumi. Jis aktyviai įsijungė į naujosios draugijos darbą ir daug nuveikė jos labui.

Svarbiausia Peterburgo lietuvių draugijų veiklos sritis buvo lietuviškų vakarų organizavimas. Kasmet būdavo suruošiama bent po kelis vakarus. Programą paprastai atlikdavo patys draugijos nariai. Šitaip daugelis jų netyčiomis tapdavo savotiškais artistais. Prie naujosios draugijos buvo organizuotas specialus tokių scenos mėgėjų būrelis. Šiame būrelyje ypač aktyviai dalyvavo Būga. Tiesa, artistu netapo. Kaip „scenos darbuotojas" jis reiškėsi kuo kitu. Visų pirma, Būga buvo nuolatinis sufleris vaidinimų metu. Be to, jis, turėjęs labai aiškią, gražią rašyseną, buvo nuolatinis vaidinamų veikalų perrašinėtojas. Mat dėl lietuviškos spaudos draudimo cenzūrai negalima buvo pateikti spausdintų knygų. Tekdavo kiekvieną vaidinimą švariai ranka perrašyti net po du egzemplioriu. Minėtasis J. Zauka prisimena, kad Būga per-

rašęs dramas: „Nepadėjus nėr ko kasti", „Amerika pirtyje", „Velnias spąstuose", „Nesipriešink", „Meilę suardyti, tai nuodėmę pagimdyti", „Ponai ir mužikai" [6].

Nesant pakankamai lietuviškų dramų, Būgai teko tapti ir „dramaturgu". Neretai jis pats dramas vertė į lietuvių kalbą, perdirbinėjo jas. Antai komediją „Dėdė atvažiavo", kurią būreliui už 100 rublių labai nevykusiai iš lenkų kalbos buvo išvertusi viena vertėja, Būga, pasitelkęs į pagalbą Miką Palionį, naujai išvertė. Ši komedija 1902 m. buvo išleista Čikagoje. Maždaug tuo pačiu metu Čikagoje buvo išleista ir antroji komedija „Geriaus vėliau, negu niekad", versta taip pat Būgos su M. Palioniu. Perrašinėdamas Fromo-Gužučio „Ponus ir mužikus", Būga tekstą gerokai taisė, keitė: vietoj kunigo įvedė mokytoją.

Būga taip pat atlikdavo ir tam tikrą „režisoriaus" darbą. Mat į Peterburgą buvo suvažiavę žmonės iš visų Lietuvos kampų. Kiekvienas artistas kalbėjo savo tarme. Būga turėdavo suvienodinti aktorių kalbą scenoje. Amžininkų atsiminimu, šio darbo jis imdavosi su didžiausiu malonumu.

Apskritai draugijos veikloje Būga reiškėsi kaip vienas iš aktyviausių darbuotojų. Štai kokį jį prisimena iš tų laikų rašytojas Kleopas Jurgelionis, anuomet artimai pažinęs Būgą: „Kazys Būga sufleris. Kazys Būga ištarmės mokytojas ir tarmių vienodintojas scenoje. Kazys Būga žaidikų būrelio sekretorius. Kazys Būga dramatinių veikalų konkurso sumanytojas... Tačiau apie artizmo gilybes Kazys Būga nesiėmė spręsti" [7]. Sakoma, jog kartą Būga buvo nutaręs tapti artistu ir net rolę buvo pasiėmęs, bet tuoj

---

[6] Ten pat.

[7] Literatūros naujienos, 1935, Nr. 1.

pat atsisakęs, pasitenkinęs ir toliau suflerio vaidmeniu.

Bendradarbiauti spaudoje Būga pradėjo anksti. Dar 1900 m., kartu su J. Zauka ir meteorologijos observatorijoje tarnavusiu P. Paškoniu, sumanė leisti nelegalų hektografuotą literatūros, mokslo ir politikos mėnesinį laikraštį „Žiburį". Šio laikraščio 1900 m. jiems pavyko išleisti du numerius, o 1901 m., atrodo, tik vieną. Po to laikraštis liovėsi ėjęs, nes trūko lėšų. J. Zauka savo atsiminimuose [8] pasakoja, jog laikraščio redaktoriumi buvęs Būga. Jie abu virę hektografo „košę". Tą „košę" su skardine ir kitais įrankiais Zauka slėpdavęs Peterburgo katedros bokšte. Laikraštis buvęs dalijamas nemokamai.

1900 m. „Tėvynės sarge" (Nr. 9, p. 16—18) pasirodė Būgos straipsnis „Genys margas, o lietuviszka raszyba dar margesnė", pasirašytas K. Sėlio slapyvardžiu. Tai pirmasis jo darbas kalbos klausimais. Šiame straipsnyje Būga ragina lietuvius inteligentus rūpintis rašybos suvienodinimu. „Paėmęs į rankas by kokią lietuviszką knygelę,— rašoma jame,— lengvai pamatai daugybę jeibių, kurių lengva būtų iszsisaugoti. Ycz nemalonų įspudį ant kiekvieno skaitytojo, ar jis būtų lietuvis, ar svetimtautis, užsimanęs lietuviszkai pasiskaityti, daro nevienodumas raszybos, kurs iszrodo lyg kad nemokėtume raszyti". Straipsnyje nagrinėjami kai kurie rašybos klausimai, pvz., pritariama *č* raidės įvedimui (vietoj vartojamos *sz*), *i* raidės rašymui dvibalsių antrajame sande (rašyti *ai, ei, ui* vietoj *aj, ej, uj*), ginamas dvibalsių *ie, uo* rašymas dviem raidėm ir kt.

Pradėjęs bendradarbiauti „Tėvynės sarge", Būga susipažino ir artimai susidraugavo su šio laikraščio

[8] Rygos balsas, 1925, Nr. 16, p. 4.

redaktoriumi Juozu Tumu-Vaižgantu, su kuriuo pradėjo intensyviai susirašinėti.

Įvairiais slapyvardžiais (pvz., *Braškutis, Braškutis bei Trinkutis, Dar-krutą, V. Dausietis, Dievogala, D-la, Dusėtiškis (?), Jis, J. K. ir K. B., K. S., K. Masionis, Rag., Ragutis, K. Sėlis, K. Sielis, J. St...is, Studentas K. B-a, S. Ubašlaitė, K. Ulys, Vytinis, Žiegas*) Būga vėliau ėmė rašinėti įvairias korespondencijas ir straipsnelius pirmiausia į „Tėvynės sargą" ir „Varpą" (nuo 1901 m.), po to į „Naujienas", „Dirvą-žinyną", „Vienybę lietuvininkų", „Vilniaus žinias", „Lietuvos ūkininką" ir kt.

Jo straipsnelių tematika buvo labai įvairi. Daugiausia — korespondencijos iš Peterburgo (vėliau iš Dusetų ir kitų šiaurės rytų Lietuvos vietų) lietuvių visuomeninio gyvenimo, draugijų veiklos, vakarų organizavimo ir pan. klausimais. Korespondencijose Būga demaskuodavo caro žandarmerijos kėslus, skatino lietuvius būti budrius, mokė slėpti draudžiamas lietuviškas knygas ir pan. Be korespondencijų, Būga rašė įvairius straipsnelius, kuriuose dažniausiai būdavo liečiami įvairūs praktiniai kasdieninio gyvenimo klausimai. Tokie yra, pvz., straipsneliai „Apie vaikų kirmėles" (Tėvynės sargas, 1901, Nr. 4/5 B, p. 71—73), „Kaip sunaudoti smiltynus" (ten pat, 1902, Nr. 7/8 B, p. 22—25), „Degtinės ir alaus gėrimas" (ten pat, 1902, Nr. 1 B, p. 12—27) ir kt. Nemaža straipsnelių skirta kalbos klausimams: „Lietuviškos kilmės žodžiai finų kalboje" (ten pat, 1903, Nr. 1 B, p. 9—11), J. Šykopo gramatikos lenkiškojo vertimo (Varpas, 1902, Nr. 5, p. 116—117), E. Volterio (Dirva-žinynas, 1903, Nr. 8, p. 152—155) ir A. Pogodino (ten pat, Nr. 6, p. 91—96) raštų recenzijos ir kt. Iš šių straipsnelių matome, kad Būga tuo metu jau buvo platokai apsiskaitęs ir gerai orientavosi kalbos dalykuose.

Būgos straipsniuose ypač didelis dėmesys skiriamas liaudies švietimo klausimams. Jis troško, kad visi lietuviai mokėtų skaityti ir rašyti, entuziastingai ragino šviestis. Švietimo idėja labai plačiai išdėstyta ir jo to meto laiškuose. Štai 1903 m. balandžio 3 d. laiško giminėms ištrauka:

Mieliausioji tetule, dėde ir visa šeimyna!

Tai mano pirmiausias raštas į Tamstos rankas. Rašau, nes žinau, kad bus kam perskaito. Linksma širdžiai, matant, kad Lietuvoje apšvietimas, nor pamaži, bet visgi kilsta aukštyn. Mano ausis pasiekė garsas, kad Tamstos duktė, o mano seserėčia (regis, kad taip lietuviškai šitokia giminystė yra vadinama), Alena gražiai pramokusi lietuviškai rašyti. Man, kaipo lietuviui, Lietuvos sūnui, tas malonu ir linksma girdėti, kad ir mūsų sesutės apšvietimu nenori apsileisti savo broliams. Už tai reikia pagirti ir visiems statyti kaipo gražų sektiną paveikslą. Moterims (ir mergaitėms) apšvietimas — mokėjimas lietuviškai skaityti ir rašyti labai reikalingas, nes pačios mokėdamos, tą mokslą suteiks savo vaikams. Nežinau, ar berasi Lietuvoj žmogų, kursai mokėjimą savo kalboje skaityt ir rašyt skaitytų už nereikalingą daiktą. Tikiuos, kad ir mano sesutė Alena šitą savo mokėjimą rašyti ir skaityti sunaudos, mokydama savo drauges da neišmokusias arba visiškai nemokančias. Už tokį darbą susilauks netik Lietuvos žmonių dėkingumą, bet ir viešpaties dievo palaiminimą. Gėriaus yra kitus nemokančius mokyti, doran kelian vesti, negu par kiauras dienas bažnyčioj tupėti, nieko gero nedirbant, tik savo apsiėjimais žmones papiktinant [9].

Sėkmingai dirbdamas visuomeninį ir spaudos darbą, Būga artimiau susipažino su žymesniais Peterburgo inteligentijos atstovais: E. Volteriu, A. Dambrausku (=Adomu Jakštu) ir kt. Ypač didelės reikšmės jam turėjo pažintis su prof. Eduardu Volteriu.

Anuo metu Peterburge, be lietuviškų vakarų, antroji lietuvių susitikimo vieta buvo E. Volterio namai. Gimęs 1856 m. Rygoje, studijavęs Leipcige, Dorpate (dab. Tartu), Maskvoje ir Charkove, jis nuo 1888 m.

---

[9] Laiškas yra Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne (toliau trumpinama LKLI), sign. KB—18.

gyveno Peterburge, kur dirbo Mokslų akademijos bibliotekoje ir privatdocento teisėmis skaitė Peterburgo universitete paskaitas baltų filologijos klau-

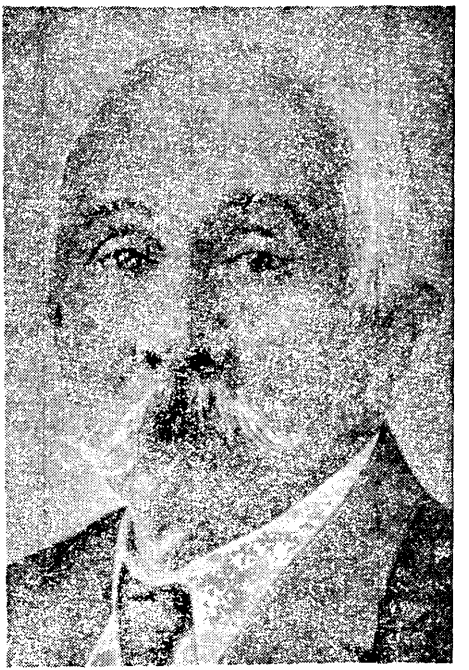

E. Volteris

simais. Palaikė artimus santykius su Peterburgo lietuvių veikėjais, gaudavo lietuviškų raštų. Jo namai buvo tapę savotišku lietuvybės centru Peterburge. Jis rėmė ir globojo neturtingus lietuvius studentus, kurių ne vienam yra padėjęs išeiti į gyvenimą, parūpindamas tarnybą ar kitokiu būdu paremdamas.

Volteriui teko suvaidinti labai reikšmingą vaidmenį Būgos gyvenime.

Beveik kiekvieną šeštadienį Volterio namuose būdavo rengiamos arbatėlės, į kurias susirinkdavo sostinės įžymybės. Čia užsukdavo ir Peterburgo universiteto profesoriai bei akademikai lingvistai, kurie domėjosi lietuvių kalba. Iš lietuvių nuolatiniai svečiai būdavo Peterburgo dvasinės akademijos profesoriai K. Jaunius, P. Bučys, A. Dambrauskas, Maironis. Taip pat būdavo kviečiami lietuviškų vakarų organizatoriai ir aktoriai mėgėjai. Kartą čia buvo prisimintas gabus, energingas, bet vargingai gyvenantis jaunuolis Kazys Būga. Volteris paprašė J. Zaukos atsivesti kitą šeštadienį jį su savimi. Sakėsi norįs Būgą iš arčiau pažinti. Taip nuo 1900 ar 1901 m. pradžios Būga tapo nuolatiniu Volterio svečiu. Volteris buvo pirmasis, įvertinęs Būgos gabumus. Jis pasiryžo rūpintis, kad tie gabumai veltui nežūtų. Nuo pat pirmojo susitikimo Volteris tapo antruoju tėvu, o Volterienė — motina, kuri, visuomet vaišinga ir rūpestinga, pamilo Būgą kaip savo tikrą sūnų, kurio likimu nenustojo rūpintis iki paskutinės jo gyvenimo dienos. „Volteriai geriausi mano prieteliai,— rašė Būga 1911 m. kovo 17 d. broliui Juozui,— gali sakyti, t i k r i t ė v a i. Aš pas juos kaip namie. Volteriai labai ir labai daug dėl manęs padarė gera" [10].

* *
*

Iš pat jaunystės Būga pasižymėjo savotiškomis būdo ypatybėmis, kurios jį išskyrė iš kitų jaunuolių tarpo. Buvo gana lėtas ir tylus. Mergaičių draugijos vengdavo, šokti nemėgo ir niekad nešokdavo. Kai pas jį ateidavo draugų, užuot užėmęs svečius, jis pa-

[10] LKLI KB—7.

prastai tylėdavo arba, pasiėmęs kokią knygą, skaitydavo. Kieno nors paklaustas, greit neatsakydavo. Kalbėdamas mėgdavo įterpti į kalbą liaudies priežodžių, patarlių, mįslių, kurių jau tada žinojo devynias galybes. Kam nors paminėjus dar negirdėtą liaudies patarlę, priežodį ar šiaip posakį, Būga bematant pašokdavo lyg įgeltas ir įsitraukdavo kalbon. Niekur ir niekuomet jis nepraleisdavo progos pasiklausyti skirtingų tarmių kalbos ir šitaip praturtindavo savo kalbą retesniais žodžiais, posakiais. Tam tikslui jis išnaudodavo ir lietuvių vakarus. Štai kaip giminaitis J. O. Širvydas savo prisiminimuose aprašo Būgą viename tokiame Peterburgo lietuvių vakare: „Paskui, po vaidinimo buvo balius, vadinasi,— šokiai. Publikoje buvo daugybė žmonių, dailiai pasirėdžiusių ponų ir ponių,— nes Peterburge tuomet buvo jau daugelis lietuvių, net ir aukštas vietas valdžioje turinčių. Šokiai buvo sulyg tų laikų visi madingieji. Muzika pirmos rūšies. Jaunimas šoko-trypė, taip sakant — «galva ėjo»... Būga beveik visą šokių laiką išbuvo salėje drauge su svečiais; bet jisai nesijautė, kad čionai yra «jo pasaulis». Kaip kiti jaunuoliai tokiuose baliuose praleidžia visą savo jaunystės kaitrą ir aistrą, taip Būga, nors būdamas jaunutis bernužėlis, atrodė čionai neturįs ką veikti: kaip atsistojo prie salės sienos atsišliejęs, taip visą vakarą ir prastovėjo, tai su praeinančiais draugais pašnekučiuodamas, tai į šokančius ir dainuojančius žiūrėdamas. Tačiaus nenuobodžiavo: jis čionai atrodė turįs savo kokią ypatingą misiją. Ir iš tikrųjų, jis turėjo vieną savo didelį uždavinį — jis eidavo, kur tik didesnis lietuvių būrys susirinkdavo; jis čionai prisiklausydavo žmonių kalboms, kad pagautų dar kokį negirdėtą posakį, kokią nepaprastą patarlę ar priežodį, kokį įdomesnį žodį, kaipo medžiagą savo būsimajam žodynui ir bendrai

lietuvių kalbos mokslo studijoms. Esu pastebėjęs, kad jis keletą kartų išsitraukdavo iš kišenėlės popierėlį ir ką tai užsirašydavo" [11].

Kada Būga pradėjo domėtis kalbos klausimais, niekas iš to meto draugų neprisimena. Visi teigia, kad jo galva jau tada buvusi „prikimšta" kalbos dalykų, kad kalbos pamėgimas atsiradęs jame savaime, niekieno nežadinamas, kad jis „gimęs kalbininku". Ne vienas prisimena, jog tuomet, ėmus kam nors kalbėti apie savo tarmę ar kuriuo kitu kalbos klausimu, nekalbusis Būga bematant tapdavęs šnekus: užsidegdavęs, aiškindavęs, neduodavęs kitiems kalbėti, tarytum bendrakalbiai išsižioję jo klausytų. „Man rodos,— rašo K. Jurgelionis savo prisiminimuose,— jis visuomet, iš pat mažens, turėjo žaisti šaknimis ir kamienais" [12].

Būga trokšte troško pažinti lietuvių kalbą visą: ne tik rašomąją, bet ir šnekamąją su visomis jos tarmėmis. Jis iš mažens pradėjo rinkti bei registruoti kalbos duomenis. Rinko retesnius žodžius, posakius, mįsles, patarles, dainas ir kitą kalbos turtą. Daug pešė iš įvairiatarmių Peterburgo lietuvių. Jeigu kas iš pažįstamų važiuodavo į Lietuvą, visuomet jų prašydavo parvežti dainų, patarlių ir kt. „Būdavo, kada vasarą parvažiuodavau namo į Šiaulių apylinkę,— prisimena buvęs jo mokinys Mosaryje Juozas Bernotas,— tai K. Būga man įteikdavo keletą sąsiuvinių užrašyti apylinkėje esančioms patarlėms, dainuškoms, atskiriems žodžiams. Tai aš stengdavausi padaryti ir užrašytas dainas, patarles jam parveždavau, už tai jis būdavo labai dėkingas ir džiaugdavosi" [13]. Savo rinkinius Būga papildė 1901 m. lapkričio mėn., kada, kelerius metus nebuvęs (nuo 1898 m.), parva-

---

[11] Būtėnas J. Būgos gyvenimas (rankraštis LKLI), p. 6[b].
[12] Literatūros naujienos, 1935, Nr. 1.
[13] Zarasų kraštas, 1934, Nr. 48, p. 6.

žiavo tėviškėn, nes turėjo stoti į naujokų komisiją. Tuomet, susitaikęs su tėvais, ilgesnį laiką pasisvečiavo namuose, pririnkdamas Dusetų ir Jūžintų apylinkėse apie 150 dainų, 10—12 pasakų, kelias dešimtis mįslių ir retesnių žodžių. Dalį jų (8 dainas ir 5 pasakas) įdėjo į E. Volterio leidžiamą „Lietuviškąją chrestomatiją" (t. 2, p. 355—376) kartu su savo parašytu Dusetų tarmės aprašymu [14]. Nuo šio laiko jis beveik kiekvieną vasarą parvažiuodavo į tėviškę ir kiekvieną kartą vis papildydavo savo rinkinius. Į šį darbą savo tėviškėje taip pat įtraukė artimuosius bei draugus, kurie rinko ir siuntė jam kalbos duomenis. Brolis Jonas prisipažįsta, kad ir jį Kazys buvo išmokęs užrašinėti žodžius ir už kiekvieną atsiųstą gerą mįslę po 3 kapeikas iš jo gaudavęs.

Suprasdamas surinktos medžiagos mokslinę vertę, Būga rūpinosi įdomesniuosius dalykus paskelbti spaudoje. Antai minėtoje Volterio chrestomatijoje, be nurodytųjų, dar buvo įdėta ir daugiau tekstų iš Būgos rinkinių, taip pat tokių, prie kurių rinkimo ar užrašymo Būga vienokiu ar kitokiu būdu yra prisidėjęs (žr. t. 2, p. 313—315, 338—344, 485, 490). Jo surinktos medžiagos randame J. Basanavičiaus paskelbtuose lietuvių tautosakos rinkiniuose (pvz., Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Chicago, 1903, p. 368—369) ir ano meto periodikoje (pvz., Dirvoje-žinyne, 1903, Nr. 6, p. 65—67).

Ypač rūpėjo Būgai leksikos dalykai. „Tuo laiku,— rašo jis savo autobiografijoje,— man buvo galva pramušta Daukanto raštais, kurie visų daugiausia yra man davę retų ir negirdėtų žodžių. Daukanto žodžių reikšmės ir prasmės, kurios dažnai negalėdavau su-

---

[14] Viena iš įdėtų dainų užrašyta 1897.VII.26, t. y. dar prieš įstojant į kunigų seminariją.

vokti, vaikyti padeda man žemaičiai draugai (dr. D. Bukantas, Gurauskas ir kt.)".

Tuo metu Būga ne tik rinko medžiagą, bet ir mokėsi. Tik ką grįžęs 1899 m. rudenį iš Mosario į Peterburgą, jis tuoj tapo beveik kasdieniniu Peterburgo viešosios bibliotekos skaitytoju. Čia susipažino su bibliotekos tarnautoju S. Baltramaičiu, kuris kartais leisdavo parsinešti ir namo vieną kitą knygą. Bibliotekoje rado visus lietuvių dainų ir pasakų rinkinius, žodynus, gramatikas, kai kuriuos Daukanto, Valančiaus, Ivinskio raštus. „Iš Kuršaičio žodyno ir gramatikos ir Baranausko «Ostlitauische Texte» patiriu,— rašo jis autobiografijoje,— kad lietuvių kalbos skiriama dvejopa priegaidė. Observatorijoje, nutraukdamas po kokį pusvalandį ar valandą nuo tarnybos darbo, 1900—1901 metais išmokstu priegaidės žymėti. Tasai mokslas man nebuvo lengvas, nes tuomet nebuvo kam mane pamokyti. Vienatijas priegaidės mokytojas man tebuvo Kuršaičio žodynas. Gyvu žodžiu nebuvo kam mane pamokyti, nes tuomet dar Jauniaus nepažinau".

Būga suprato, kad lietuvių kalbos reiškinių kaip reikiant nepajėgs suprasti, jeigu nesusipažins su giminingomis kalbomis. Todėl atliekamu nuo tarnybos laiku ėmėsi pats savarankiškai mokytis latvių kalbos, kurios gerokai pramoko ir, parsisiųsdindamas iš Rygos „Austrums" žurnalą, atsidėjęs skaitydavo. Jau tada Būga domėjosi bei studijavo ir senąsias klasikines indoeuropiečių kalbas. To meto pažįstami savo prisiminimuose rašo, jog jo mažytis kambarėlis buvęs užverstas knygomis, žurnalais, rankraščiais ir kitokiais rinkiniais. „Tarp repeticijų,— rašo K. Jurgelionis,— artistų būrelio susirinkimų, rolių perrašinėjimų, vaidinimų ir sufleravimų Kazys Būga savo mažyčiame kambarėlyj prie mažos kerosininės lempos rinko, surašinėjo, kamantinėjo, knabinėjo, nagrinėjo,

taisė, lygino, kalė ir zalatijo... žodžius. Lietuvių kalbos žodžius, slavų kalbos žodžius, graikų kalbos žodžius, lotynų kalbos žodžius, gotų žodžius, keltų žodžius... Ir žodžiais, kamienais, sufiksais ir prefiksais jis vaišindavo kiekvieną, kurs tik pas jį atsilankydavo" [15].

* *
*

Būgai kaip kalbininkui augti didžiausią reikšmę turėjo draugystė su žymiuoju lietuvių kalbos žinovu, Peterburgo dvasinės akademijos profesoriumi Kazimieru Jauniumi.

Autobiografijoje Būga rašo, jog pirmą kartą Jaunių pamatęs bene 1901 m. viename Peterburgo lietuvių draugijos vakare. Tačiau arčiau su Jauniumi susipažinęs tiktai po kelių mėnesių, 1902 m. pavasarį („tuojau po velykų"), atrodo, pas Volterį vienos arbatėlės metu.

K. Jaunius, gimęs 1848 m. Kvėdarnos apyl., mokęsis Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje, vėliau dirbęs Kaune ir Kazanėje, nuo 1899 m. profesoriavo Peterburgo dvasinėje akademijoje, kur dėstė klasikines ir hebrajų kalbas. Nuo mažens susižavėjęs kalbotyra, išmokęs daug, ypač senųjų, kalbų, Jaunius ėmėsi intensyviai tyrinėti lietuvių kalbą, jos tarmes, senuosius paminklus ir tapo geriausiu tais laikais lietuvių kalbos ir jos istorijos žinovu, į kurį lietuvių kalbos klausimais kreipdavosi žymūs Rusijos ir užsienio kalbininkai. Paskendęs iki ausų kalbos moksle, Jaunius dienas ir naktis prasėdėdavo, spręsdamas įvairias lingvistikos problemas. Tačiau darbo rezultatų dėl savo charakterio ypatybių jis nė nemanė skelbti spaudoje. Kasdieni-

---

[15] Literatūros naujienos, 1935, Nr. 1.

niame gyvenime Jaunius buvo nemažas keistuolis, su kuriuo sutarti ne visi sugebėdavo.

„Pritilpti prie Jauniaus,— rašo Būga autobiografijoje,— buvo nelengva. Iš prãdžių mane nevisuomet įsileisdavo. Bet kai arčiau jis mane pažino, įeiti pas

K. Jaunius

jį buvo nebesunku. Nuo 1902 metų rudens tapau dažnas Jauniaus svečias ir nenustojau juo buvęs net iki jo mirimo dienai (1908 m. vasario 25 d.)".

Pastebėjęs Būgos artumą Jauniui, E. Volteris sugalvojo labai naudingą dalyką: pasiūlė akademikams F. Fortunatovui ir A. Šachmatovui paskirti Būgą

Mokslų akademijos lėšomis apmokamu Jauniaus asmeniniu sekretoriumi ir pavesti jam išgauti iš Jauniaus spaudai jo raštus, ypač lietuvių kalbos gramatikos ir dialektologijos klausimais. Abu akademikai šiam sumanymui pritarė. 1903 m. sausio 16 d. laiške Tumui-Vaižgantui Būga jau rašė: „Akademikai Šachmatov'as ir Fortunatov'as pripažino už reikalingą prof. Kaz. Jauniui paskirti sekretorių, kursai pagal jo žodžius galėtų rašinėti straipsnius iš litvanologijos. Pakol kur kas bus sekretoriumi paskyrė mane. Visų pirmiausia pradėta rašyti apie Panevėžio apskritiės lietuvių tarmės. Tą darbą pabaigus, prof. Jaunius rengiasi rašyti kritiką Mierzyńskio knygos «Romove», kurioje Mierz. ant lietuvių daug prikalbėjo nebūtų daigtų" [16].

Būga, matyt, visu savo jaunatvišku entuziazmu ėmėsi atlikinėti akademikų jam pavestą uždavinį. Jis ne tik užrašinėjo Jauniaus mintis, bet ir stengdavosi padėti Jauniui surinkti reikalingą medžiagą. Tame pačiame laiške jis prašo Tumą-Vaižgantą rinkti ir siųsti jam (t. y. Būgai) vardus su *Ruom-*, *Rom-*, *Ram-*, *Ruov-*, *Alk-*, *Elk-*, *Auk-*, *Tal-*, *Patal-*, *Gard-*, senų namų planus ir trobesio dalių pavadinimus, pabrėždamas, jog visa tai reikalinga prof. K. Jauniui. Tačiau greit įsitikino, kad akademikų pavesto uždavinio dėl Jauniaus abejingumo savo darbų spausdinimui kaip reikiant atlikti negalės. Jau tų pačių metų birželio 7 d. Būga rašė Vaižgantui: „Mano sekretojavimo tikslas — antru atveju išleisti «Описание говоров литовского языка в Поневежском уезде» — nepasiektas, nėsa kun. Jaunjus to darbo negalėjo peržjūrėti, būdamas užimtas kitais dalykais... Nors tasai darbas padaryti nepasisekė, bet visgi laikas, kurį sugaišau

[16] Būgos laiškai Tumui-Vaižgantui saugomi Vilniaus universiteto rankraštyne (toliau trumpinama VU), sign. E 155 ir D 360. Cituojamų laiškų ištraukų metrika toliau nebebus nurodoma.

pas prof. Jaunjų, nenuėjo veltui. Nů Jaunjaus per tą laiką sumedjojau nemažai labai svarbjų žinjų, kurjas menu galėsju sunaudoti bendram mūsų labui" [17]. Nepasisekė Būgai išgauti iš Jauniaus ir kitų tarmių aprašo. Jis galėjo paruošti spaudai tik Jauniaus gramatiką, tačiau ir tos, kaip tvirtina Būga savo autobiografijoje, nuo 1903 m. iki mirties, t. y. per penkerius metus, Jaunius tesuspėjo peržiūrėti tik pirmuosius 48 puslapius.

Nors ir menką naudą turėjo Mokslų akademija iš Būgos sekretoriavimo, bet užtat pats Būga labai daug pelnė. Lankydamas Jaunių, jis gerokai praturtino savo rinkinius nauja medžiaga. Jaunius visų pirma buvo didelis lietuvių kalbos tarmių žinovas. Būga gausiai naudojosi jo duomenimis apie mūsų tarmes, rinko retus tarmių žodžius, jų formas, posakius ir visą tą medžiagą, faktą prie fakto, kaupė į vieną vietą ir susidarė didžiulius aruodus, iš kurių sėmėsi savo studijoms per visą gyvenimą. Ypač daug iš Jauniaus pelnė žemaičių tarmių medžiagos. Visuose Būgos raštuose be galo daug kalbinių duomenų su metrika „Kvėdarna" (=Jauniaus tėviškė) [18].

Jau tada labiausiai Būgai rūpėjo žodyno medžiagos rinkimas. Autobiografijoje jis rašo, kad, pradėdamas vaikščioti pas Jaunių, turėjęs jos gerą pluoštą. Tą medžiagą nuo 1902 m. pradėjęs rašyti nebe į sąsiuvinius, bet į korteles. Pirmiausia sukartografavęs Daukanto „Lietuvos istoriją" ir „Givatus". Taip pat visą iš Jauniaus gaunamą medžiagą rašęs į korteles. Taip buvo pradėta didžiulė Būgos žodyno kar-

---

[17] Šis laiškas parašytas Jauniaus rašyba. Dėl techninių sunkumų čia jis cituojamas transliteruotas dabartiniais rašmenimis, palikta tik viena kita būdingesnė Jauniaus rašybos ypatybė (*j* rašymas, *tj*, *dj* vietoj *č*, *dž* ir kt.). Taip bus elgiamasi ir su kitais Jauniaus rašyba parašytais laiškais.

[18] Kai kurias tokių užrašytų duomenų nuotrupas yra paskelbęs V. Drotvinas. Žr. Kalbos kultūra, Nr. 17, p. 82—89.

toteka, kuri sudarė pagrindą dabar Lietuvos TSR Mokslų Akademijos leidžiamam didžiajam lietuvių kalbos žodynui.

Pavartę išlikusius to meto Būgos laiškus ir rankraščius, matome, kad Jaunių pradėjusio lankyti Būgos kalbiniai interesai buvę labai platūs. Jis ne tik sėmėsi iš Jauniaus žodyno medžiagą, bet taip pat jau kaupė duomenis lietuvių kalbos gramatikai, žodžių darybai, akcentologijai, rinko faktus iš senosios lietuvių mitologijos, net etnografijos. Tačiau priešingai Jauniui, kuris buvo savotiškas mokslo egoistas ir savo darbų spaudoje neskelbė, Būga jau tada svajojo apie surinktos medžiagos išleidimą. 1903 m. birželio 7 d. laiške Vaižgantui jis rašė: „Sufiksus aš irgi renku. Tame darbe geistina būtų pagalba. Mano tikslas — surinkti visos mūsų kalbos, ant kiek tas galima, sufiksus į vietą ir privedus juos tvarkon, paleisti į pasaulę... Kaip man rodosi, sufiksų rinkmenė būtų labai gerai atspauzdinus. Sufiksų rinkmenės knyga, pagal mano įšskaitymus, turės turėti nemažjaus 350 psl. 1n 8°. Pagal' mane sufiksų rinkmenės knyga įra visureikalingjausi, be jos negali apsieiti nė vienas rašąs, įpač kam pristigus žodjų reikja nusikalti naujas. Jei rasis pagalbininkai, tada sufiksų rinkmenę galima būtų per kokjus dvejus, trejus metus paleisti į pasaulę".

Ypač Būgą žavėjo etimologijos sritis. To meto laiškai pažįstamiems ir draugams mirgėte mirga Jauniaus etimologijomis, dažnai labai fantastiškomis. Tačiau jomis Būga, laikydamas Jaunių didžiausiu savo mokytoju ir autoritetu, tuomet šventai tikėjo.

Taip ilgainiui Būga iš Jauniaus sekretoriaus tapo jo mokiniu. Jaunius džiaugėsi pagaliau sutikęs žmogų, kuris atsidėjęs klausydavo jo ilgų aiškinimų ne tik apie lietuvių kalbą, jos tarmes, bet ir apie kitas baltų kalbas, jų išsiskyrimą iš indoeuropiečių prokal-

bės ir tolimesnę raidą, paslaptingus tos raidos dėsningumus. Nors daug kas tuose lyginamosios kalbotyros aiškinimuose iš pradžių Būgai turėjo likti nesuprantama, bet jo nušvitęs veidas ir žibančios akys sakyte sakė Jauniui, jog šis jo asmenyje pagaliau susirado ištikimiausią mokinį ir gimininga sielą. Todėl Būgai buvo visiškai atviras, dėstė nieko neslėpdamas visą savo mokslą apie baltų kalbas, supažindinėjo su savo radiniais, dar nė vienam mokslininkui nežinomais. O tasai Jauniaus mokslas, kaip sakosi Būga autobiografijoje, pasirodęs jam labai įdomus ir slaptingas, išaiškinąs net tamsiausiąsias kalbos raidos ir kilmės slaptis. Štai kaip prisimena ano meto Būgos žavėjimąsi Jauniumi ir jo paslaptinguoju mokslu K. Jurgelionis: „Kazimieras Jaunius — ilgą laiką man koks tai mistiškas nematomas asmuo. Ilgą laiką aš apie jį girdėjau tik iš Kazio Būgos lupų. Dvasios milžinas. Genijus. Kalba graikiškai geriau kaip Herodotas. Rašo lotyniškai geriau kaip Ovidius. Moka hebrajų kalbą geriau už rabinus. Skaito Mahabharatą ir Zaratustrą. Jo rusų kalba yra tobulumo pavyzdys. Su Anglijos profesoriais disputuoja angliškai. Bet jis užsidaręs. Niekas prie jo negali prieiti. Tik Kazys Būga jį mato kone kasdien Akademijoj. Sėdi su juo ilgas valandas. Klausos jo kalbų, gilinas jo filologijon, skaito jo perskaitytas knygas, nagrinėja jo ieroglifinius pažymėjimus knygų marginesuose, savotišku greitraščiu užrašinėja jo žodžių lyginimus ir lyginamosios kalbotyros dėsnius bei išvadas... Žmogaus gyvenimo neužtenka išmokti ką Jaunius išmoko. Reikėtų kito gyvenimo tam užrašyti. Taigi Jaunius beveik nė nerašė. Jo pažinojimo skeveldras gaudė Būga ir iš tų skeveldrų bandė lipdyti trobesį — Jauniaus mokslo paminklą“ [19].

---

[19] Literatūros naujienos, 1935, Nr. 1.

Jauniaus įtaka Būgai buvo milžiniška. Jaunius jam ilgam laikui tapo nepajudinamu autoritetu. Nors tuo met lyginamasis indoeuropiečių kalbų mokslas klestėte klestėjo, tačiau didieji jo atstovai J. Šmitas, A. Leskynas, A. Becenbergeris, K. Brugmanas, F. de Sosiūras ir kt. Būgai neegzistavo, kadangi jų skelbiamos mintys nesutapo su Jauniaus mintimis.

Būdamas savamokslis kalbininkas (baigęs ne lingvistikos, bet teologijos studijas), Jaunius klaidžiojo lyginamosios kalbotyros šunkeliais. To klaidžiojimo pagrindą sudarė stengimasis semantiškai gimininga bet skirtingas savo vokalizmu, kartais ir konsonantizmu, žodžio formas kildinti iš vienos pamatinės formos, aiškinant jas tam tikrais savo paties sugalvotais garsų raidos dėsniais. Net ir tuos kalbos reiškinius, kurie, be abejojimo, yra kalbinės analogijos ar panašių procesų produktas, Jaunius dažnai stengdavosi išaiškinti fonetikos dėsniais. Jam visur vaidenosi garsų raidos dėsniai, kurių buvo „atradęs" didelę daugybę ir kurių nemažą dalį vėliau paskelbė Būga savo „Aistiškuose studijuose". Pritaikydamas šiuos iš tikrųjų niekuomet neveikusius garsų raidos dėsnius, Jaunius galėjo, pavyzdžiui, *tylėti* išvesti iš senesnės lyties **tvyloti* (taigi priesagą *-ėti* iš *-oti!*), *gyvulys* iš senesnio **gyvalio* ir tuo susieti jį su žemaičių *gyvoliu* (laikyti priesagas *-ulys* ir *-olys* fonetiškai išriedėjusias iš senesnės *-alys!*), vardininkus *žemė, karvė* iš senesnių **žemā, *karvā* (taigi galūnę *-ė* iš *-ā!*) ir pan.

Būga, godžiai gerdamas Jauniaus teikiamas žinias, žinoma, kartu pasisavino ir jo klaidingą metodologiją bei iš jos kilusius, niekuomet neveikusius, Jauniaus sugalvotus garsų raidos dėsnius, kuriais net pradėjęs lankyti universitetą ilgą laiką šventai tikėjo. Tik Jauniui mirus, 1908 m. Būga pradėjo pamažu atsikratyti

šiuo Jauniaus mokymu, galutinai iš jo teišsivaduodamas 1911 m.

Jauniaus įtaka nesiribojo vien teorijos sritimi. Būga ėmė sekti juo ir praktikoje. Suartėjęs su Jauniumi, tuoj pradėjo vartoti jo rašybą, kuri buvo itin sudėtinga ir dėl to praktikai netiko, nors joje gerai atsispindėjo žodžių istorija ir dialektologija. Sekdamas Jauniumi, Būga ėmė rašyti jotą vietoj „minkštinamojo" *i* (pvz., *gerju* „geriu", *keljame* „keliame"); *ąn, ęn, įn, ųn* vietoj *an, en, in, un,* palikdamas pastaruosius tik antrinės kilmės dvibalsiams žymėti (pvz., *dąngus,* bet *man*); *ą, ę* ėmė rašyti net ir tais atvejais, kur, tautosilabiniam *n* išnykus, turime trumpą balsį (pvz., vns. įn. *rąnką,* vns. viet. *rąnkoję*); raidėmis *n, m* su taškeliu viršuje ėmė žymėti tokius *n, m,* kurie ištariami ne visose tarmėse (pvz., su taškeliu rašė žodžiuose *kąn* „ką", *tęnvas* „tęvas", *įndėti* „įdėti", *visųn* „visų", *jųmsų* „jūsų"); vietoj *ū* vartojo raidę *uu* (pvz., *Buuga* „Būga"); vietoj *uo* rašė *u* su maža *o* raide viršuj; vietoj *ie* rašė *i* su *e* viršuj; vietoj *š, ž* rašė *s, z* su lankeliu viršuj; vietoj *č, dž* rašė *tj, dj* su stogeliu po *t, d;* lietuviškuose žodžiuose ant *o* dėjo taškelį ir tuo jį skyrė nuo trumpojo *o* svetimžodžiuose; I linksniuotės daiktavardžių vns. vard. galūnėje rašė *-ys* vietoj *-is* (pvz., *medys* „medis"), bet *-įs, -ųs i* ir *u* kamienų dgs. vard. galūnėse vietoj *-ys, -ūs* (pvz., *akįs* „akys", *gražųs* „gražūs") ir kt. Be to, tekstą visuomet kirčiavo, žymėdamas pagal Jaunių stogelio ženklu tvirtapradę, o akūto ženklu tvirtagalę ir trumpinę priegaides. Šią rašybą Būga vartojo rašydamas ne tik laiškus, bet ir straipsnius, medžiagos rinkinius. Dėl jos sudėtingumo daugelis spaustuvių, žinoma, negalėjo tokių tekstų atspausdinti, ir Būga buvo priverstas vartoti įprastinę rašybą, palikęs tik kai kuriuos Jauniaus rašybos elementus. Savo pirmąjį didesnį veikalą „Aistiškus studijus" taip pat išleido šia rašyba,

tik šiek tiek modifikavęs ir truputį priartinęs prie visų vartojamos rašybos [20]. Atsižadėdamas Jauniaus mokslo, vėliau Būga pamažu liovėsi vartojęs ir šią rašybą, nors atskiri elementai išliko jo raštuose net iki 1911 m.

* *
*

Sekretoriavimas pas Jaunių ir vėliau nuolatinis bendravimas su juo, žinoma, negalėjo Būgai atstoti sistemingų kalbos mokslo studijų universitete. Peterburgo lietuviai inteligentai, iš Volterio, Jauniaus ir kitų patyrę, kad Būgos sirgte sergama kalbos dalykais, ėmė rūpintis sudaryti sąlygas šiam gabiam, bet neturtingam jaunuoliui baigti aukštąjį mokslą. Pirmieji tuo užsiėmė Dvasinės akademijos profesoriai A. Dambrauskas ir P. Būčys. Jie išrūpino Būgai „Motinėlės" draugijos stipendiją. Šios draugijos, veikusios nuo 1899 m., tikslas — šelpti neturtingą mokslus einantį jaunimą. Kadangi draugija buvo kunigų rankose, tai iki tol daugiausia rėmė nepasiturinčius klierikus. Išgauti šią stipendiją padėjo ir geras Būgos bičiulis Tumas-Vaižgantas, su kuriuo jis palaikė ypač artimus ryšius. Kai kas prisidėjo ir asmeninėmis lėšomis. Kaip ten bebūtų, bet buvo sutarta kas mėnesį Būgai surinkti maždaug tiek pinigų, kiek jis gaudavo atlyginimo iš observatorijos. 1903 m. rugsėjo 21 d. laiške Vaižgantui Būga rašė, jog „Pragyvenimo sąlygos sekančjos: pinigais kas mėnuo mokės po 35 rub. ir duos pietus. Butas savo, už kurį dabar moku kas mėnuo po 10 rub."

Prieš kurį laiką Būga buvo į Peterburgą atsivežęs jaunesnįjį brolį Joną, norėdamas jį leisti į mokslus.

---

[20] Nepakeista Jauniaus rašyba Būga išspausdino Jauniaus gramatiką.

Bet šis nerodė noro mokytis, ir iš to žygio nieko neišėjo. Dabar Būga jį parsiuntė namo, pats 1903 m. rugsėjo 20 d. metė tarnybą observatorijoje ir atsidėjo vien tik mokymuisi. „Nuo šjos dienos įstojau į naujas gyvenimo vėžas",— rašė jau sekančią dieną Vaižgantui.

Kadangi be gimnazijos baigimo atestato į universitetą įstoti nebuvo galima, o gimnazija tokio amžiaus vyrų nebepriėmė (Būga tuomet jau baigė 24-uosius metus), tai nieko kito neliko, kaip pačiam mokytis ir laikyti eksternu egzaminus brandos atestatui gauti. Tiek iš observatorijos algos, tiek iš stipendijos vos buvo galima pragyventi. Apie korepetitorių samdymą negalėjo būti nė kalbos. Todėl keli pažįstami lietuviai inteligentai sutiko veltui Būgą pamokyti. A. Dambrauskas apsiėmė padėti mokytis matematikos, Peterburgo lietuvių veikėjas teisininkas A. Dubinskas — lotynų kalbos, V gimnazijos mokinys A. Voldemaras — vokiečių kalbos, taip pat rusų kalbos ir literatūros. Kitus dalykus teko mokytis pačiam, be svetimos pagalbos.

Mokslo Būga ėmėsi labai karštai. 1903 m. spalio 16 d. Vaižgantui rašė: „Mokinuosi. Darbo pasjutusjai daug: nėra kada net pas artimjausjuosjus savo bičjuoljus laiškas parašyti. Pakol kas užsiimu sekančjais mokymos dalykais: rusiškąja literatūra, visuotine istorija, kalbomis — vokiškąja, graik. ir lotyniškąja, algebra ir geometrija; kiti mokslo dalykai atidėti kitam laikui. Visusunkjausjai man eina su matematika".

Mokytis nebuvo lengva. Mat gimnazijoje kalbotyros nedėstė, o kiti mokslai Būgai nedaug terūpėjo. Jam sunku buvo prisiversti juos kalti. Ypač nesisekė matematika, su kuria turėjo labai daug vargo. A. Dubinskas pasakoja, kad, mokydamasis lotynų kalbos, Būga visiškai nesidomėjęs poetikos dalykais; kas

kita jam buvę fonetika, morfologija, akcentologija, kurių mokyti jo nė nereikėję [21].

Mokytis visą laiką Būgai trukdė kalbos mokslo studijos. Jis ir toliau, žinoma, nesiliovė rinkęs kalbos faktus, aiškinęsis jam rūpimus klausimus. Jau antrą mokymosi dieną (rugsėjo 21 d.) laišku teiravosi Vaižganto: „Pas Tamstą įra du žemaičju. Gerai būtų nuo jų atsižinojus, kokja žodžjų sankrova įra vartojama išreikšti rusjų sakinjui *Мой покойный отец былъ хороший человек, Моя покойная мать* ir t. t." Mat Būgai parūpo, ar žodis *nabašninkas (nabaštikas)* savas, ar svetimas.

Būga mokydamasis nė nemanė liautis lankęsis pas Jaunių. Priešingai, jo bendravimas su Jauniumi dar suintensyvėjo. Iš to laiko jo laiškų matome, kad juo toliau, juo giliau jis ėmė įsitraukti į Jauniaus atliekamus tyrinėjimus ir kartu su juo dirbti tiriamąjį darbą. 1904 m. sausio 18 d. džiaugdamasis pranešė Vaižgantui, jog Jauniui pasisekę iššifruoti „Vidėvūto vėluvos" užrašą. „Prie užrašo išskaitymo prisidėjau ir aš",— rašė Būga.— Man pasisekė perskaityti paskutinjuosjus užrašo ženklus". Nors tame pačiame laiške pažymėjo, kad „Atsakymo ant Tamstos dviejų laiškų (30 XII 03 m. ir 2—4 I 04 m.) reikės palūkėti bent dvi-tris sevaiti, nėsa užsiėmęs mokimuos neišsitenku kaip reikjant su laiku", tačiau netrukus Vaižgantas gavo ne tik kelis laiškus kalbos klausimais, bet ir devynių didelio formato puslapių studiją „Prūsiškasis «Vidėvūto vėluvos» antrašas" (gale pažymėta 1904. II.28 data), o lapkričio 3 d. pranešimą, jog „Į Labdariškosjos Draugijos kalendorjų aš pagaminau šjuos tris straipsnjus: 1. Kunigo Criwe's vardo kilmė; 2. Kas tai būtų krivūlė? ir 3. Kęstutjo priesiekos žodjų įšaiškinimas".

[21] Būtėnas J. Istoriografo užrašai, p. 209—210.

Norėdamas sutaupyti daugiau laiko mokymuisi, Būga kurį laiką apribojo bet kurią kitą savo veiklą, beveik visiškai liovėsi dalyvavęs Peterburgo draugijų gyvenime, bendradarbiavęs lietuvių spaudoje. „Teatro knyngyno Nr. 3, tur būti, lig rudenjui nespauzdinsime,— rašė Vaižgantui 1905 m. kovo 29 d.,— nėsą man ir Voldemarui (jis darė korekturą) dėljai egzaminų ir nebus laiko". Tačiau jeigu iškildavo koks kalbinis reikalas, Būga ir neprašomas pasiūlydavo savo paslaugas. 1904 m. lapkričio 16 d. laiške J. Jablonskiui Būga atsisako bendradarbiauti „Vilniaus žiniose", kadangi „pasiėmus bendradarbjauti dienoraštyje reiktų atsižadėti pradėtojo mokslo. Atsižadėti negalju: viena — kad pasiryžau, būt (arba būtų) kas būdama, įsilaužti universitatin ir mokyties kalbotyrą, antra — kad mokjuosi ne savo skatiku" [22]. Tačiau tą patį laišką baigia šiais žodžiais: „Girdėjau, Tamstą pasiėmus Juškos žodyno antrąjį tomą redaguoti. Tamstai norint galėtšja ir aš šiek-tiek prisidėti prie «Juškos žodyno» (ir kito ko) žodžjų tikrinimo, kas būtų nekano-kaip sunku atlikti, turint keljatą, nors ir paviršutinjų, žinelją iš keljų šnektų (D u s e t ų apykaimijos arba parapijos — mano prigimtoji šnekta, Panemunėljo, Salako, Ušpaljų; Tveretšjaus, Kaltanėnų — Šventšjonjų apskritis, Oniškjo, Butrimonjų — Trakų apskr.) ir dažnai (par savaitę 2—3 kartus) matantis su prof. Jaunju, iš kurjo galėtš nevieną, Tamstai reikalingą, daiktą išgauti. Klausimus ir žodžjus reiktų surašinėti į popieros lakštus su didelėmis tuštumomis atsakymams ir aiškinimams". Arba vėl, tame pačiame laiške Vaižgantui, kuriame skundžiasi turįs „pasjutusjai daug" darbo, Būga rašo: „Prašom kreipties su visokjais k a l b o s d a l y k a i s, kiek bus galima, visados sudidžjausju noru steng-

---

[22] VU E 363.

sjuos paaiškinti, žinoma, ne vienas, su Jaunjaus (jis dabar mano mokytojas) pagalbą".

Išlikę to meto Būgos laiškai, ypač rašyti Vaižgantui, Jablonskiui ir Basanavičiui (pastarajam į Bulgariją, kur šis tada gyveno), rodo, kad mokymasis nedaug tekliudė Būgai toliau gilintis į pamėgtuosius kalbotyros klausimus. Jis į brandos atestatą žiūrėjo kaip į teatro bilietą: tiek tematė iš jo naudos, kad atidarys duris į universitetą, kur galės studijuoti pamėgtą mokslo šaką.

Brandos atestato egzaminus Būga laikė 1905 m. balandžio 25—gegužės 30 d. V gimnazijoje kartu su A. Voldemaru, kuris ten mokėsi. Reikėjo išlaikyti 13 egzaminų. Kaip ir galima buvo tikėtis, Būgai egzaminai nesisekė. Labiausiai bijojo matematikos. Kad čia suklups, buvo aišku iš jo mokymosi, todėl su Voldemaru sutarė, kad jie rašomąjį darbą rašys sėdėdami arti vienas kito, ir Voldemaras padės Būgai. Tačiau, nelaimei, Būga į egzaminą pavėlavo, ir jį pasodino toliau. Nuvargintas nepasisekimų ir netekęs vilties, Būga buvo bemetąs egzaminus, tik Voldemaro prikalbėtas šiaip taip juos tęsė. Pedagogai pasirodė žmoniški. Paaiškinus, kad iš Būgos galįs išeiti žymus kalbininkas, jie sutiko jį praleisti. Nesipriešino ir šiaip labai griežtas matematikos mokytojas Tolkačiovas, kuris net padidino atsakomojo egzamino pažymį, kad galėtų ištaisyti buvusius prastus rašomųjų pažymius.

STUDIJOS UNIVERSITETE

1905 m. rudenį Būga įstojo į Peterburgo universiteto filologijos skyrių (славяно-русское отделение). Jis ėjo į universitetą kupinas pasiryžimo pagaliau atsidėti vien tik kalbotyros studijoms. Kadangi šioje srityje Būga nebuvo naujokas ir jau tada daugelį dalykų išmanė kur kas geriau negu kiti, baigę universitetą, tai galima buvo manyti, jog studijavimas ilgai neužtruks. Tačiau iš tikrųjų universitetą baigė tik 1912 m. pavasarį. Taip ilgai studijos užsitęsė dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia, normaliai laikyti egzaminus gerokai trukdė mokslo darbų rašymas ir spausdinimas. Pirmuosius dvejus metus Būga beveik ištisai sugaišo rašydamas „Aistiškus studijus" — stambų veikalą, kuriuo norėjo paskelbti pasauliui Jauniaus mokslą. Be to, anais laikais (kaip ir dabar) universitete kalbininkams tekdavo laikyti nemaža egzaminų iš tokių disciplinų, kurios su kalbos mokslu beveik nieko bendra neturi. Šiuos egzaminus Būga sunkiai prisiversdavo laikyti, nuolat juos atidėdavo vis tolimesniam laikui, tuo pačiu tolindamas ir universiteto baigimo dieną.

Pirmaisiais metais Būga, galima sakyti, giliau neįsitraukė į universitetines studijas, nes dėl revoliucijos universitetas beveik visiškai neveikė. Tačiau dėl to jis nedaug tesijaudino. „Nežjūrint į tai, kad ūniversitatėje lektsijonjų nėra,— rašė 1905 m. lapkričio 9 d. Vaižgantui,— aš visgi nedaug teprarandu. Iš dalies ūniversitatę man atstoja prop. Jaunjus. Šjuo tarpu pas Jaunjų aš vaikštau labai tankjai, beveik

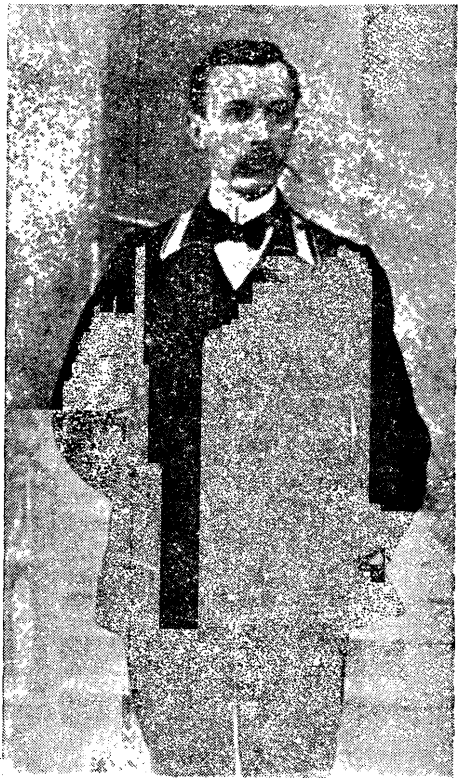

K. Būga
Peterburgo
universiteto
studentas

kasdieną. Šiemet mūsų (Jaunjaus su manimi) studijos pilnai sistėmatiškos (NB. σνστημα *san-stata*)".

Universitete Būga sutiko didįjį kalbininką, kurį ir anksčiau asmeniškai pažinojo, profesorių J. Boduenė de Kurtenė (Baudouin de Courtenay). Be to, tuo laiku Peterburgo universitete dėstė žymūs lingvistai akademikai F. Fortunatovas, A. Šachmatovas ir A. So-

bolevskis. Tačiau Būga, susižavėjęs Jauniumi, apie juos nenorėjo net girdėti. Vienintelis autoritetas tuo metu jam buvo Jaunius.

„Matydamas Jaunių nebepajėgsiant žavimųjų kalbos slapčių paskėlbti spaudoje del valios susilpnėjimo ir nebegalėsiant jį pasaulio kalbiniñkų tariamųjų klaidų atitaisyti,— rašo Būga autobiografijoje,— rýžausi pats surašyti visą Jauniaus mokslą, kurį man buvo jis atviromis išdėstęs apie lietuvių, latvių ir prūsų kalbas ir visų tų trijų kalbų motyną-kalbą, vadinamąją áisčių prokalbę". Dar tik pradėjęs lankytis pas Jaunių, 1902 m. balandžio mėn. Būga ėmė užsirašinėti savo pasikalbėjimus su juo į tam tikrą knygą. Iki įstodamas į universitetą, jau turėjo prirašęs tokių užrašų keturias dideles knygas, kurių kiekviena daugiau negu po penkis šimtus puslapių. Studijuodamas universitete, iki Jauniaus mirties prirašė dar dvi knygas [23]. Šios šešios knygos, turinčios iš viso 3043 puslapius, nebuvo išspausdintos ir šiuo metu saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne (sign. *D 126—131*). Tai — ne rišlus tekstas, bet pieštuku ir rašalu surašyti atskiri žodžiai (yra ir Jauniaus ranka įrašytų), jų archetipai, sakiniai bei frazės, įvairios pastabos, bibliografinės nuorodos ir pan. Yra taip pat medžiagos rinkinių, nieko bendra neturinčių su Jauniumi, pavyzdžiui, medžiaga Dusetų tarmės fonetikai, morfologijai, žodynui tirti ir pan. Nuo pirmųjų studijų universitete dienų Būga ėmėsi sisteminti šiose užrašų knygose surašytus dalykus, rašyti darnų veikalą, kuriame ryžosi išdėstyti pagrindines Jauniaus mokslo mintis ir atitaisyti tariamąsias pasaulio kalbininkų klaidas. „Nustebkite, Lietuva ir kaimynų šalys! — ironiškai rašė vėliau Būga autobiografijoje.—

---

[23] Paskutinio pasikalbėjimo su Jauniumi data — 1908.II.16 (pagal senąjį kalendorių), t. y. 9 dienos prieš Jauniaus mirtį.

kuri buvo tęsiama ir pradėjus spausdinti pirmą dalį. Be sudėtingo korektūrų taisymo („Aistiški studijai" buvo spausdinami kiek modifikuota Jauniaus rašyba su devyniomis galybėmis diakritinių ženklelių), Būga dar turėjo pakankamai kitų rūpesčių: teko derėtis su leidėjais dėl lankų skaičiaus. Mat, pradėjus spausdinti, pasirodė, jog į dešimtį pažadėtų lankų sutalpinti veikalą nebus įmanoma. Teko atkakliai įtikinėti leidėjus, jog dešimtuoju lanku negalima užbaigti trečiojo skyriaus, kuris „padarys moksle didelę pervartą", jog knyga su nepabaigtu skyriumi „nustoja savo p i l n u m o, par tat ir tikrosios vertybės" [25]. Vis dėlto pavyko įtikinti, ir 1908 m. sausio 28 d. laiške A. Dambrauskui Būga rašė: „Ačių šv. Kazimiero Draugijai už pridėtuosius $3^1/_2$ lanko prie mano baisiųjų studijų!" [26]

Po ilgų vargų ir įtempto darbo pagaliau 1908 m. gegužės mėn., praėjus vos trims mėnesiams nuo Jauniaus mirties, pirmoji „Aistiškų studijų" dalis (XVI+216 p. knyga) išvydo dienos šviesą.

„Aistiškų studijų" antroji dalis, kurią Būga parašė 1906/07 m. m., liko nespausdinta ir šiuo metu saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne (sign. D 185). Vietoj antrosios dalies po pusantrų metų, t. y. 1909 m. lapkričio mėn., Būga savo lėšomis išleido ir žymesniems kalbininkams nemokamai išsiuntinėjo rusų kalba hektografuotą „Aistiškų studijų" autokritiką, kurioje paneigė beveik visus svarbesniuosius Jauniaus mokslo teiginius. «Со времени выхода в свет моих „Aistiški studijai" уже прошло 19 месяцев,— rašė Būga autokritikoje.— Эти 19 месяцев были для меня временем строгой самокритики,

---

[25] 1908 m. sausio 8 d. laiškas šv. Kazimiero draugijos pirmininkui (VU E 7).

[26] VU D 338.

путем которой я пришол к убеждению, что учение об айстийских языках покойного литваниста проф. кс. Казимира Явниса (по литовски: K. Jaunius),— учение, проповедником которого был я в Aistiški studijai,— всецело ошибочно». Paneigęs 36 svarbiausius Jauniaus garsų raidos dėsnius, nurodęs klaidų priežastį, Būga išdėstė teigiamąsias veikalo ypatybes ir autokritiką baigė šiais žodžiais: «Вторая часть «Айстийских этюдов» (Aistiški studijai) напечатана не будет, потому что в то учение, которое там исповедуется, более я не верю. Вторая часть этюдов вместе с первою может послужить лишь материалом для совершенно других выводов».

Reikia pasakyti, kad Būga persilaužė beveik vien savo jėgomis. Ano meto Peterburgo universiteto kalbininkai (pvz., J. Boduenas de Kurtenė) Jaunių vien tik girdavo ir tuo jauną Būgą dar labiau svaigino. Lietuvoje tuomet nebuvo žmogaus, kuris pajėgtų Jauniaus mokslą bent suprasti, nekalbant jau apie jo kritikavimą. Būga pats, niekieno nenurodomas, iš žymiųjų kalbininkų darbų geriau susipažinęs su moderniąja kalbotyra, priėjo išvadą, kad jo mokytojo klysta ir, kaip savamokslio, nueita lyginamosios kalbotyros šunkeliais. Galutinai nulėmė žymiojo latvių kalbininko J. Endzelyno „Aistiškų studijų" kritika (Finnisch-ugrische Forschungen, Bd. 9, S. 28—32) ir ypač E. Volteriui rašytas laiškas, kuriame J. Endzelynas, pagyręs Būgos žinių gausumą ir darbštumą, per E. Volterį nuoširdžiai patarė mesti Jauniaus sapnus ir atsidėti rimtam darbui žodyno srityje. „Endzelyno žodžiai,— rašė Būga vienerius metus prieš mirtį,— giliai man įsmigo širdin ir dar šiandie tebesmygso" [27].

---

[27] Būga K. Lietuvių kalbos žodynas, sąs. 1, p. V.

Ši „Aistiškų studijų" istorija rodo Būgą buvus rimtą, sąžiningą mokslininką, kuriam už viską labiau rūpėjo mokslo tiesa. Kad ir kaip toji tiesa buvo skaudi, jis nė vienos minutės nesusvyravo prisipažindamas prieš visą pasaulį, jog klydęs. Jeigu viešai pareikšti apie savo klaidas reikia didelės moralinės drąsos, kurios ne vienam dažnai pritrūksta, tai juo daugiau jos reikia toms klaidoms atitaisyti. Būga ne tik prisipažino klydęs, bet ir pasirūpino, kad savo klaidomis nesuklaidintų kitų. Negalėdamas atitaisyti klaidų knygoje, kuri jau paplito po pasaulį, ir neturėdamas lėšų išleisti kitos, kurioje atitaisytų tas klaidas, jis, kaip jau buvo minėta, savo lėšomis (kurių niekuomet pakankamai nėra turėjęs!) multiplikavo hektografu bent trumpą autokritiką rusų kalba (kad daugiau mokslininkų suprastų!) ir ją nemokamai išsiuntinėjo svarbesniesiems baltų kalbų tyrinėtojams.

Reikia pasakyti, kad šis taurus Būgos kaip mokslininko charakterio bruožas išliko visą gyvenimą. Ir vėliau, pastebėjęs savo veikaluose kokią nors klaidą, Būga pirma pasitaikiusia proga būtinai ją atitaisydavo. Tokių atitaisymų jo raštuose nemaža, ir jie Būgai kaip mokslininkui anaiptol gėdos nedaro. Juk neklysta tik tas, kas nieko naujo nepasako. Kur laužiami pirmieji ledai, kalbama apie tai, apie ką dar niekas nėra kalbėjęs, klaidos neišvengiamos. Iš tikrųjų gėda ne daryti klaidas, bet padarius jų neatitaisyti.

Parašęs „Aistiškų studijų" autokritiką, Būga, žinoma, dar galutinai nenusikratė Jauniaus mokslo. Nors jo darbuose, pasirodžiusiuose po 1909 m., Jauniaus garsų raidos dėsniais nebeoperuojama, tačiau to mokslo metodologijos taip giliai būta įsigėrusios į Būgos sąmonę, jog įvairūs jos recidyvai dar ilgą laiką visaip pasireiksdavo. Antai 1911 m. sausio 14 d. laiške Endzelynui Būga rašė: „Labai ačiū už mano

straipsnio apie dat[yvą] kritiką. Man jinai bus labai naudinga. Aš dar lig šiolei negalutinai atsikračiau nuo Jauniaus jeibių: visur matyti f o n ė t i š k a s atmainas, kur ir neabejotinas būtų sielos (ψυχης)veikimo padaras"[28]. Vis dėlto nuo 1911 m. pradžios Būgą jau reikia laikyti savarankišku kalbininku, visiškai išsivadavusiu iš Jauniaus mokymo varžtų.

Jauniaus įtaka Būgai buvo tokia didelė, jog ji nesiribojo vien mokslo sfera. Laikydamas Jaunių visišku autoritetu ir juo nepaprastai žavėdamasis, Būga nesąmoningai užsikrėtė įvairiomis jo charakterio ypatybėmis. Jis iš Jauniaus išmoko ne tik tikėti kalbos faktais, bet taip pat gilintis į kalbotyrą iki visiško užsimiršimo, dirbti ne pagal tam tikrą planą, nuosekliai, sistemingai, bet šuoliais, pripuldamas. Štai ką pats Būga apie tai rašė 1911 m. balandžio 9 d. laiške K. Jurgelioniui: „Jauniaus intekmė manyje labai didelė. Aš persiėmiau ne tiktai jo mokslu, bet ir jo ydomis. Dirbu savo šakoje visai neatsitraukdamas, lygiai tasai girtuoklis prie degtinės prilipęs. Virtau gyvu girtuokliu (tiktai ne degtinės, kurios visai nekenčiu!)! Tasai dvasios girtuokliavimas atsišaukė tuo, kad dar lig šiolei nebaigiu universiteto. Vis negaliu prisimygti prie lekcijų... Kas daryti? Reiktų save gelbėti. Pratinties turėčiau normališkai dirbti, o ne „запоем" kaip tasai Jaunius... Tokia liga (aš sakyčiau v a l i o s) yra gydytina ir kuo greičiau, tuo pasekmingiau"[29].

Studentavimo pradžioje, be „Aistiškų studijų", Būga parengė spaudai dar vieną stambų Jauniaus darbą — jo lietuvių kalbos gramatiką. Tam reikalui pasinaudojo 1897 m. Dorpate (Tartu) hektografuotu tos

---

[28] LKLI KB—30.

[29] Literatūros naujienos, 1935, Nr. 1.

gramatikos leidimu. Gramatiką leido Mokslų akademija. Spausdinama buvo labai ilgai: pradėta 1908 m., baigta tik 1911 m. Nuo hektografuotojo leidimo ji daugiausia skyrėsi savo rašyba: Būga tekstą perrašė Jauniaus rašmenimis.

Už gramatikos sudarymą ir redagavimą Mokslų akademija Būgai mokėjo tam tikrą honorarą. Tačiau atlyginimas buvo išmokamas tik už atspausdintus lankus, todėl studijavimo pradžioje jisai tuo honoraru pasinaudoti negalėjo. O tuo metu jo materialinė padėtis buvo ypač pablogėjusi: kurį laiką tiesiog skurdo. Teko ieškotis įvairių pragyvenimo šaltinių. Nemaža padėjo E. Volteris, parūpindamas darbo bibliotekoje, kur Būga daugiausia gaudavo budėti, taigi galėjo produktyviai panaudoti darbo valandas.

Vėliau Mokslų akademija pavedė Būgai išversti Jauniaus gramatiką į rusų kalbą. Rusiškame vertime Būga įdėjo taip pat savo pastabų bei kai kurių Jauniaus teiginių patikslinimų, kurie gerokai pakėlė šios reikšmingos gramatikos vertę. Vertimą Būga baigė 1910 m. rudenį, tačiau spausdinimas labai užsitęsė, ir knyga išėjo tik 1916 m. Rusiškasis Jauniaus gramatikos vertimas ir dabar kalbininkų neretai naudojamas; nelietuviams kalbininkams jis yra vienas iš svarbesnių lituanistinės medžiagos šaltinių.

* *
*

Studijuodamas Būga dar intensyviau ėmė rinkti lietuvių kalbos turtą, pirmiausia iš šnekamosios liaudies kalbos, ir stengėsi į šį darbą įtraukti kitus. To meto jo laiškai pilni entuziastingų raginimų rinkti tautosaką ir kitą kalbos medžiagą. Antai 1908 m. gruodžio 21 d. Būga rašė savo seseriai Onai: „Ar Leonas Barzdžiokas dabar gyvena Bileišiuose? Jei anas būtų namie, reiktų jį prašyti (susimildama, Tams-

ta jį ir prašyk), kad jis (Leonas), turėdamas kartais atliekamo laiko, surašinėtų daineles, priežodžius, mįsles (mintis), burtus. Tie keletas burtų ir mįslių, kuriuos surašė iš Bileišėnų Leonas Barzdžiokas, yra geri ir bus išspauzdinti Peterburge atskiron knygon, kurią mes su Volteriu jau pradedame ruošti. Visi žmonės, kurie tik ką Dusetiškiuose surinks, ar tai būtų daina, rauda, pasaka, mįslė, patarlė, burtas ar koks kitas menkniekis, bus toj knygoj paminėti vardais ir pavardėmis... Be Leono Barzdžioko Bileišiuose, reikia laukti, atsiras ir daugiau jaunikaičių (bernaičių ir mergaičių), mokančių rašyti ir norinčių padaryti lietuvjų mokslui šiokią tokią naudą... Šitų visų galų rinkimas reikalauja daugelio darbininkų. Du-trys žmonės šito darbo neapžios. Nereiktų pavydėti tuo darbu užsiimti ir kitiems. Taigi Bileišėnai neapsileiskit! Pasirodykit, kad jūs mokat dirbti ir kad šito darbo atjaučiat reikalingumą mokslui!" [30]

Pasiryžęs organizuočiau tyrinėti gyvąją liaudies kalbą, Būga 1910 m. „Viltyje" (Nr. 12 ir 14) išspausdino 62 klausimus kalbos dalykų mėgėjams bei rinkėjams, prašydamas suteikti žinių apie atskirus, jam mažai žinomus ar abejotinus kalbos faktus. Tačiau pasitenkinti vien kitų surenkama, taip pat savo paties užrašoma iš įvairiatarmių Peterburgo lietuvių medžiaga dabar Būga jau nebegalėjo. Jam rūpėjo pačiam aplankyti svarbiausias mūsų tarmes, pagyventi tarmės aplinkoje, vietoje tirti tarmę. Tuo tikslu vasaros atostogų metu jis keliaudavo po Lietuvą.

J. Tumėnas savo atsiminimuose rašo [31], jog, tik ką baigęs abitūros egzaminus, tą pačią 1905 m. vasarą Būga kartu su juo daug keliavęs po Lietuvą, pabuvojęs Vilniuje, Trakuose, Verkiuose, Šiauliuose, Kau-

---

[30] LKLI KB—5.

[31] Zarasų kraštas, 1934, Nr. 48, p. 4.

ne. Vėliau kiekvienas vasaros atostogas Būga praleisdavo Lietuvoje. Kiek pasisvečiavęs tėviškėje ir pagyvenęs Vilniuje, kur dalyvaudavo Lietuvių mokslo draugijos suvažiavimuose arba studijuodavo šios draugijos archyve, Būga paprastai tuoj išvažiuodavo tarmių tyrinėti. Neturėdamas pakankamai lėšų, apsistodavo dažniausiai pas pažįstamus ar jų rekomenduotus asmenis. Iš to meto laiškų patiriame, jog ne kartą yra lankęsis Panevėžio apylinkėse, kur gyveno Vaižgantas, Mosėdyje (Žemaičiuose), kur gyveno jo būsimasis pagalbininkas žodyno darbui F. Sragys, ir ypač dažnas svečias būdavęs Suvalkų (dab. Kudirkos) Naumiestyje, iš kur kilęs jo studijų draugas teisininkas J. Stankūnas. Tačiau labiausiai Būgą traukė rytiniai ir pietiniai Lietuvos pakraščiai. Jau 1906 m. vasarą jis keliavo po Gardino gubernijos lietuvių gyvenamas vietas. Tuomet aplankė ir tolimiausią lietuvišką „salą" — Zietelos apylinkes. Vėliau ne kartą buvojo įvairiose Vilniaus krašto vietose. Matydamas spartų Lietuvos pakraščių nutautėjimą, Būga labai sielojosi. Jis puikiai suprato, kad, nesant lietuviškų mokyklų, pakraščių nutautėjimas neišvengiamas, o apie savas mokyklas to meto sąlygomis nė svajoti nebuvo galima. Artimieji pasakoja, jog paklaustas, ką veikiąs nuvykęs į Vilniaus kraštą, Būga atsakydavęs važiuojąs mirštančios kalbos gydyti.

Tolimiausias pietų Lietuvos tarmes Būga gavo progos pažinti 1909 m., kada kartu su Jablonskiu, Šlapeliu ir Balčikoniu dalyvavo „Šaltinio" redakcijos organizuotame lietuvių kalbininkų pasitarime Seinuose (dab. Lenkijos Liaudies Respublikoje). Tikėtasi, kad jie visi kartu per vasarą parašysią lietuvių kalbos gramatiką. Nors čia per du mėnesius tebuvo atliktas tik parengiamasis darbas, t. y. susitarta dėl pagrindinių principų, aptarta rašyba, suvienodinta termino-

logija ir kitkas, tačiau Būga daug pelnė, ta proga susipažinęs su Seinų apylinkių dzūkų tarme.

Ilgiausiai Lietuvoje Būgai teko pabūti 1911—1912 m. Rengdamasis valstybiniams egzaminams, jis ne kartą tais metais vyko į Lietuvą, kur, susiradęs nuošalesnę vietelę, galėdavo ne tik mokytis, bet ir tyrinėti liaudies kalbą: 1911 m. rugpjūčio mėn. Būga aplankė Dysną (prie Tverečiaus), spalio mėn.— Ciskodą (lietuvių gyvenama vietovė netoli Rezeknės, Latvijoje), o lapkričio pabaigoje jau gyveno Mosėdyje, kur išbuvo net iki 1912 m. vasario vidurio, tik kelioms dienoms išvykęs į Vilnių. Be to, tais metais Būga dar kurį laiką praleido Marcinkonyse; yra jo laiškų, rašytų iš Dusetų, Suvalkų Naumiesčio, Kauno ir kitų vietų.

To laikotarpio Būgos laiškai mirgėte mirga frazėmis, rodančiomis jo didžiulį susidomėjimą bei susižavėjimą liaudies kalba, jos tarmėmis. Pvz., laiškuose iš Mosėdžio rašė, jog žmonių kalbos klausąs „abi ausi ištempęs" ir negalįs atsiklausyti, jog mosėdiškių esanti „labai akyva priegaidė ir keisti kirčiai", kurių jis, rytietis, iš pradžių negalėjęs kaip reikiant net suvokti, ir pan.

Sukaupęs daugybę šnekamosios kalbos duomenų, Būga padėjo tvirtą pagrindą būsimiems mokslininiams lietuvių kalbos tyrinėjimams. Ir šiandien lingvistai negali atsistebėti Būgos raštų faktinės medžiagos turtingumu. Tačiau ne vien tik dėl to jis kaupė tą medžiagą. Jam taip pat rūpėjo ja praturtinti to meto lietuvių raštų kalbą. Tuo tikslu 1908—1910 m. „Vilties" laikraščio „Kalbos dalykų" skyreliuose jis paskelbė daugiau negu tūkstantį gražių gyvosios liaudies kalbos pavyzdžių, kaip antai: būdingesnių posakių, frazių, šiaip sakinių, patarlių, priežodžių, užrašytų savo paties ar kitų atsiųstų iš Dusetų, Kvėdarnos, Švėkšnos, Deltuvos, Joniškėlio, Kupiškio,

Skuodo, Anykščių, Zietelos, Šeduvos, Panevėžio, Subačiaus, Onuškio ir kitų vietų [32].

* *
*

Studento Būgos lingvistiniai interesai buvo labai platūs. Tai rodo jo straipsniai, kuriuos tuo metu buvo paskelbęs tiek lietuvių, tiek rusų spaudoje.

Lietuviškus straipsnius Būga daugiausia spausdino „Draugijoje" ir „Lietuvių tautoje". Pirmajame žurnale jis pradėjo bendradarbiauti 1907 m. Iš pradžių čia išspausdino du nedidelius, aiškioje Jauniaus mokymo įtakoje parašytus straipsnelius, kurių vienas pavadintas „1354 metų Kęstučio priesieka", o antrasis — „Krivūlė". Tais pačiais 1907 m. šiame žurnale jis pradėjo spausdinti didelę straipsnių seriją, pavadintą bendru „Kalbos dalykų" vardu, kuria užbaigė tik 1910 m. Šią seriją sudarė 32 straipsniai, kuriuose buvo nagrinėjami praktiniai to meto raštų kalbos ir rašybos klausimai. Čia, pavyzdžiui, Būga samprotavo, kurios formos geriau tiktų bendrinei kalbai: *taip* ar *teip*, *pagalba* ar *pagelba*, *pašalpa* ar *pašelpa*, *dvasia* ar *dvasė*, *giria* ar *girė*, *pavojus* ar *paojus*, *gyvolis* ar *gyvuolis*, *senolis* ar *senuolis*, *dosnus* ar *duosnus* ir t. t.; kaip reiktų rašyti: *šiaip* ar *šeip*, *keletas* ar *keliatas*, *atidė* ar *atyda*, *mūsų (jūsų)* ar *mųsų (jųsų)*, *mes* ar *męs*, *vienok* ar *vienog*, *tiesiog* ar *tiesiok*, *akys* ar *akįs*, *sūnūs* ar *sūnųs*, *elgeta* ar *elgėta*, *deja* ar *dėja*, *ypatus (ypatingas, ypač)* ar *įpatus (įpatingas, įpač)* ir t. t.; kokiomis reikšmėmis bendrinėje kalboje reikėtų vartoti žodžius *prekė*, *kaina*, *siela*, *vėlė*, *tiesa*, *teisė*, *teisybė*, *valstybė*, *valstija*, *nuduotuvės*, *vestu-*

[32] Viltis, 1908, Nr. 75, 77—80, 82, 83, 87, 90, 100, 101, 104, 106, 107, 114, 116, 117, 122, 125, 131, 149; 1909, Nr. 5, 7, 53, 141, 144; 1910, Nr. 8, 9, 11, 43, 46—50.

vės; kokią mandagumo formą reikėtų vartoti kreipiantis *(sveikata, jo mylesta* ir kt.*)*; kaip tarti ir rašyti tarptautinius žodžius ir t. t. Seriją baigė straipsniu apie vietovardžius „Voruta, Ariogala ir Veredava".

Būdingiausias visų praktiniais kalbos klausimais parašytų Būgos straipsnių (ne tik šių, bet ir vėlesniųjų) bruožas — tai labai įtikinamas juose dėstomų teiginių argumentavimas. Priešingai daugeliui, Būga niekur nesielgdavo diktatoriškai, neprimetinėjo kitiems savo nuomonės, bet stengdavosi skaitytoją įtikinti svariais argumentais. Svarstydamas kurio žodžio ar posakio vartotinumą, Būga pirmiausia stengėsi išsiaiškinti, ar tas žodis arba posakis yra savas, lietuviškas, ar svetimas, skolintas; ar jis yra tikras kalbos duomuo, ar kalbos gerai nemokančių žmonių iškraipymo padaras. Spręsdamas šiuos klausimus, Būga remdavosi ne „kalbos nuojauta", bet patikimų šaltinių — senųjų raštų, geresnių rašytojų veikalų, tautosakos ir šnekamosios liaudies kalbos — duomenimis, taip pat, reikalui esant, ir giminingų kalbų faktais. Tokių autentiškų kalbos duomenų praktinio pobūdžio kalbiniuose Būgos straipsneliuose pateikiama labai daug; jie tiksliai užrašyti, su detalia šaltinio metrika, taigi gali būti panaudojami ir mokslo reikalui.

Remdamasis klaidingais Jauniaus garsų raidos dėsniais, Būga „Kalbos dalykuose" negalėjo išvengti ir klaidingų išvadų. Jis, pavyzdžiui, čia teigė, kad priesaga *-ystė* esanti slaviškos kilmės, kad žodžiai *nabašninkas* ir *prietelius* — lietuviški, o ne skoliniai, kad *i* ir *u* kamienų žodžių dgs. vard. galūnėse ilgieji *y* ir *ū* esą kilę iš *in* ir *un,* todėl turėtų būti rašoma *akįs, sūnųs,* o ne *akys, sūnūs,* kad žodis *iždas* esąs iškraipymo bei neteisingo senųjų raštų skaitymo padaras, tikroji to žodžio lytis esanti *izdas* (pagal Jaunių iš *ins-das*). Dėl tų pačių klaidingų garsų raidos

dėsnių „Kalbos dalykuose" atsirado fantastinių, kaip pats Būga vėliau vadino, „kiaurai klaidingų", etimologijų.

Vis dėlto minėtos klaidos — tai palyginti nedidelė šiuose straipsniuose esančių teiginių dalis, be to, jas pats Būga atitaisė pabaigoje (1910 m.) pridėtuose „Pataisymuose ir papildymuose". Teikdamas bendrinei kalbai *taip, pagalba, pašalpa, dvasia, giria, pavojus, elgeta, deja, dosnus* ir kt. vietoj tais laikais spaudoje plačiai paplitusių antrinės kilmės formų *(teip, pagelba, dvasė, girė, paojus. . .)* arba iškraipytų ir iš tikrųjų kalboje nesančių *(elgėta, dėja, duosnus. . .)*, taip pat nustatydamas taisyklingą atskirų žodžių rašybą, pvz., *šiandieną, šiaip, keletas, mūsų, jūsų, mes, vienok, tiesiog, ypatingas, ypač* ir kt. (vietoj tada įsigalėjusių *šendieną, šeip, keliatas, mųsų, jųsų, męs, vienog, tiesiok. . .)*, Būga „Kalbos dalykais" prisidėjo prie mūsų raštų kalbos tobulinimo, taip pat tvirtesnių bendrinės kalbos ir jos rašybos normų nusistovėjimo. Dėl netaisyklingų, t. y. kalboje nesamų ar negalimų, žodžių bei jų formų atitaisymo, taip pat dėl labai turtingos faktinės kalbos medžiagos paskelbimo „Kalbos dalykai" turi didelę mokslinę vertę, kuri tam tikru mastu tebėra išlikusi iki šių dienų.

„Draugijoje" pradėjęs spausdinti „Kalbos dalykus", Būga atkakliai reikalavo, kad redakcija darytų jo straipsnių bent po 10—25 atspaudus; juos turįs nusiųsti „lingvistams ir aprašomuoju dalyku interesuojantiems", iš kurių gaunąs jų raštus mainais į savuosius. Iš laiškų redaktoriui patiriame, kad jau pačioje studijų universitete pradžioje Būga tokius mainų ryšius palaikė su profesoriais A. Becenbergeriu, K. Brugmanu, A. Leskynu (Vokietija), J. Zubatu (Čekoslovakija), E. Setialia (Setälä), J. Mikola (abu Suomija), J. Lidenu (Švedija) ir kitais žymiais kalbotyros specialistais.

1910 m. dalis „Kalbos dalykų" (vienuolika paskutiniųjų straipsnių) buvo išleista atskira knygele[33], pavadinta tuo pačiu „Kalbos dalykų" vardu, tik su lotyniškų prierašu „Quaestiones grammaticae".

Be „Kalbos dalykų", Būga „Draugijoje" dar išspausdino keletą recenzijų, kuriose supažindino skaitytojus su užsienyje pasirodžiusiais veikalais kalbos mokslo klausimais ir pareiškė savo nuomonę dėl kai kurių, ypač liečiančių baltų kalbas, tuose veikaluose nagrinėjamų dalykų.

„Lietuvių tautoje" Būga pradėjo bendradarbiauti nuo pat šio tęstinio leidinio atsiradimo. Jau pirmojo tomo pirmojoje knygoje (1907 m.) jis paskelbė nedidelį straipsnelį „Pavardžių priesaga *-eikia* ir *-eiko*", kuriame sugriovė J. Spudulio tvirtinimą, jog pavardžių priesaga *-eikis, -eika* (pvz., *Lapeikis, Bareika*) esanti slaviškos kilmės, ir pateikė kelias dešimtis lietuviškų vietovardžių ir asmenvardžių su šia priesaga.

Pirmojo tomo antrojoje (1908 m.) ir trečiojoje (1909 m.) knygose Būga išspausdino net aštuonis straipsnius lietuvių, latvių ir prūsų mitologijos klausimais. Pirmasis šios serijos straipsnis skirtas problemai, ar senovės lietuviai garbinę stabus, kituose nagrinėjami mitologiniai istorijos šaltinių vardai *Suaixstix, Panicke, Rickoyot, Romowe, criwe, zincz* ir *waidelotte*. Remdamasis kritiška šaltinių teksto analize ir gausiais baltų kalbų duomenimis, Būga nustatė šių vardų autentiškas formas, išaiškino jų reikšmes, pateikė vardų etimologijas, polemizavo su ankstyvesniais baltų mitologijos tyrinėtojais, ypač A. Miežinskiu. Kai kurios Būgos pateikiamos vardų etimologijos paremtos klaidingais Jauniaus garsų rai-

---

[33] 250 egzempliorių tiražu, iš tų pačių matricų; knygelės viršelyje neteisingai pažymėta 1909 m. data.

dos dėsniais, todėl vėliau pats Būga jas paneigė. Straipsniuose paliečiama daug kitų reikšmingų baltų mitologijos klausimų. Šie straipsniai iki šių dienų dar tebėra nenustoję savo mokslinės vertės, nes baltų mitologijos terminų (teonimų) srityje iki šiol padaryta palyginti nedaug.

„Lietuvių tautoje" spausdinti Būgos straipsniai baltų mitologijos klausimais buvo išleisti ir dviem atskirom knygelėm, pavadintom „Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mytologijai" [34].

1911 m. „Lietuvių tautos" antrojo tomo pirmojoje knygoje Būga paskelbė vieną iš didžiausių studentavimo laikais parašytų darbų — studiją „Apie lietuvių asmens vardus", kuri tais pačiais metais buvo išleista ir atskira knyga. Ši studija — lituanistikos istorijoje pirmasis stambus darbas apie senuosius lietuvių asmenvardžius. Iki Būgos mūsų senųjų asmens vardų, galima sakyti, beveik niekas netyrinėjo. M. Venslovas, remdamasis bendriniais dvikamieniais žodžiais, buvo pradėjęs skelbti [35], jog lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai senovėje galėję baigtis tik galūne *-is (-ys)*, t. y. jog tikrosios lietuvių kunigaikščių vardų formos yra buvę ne *Vytautas, Mindaugas,* bet *Vytautis, Mindaugis* ir pan. Tą patį dar anksčiau buvo skelbęs J. Spudulis [36]. Būga šį ir kai kuriuos kitus klaidingus teiginius kritikavo „Kalbos dalykuose" („Draugijoje"). M. Venslovui su kritika nesutikus, Būga įsitraukė į lietuvių asmenvardžių studijas. Jis detaliai ištyrė senųjų metraščių, inventorių ir kitų dokumentų lietuviškus asmenvardžius, lygino juos su

---

[34] Panaudotos „Lietuvių tautos" matricos. Pirmoji dalis pasirodė 1908 m. 200 egz. tiražu, antroji — 1909 m. 300 egz. tiražu.

[35] Draugija, 1909, t. 11, Nr. 33 ir 34.

[36] Žinyčia, 1900, Nr. 2.

dabartinėmis pavardėmis ir vietų vardais. Šiuo klausimu 1910 m. vasarą Lietuvių mokslo draugijos suvažiavime Vilniuje, J. Basanavičiaus prašomas, jis skaitė išsamų pranešimą, kuris ir tapo būsimosios studijos pagrindu.

Šioje studijoje Būga visų pirma griežtai atmetė J. Spudulio ir M. Venslovo teiginį kaip prieštaraujantį senuosiuose dokumentuose paliudytoms asmenvardžių formoms ir bendrinių dvikamienių žodžių darybai. Remdamasis savo paties išaiškintais lietuvių kalbos garsų transkribavimo senuosiuose rusų metraščiuose dėsniais, jis nustatė tikrąsias lietuvių kunigaikščių vardų formas. Iki tol raštuose mūsų kunigaikščių vardai labai įvairavo. Istorikai ir rašytojai kiekvienas savaip atstatinėdavo į lietuvių kalbą kunigaikščių vardus, randamus slavų, vokiečių ir lotynų kalbomis parašytuose metraščiuose bei kituose šaltiniuose. Niekas tikrai nežinojo, kaip reikėtų lietuvių kunigaikščius lietuviškai vadinti. Kad šiandien žinome, jog reikia tarti *Mìndaugas, Vaĩšvilkas, Treniòta, Traidẽnis, Vytẽnis, Jogáila, Lengvẽnis, Výtautas, Švitrigáila* ir t. t., už tai turime būti dėkingi Būgai. Jis ne tik nustatė tikrąsias vardų formas, bet ir susiejo jas su atitinkamais asmenvardinės kilmės lietuvių vietovardžiais ir dabartinėmis pavardėmis, šitaip įrodydamas neabejotiną tų vardų lietuviškumą.

Šiame veikale nagrinėjami ir kiti asmenvardžių darybos klausimai. Išaiškinama, kad vardai *Vitoldas, Butoldas, Gastoldas, Gintoldas* ir panašūs yra ne kas kita, kaip senesnių formų *Výtautas, Bùtautas, Góstautas, Gìntautas* baltarusiški hipernormalizmai, atsiradę todėl, jog metraštininkai neskiemeninį *u* klaidingai transkribavo *l* raide. Plačiai nagrinėjami paraleliniai *Mažeikis — Mažeika, Daugailai — Daugailiai* tipo vardai, vietovardžiai su formantu *-gala*, jungiamieji dvi-

kamienių asmenvardžių balsiai ir kiti asmenvardžių ir vietovardžių darybos dalykai.

Veikalu „Apie lietuvių asmens vardus" Būga padėjo tvirtus pagrindus lietuvių asmenvardžių tyrinėjimui ir nurodė kelius, kuriais ateityje tie tyrinėjimai turi būti vykdomi. Šis veikalas ir dabar, praėjus beveik 70 metų nuo jo pasirodymo, tebeturi didelę mokslinę vertę ir laikytinas vienu iš svarbiausių lietuvių antroponimikos tyrinėjimų.

Be „Draugijos" ir „Lietuvių tautos", Būga šį bei tą yra rašęs kalbos klausimais dar ir kituose to meto lietuvių periodiniuose leidiniuose bei laikraščiuose („Vadove", „Viltyje"), taip pat nemaža prisidėjęs prie kitų asmenų parašytų mokslo darbų rengimo spaudai bei kultūrinio palikimo publikavimo. Antai jis padėjo profesoriui J. Boduenui de Kurtenė paskelbti Antano Baranausko kalbinius laiškus [37], J. Basanavičiui paruošti spaudai „Lietuvių tautos" pirmąją knygą [38], raudų rinkinį [39], Antano Strazdo raštus [40].

Studijuodamas Būga bendradarbiavo ne tik lietuvių spaudoje. Jis taip pat spausdino savo darbus žy-

---

[37] Lietuvių tauta, t. 1, kn. 3. Žr. 1909.V.6 laišką J. Basanavičiui (LKLI JB—770).

[38] Žr. Būgos pastabas išnašose prie J. Spudulio ir J. Basanavičiaus straipsnių.

[39] Lietuvių tauta, t. 4. Žr. 1909.V.6 laišką J. Basanavičiui (LKLI JB—770).

[40] Dėl šio darbo 1911 m. vasario 12 d. Būga rašė Basanavičiui: „Strazdo dainų korektūrą vedžiau, bet viskas kaip reikiant išvesti šiuo žygiu nepasisekė, dar vienas antras mažmožis liko nepastebėtas, ar dėl vietos stokos išleistas. Prašyčiau, spaustuvei pataisius, dar kartą atsiųsti man. Man Strazdo kalbos restauravimas visai nepatinka. Aš būčiau spausdinęs, laikydamos senųjų rankraščių, palikdamas net jų rašybą. Mano restauruotoji Strazdo tarmė vargiai galės būti paties Strazdo kalba. Be to, per tiek laiko (100 metų) galėjo daug kas kitaip kalboje virsti. Dar sykį pakartoju, kad atsiųstų spaustuvė šitos korektūros taisymą man peržiūrėti" (LKLI JB—770).

miausiuose to meto rusų lingvistiniuose žurnaluose: Varšuvoje leidžiamame «Русский филологический вестник» ir Peterburge «Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук».

Žurnale «Русский филологический вестник» 1911—1912 m. Būga paskelbė tris darbus: «Литовское название внука», „Baltica" ir «Славяно-балтийские этимологии». Pirmajame nedideliame straipsnyje nagrinėjami žodžiai *anūkas* ir *nepuotis*. Antrąjį gana didelį darbą, pavadintą bendru „Balticos" vardu, sudaro trys savarankiškos dalys: 1. «О происхождении литовского z», 2. «О литовско-латышском дифтонге *ui*» ir 3. «Балтийские (айстийские) этимологии». Pirmose dviejose dalyse nagrinėjami lietuvių kalbos priebalsio *z* ir lietuvių-latvių dvibalsio *ui* kilmės klausimai. Abi šios dalys reikšmingos ne tik dėl teorinių išvadų, bet ir dėl jose pateikiamos ypač turtingos baltų kalbų faktinės medžiagos. Trečiojoje dalyje yra 36 lietuviškų ir prūsiškų žodžių etimologijos (kilmės aiškinimai). Etimologijoms skirtas ir trečiasis straipsnis «Славяно-балтийские этимологии», kuriame nagrinėjamos 63 slavų ir baltų kalbų žodyno bendrybės. Reikia konstatuoti, kad šiuose darbuose pateikiamos etimologijos iš esmės skiriasi nuo „Aistiškuose studijuose" esamų. Čia Būga, visai atsikratęs Jauniaus mokymo, nebetaiko jo garsų raidos dėsnių. Nors viena kita etimologija ir kelia abejonių, bet didžioji jų dalis yra gana vykusios.

„Baltica" tais pačiais 1911 m. buvo išleista ir atskiru atspaudu.

Žurnale «Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук» Būga 1912 m. išspausdino stamboką darbą „Lituanica" (išleistą ir atskiru atspaudu 1912 m.). Šį darbą sudaro

trys straipsniai: 1. «К вопросу о хронологии литовских заимствований с русского», 2. «Литовско-латышские *uo* и *ie* в заимствованных с русского словах на месте ожидаемых *ū* и *ī* » ir 3. «Этимологии».

Pirmasis straipsnis — palyginti nedidelė, bet labai turininga studija apie slavų kilmės žodžius lietuvių kalboje. Šios studijos pagrindą, reikia manyti, sudarė Būgos universitete pasiimtas rašyti darbas «О словах, заимствованных литовцами от славян», už kurį gavo aukso medalį. Iš 1905 m. lapkričio 9 d. laiško A. Dambrauskui sužinome, kad šią temą jam, tik ką pradėjusiam studijuoti universitete, pasiūlė E. Volteris, ir iš pradžių ji buvo formuluojama «Слова, заимствованные из славянских в айстийские (=др.-прусский, литовский и латышский) языки». Vėliau tema buvo susiaurinta. Didžioji darbo dalis atlikta 1907 m. vasaros atostogoms prasidėjus, kada Būga specialiai liko Peterburge iki liepos vidurio. Aukso medalį jis gavo 1908 m. vasario 8 d. per universiteto jubiliejų.

Paskelbtoje studijoje pirmą kartą lituanistikos istorijoje chronologizuojami rusų kalbos skoliniai lietuvių kalboje. Remdamasis rusų kalbos garsų raida, Būga nustatė, jog seniausiąjį kalbamų skolinių sluoksnį sudaro žodžiai, patekę iš senosios rusų kalbos į lietuvių kalbą maždaug nuo IX a. antrosios pusės iki XII a. pradžios, t. y. dar prieš rusų kalbos nosinių balsių (plg. *lénkas, unguras, pundùs*), jerų *ъ, ь* (plg. *kùbilas, kùmetis, bulvõnas, krìkštyti, pipìras, Póvilas, kazilaĩ, bìrkavas, šilkas, cìrkva* ir kt.) išnykimą ir vadinamosios „полногласие" atsiradimą (plg. *skavardà, čeřpė*). Studijoje įrodoma, jog senųjų skolinių atsiradimo laikais rusų kalbos *a, y, u* dar tebebuvo ilgieji balsiai, o *jat'* — dvibalsis. Tyrinėdamas su krikščionybe susijusius terminus, Būga priėjo išvadą, jog

žodžiai *utárninkas (utárnykas), seredà, četveřgas, pẽtnyčia, kalẽdos, kũčios, velýkos, verbà, krìkštai, bloviẽščios, desėtynà, gavėnià, gavėti, kũmas, svẽtastis, Ulijonà* į lietuvių kalbą pateko ne iš lenkų, bet iš senosios rusų kalbos. Taigi su šiais terminais lietuviai turėjo būti pažįstami dar prieš krikštą, t. y. prieš 1387 m., nes priešingu atveju vietoj rytinių slavų turėtų būti lenkiškos kilmės terminai. Studijoje nagrinėjama dar daugelis kitų dalykų, susijusių su tų žodžių skolinimu.

Būga prie to paties klausimo dar kartą gįžo savo gyvenimo pabaigoje. Žurnalo „Zeitschrift für slavische Philologie" I tome (išėjo Būgai jau mirus) prieš pat mirtį jis paskelbė vokiečių kalba darbą „Die litauisch-weissrussische Beziehungen und ihr Alter" („Lietuvių-baltarusių santykiai ir jų senumas"), kuriame toliau tęsė slaviškų skolinių lietuvių kalboje tyrinėjimą, patvirtindamas visus pagrindinius minėtosios studijos teiginius.

Studiją «К вопросу о хронологии литовских заимствований с русского» reikia vertinti kaip labai svarbų mokslo veikalą, kuriuo buvo padėtas tvirtas pagrindas slavų kalbų skolinių lietuvių kalboje tyrinėjimams.

Straipsnis «Литовско-латышские *uo* и *ie* в заимствованных с русского словах на месте ожидаемых *ū* и *ī*» yra tam tikras aptartos studijos papildymas.

Trečiajame „Lituanicos" straipsnyje — «Этимологии» — pateikiamos 49 lietuvių, latvių, prūsų ir slavų kalbų žodžių etimologijos. Be to, čia Būga ištaisė kelias dešimtis lingvistinėje literatūroje paplitusių iškraipytų (iš tikrųjų ta forma nevartojamų) lietuvių kalbos žodžių.

Be minėtų straipsnių abiejuose didžiuosiuose rusų filologiniuose žurnaluose, būdamas studentu, Būga

yra paskelbęs dar vieną darbą. Tai — «Литовско-русский словарчик к первым 20-ти литовским сказкам в издании „Lietuvių pasakos"». Šis nedidelis žodynėlis, parengtas kartu su prof. J. Boduenu de Kurtenė ir išleistas atskira knygele Peterburge 1912 m., buvo labai reikalinga studentams mokslo priemonė lyginamosios gramatikos ir lietuvių kalbos pratyboms.

Trumpai apžvelgti Būgos studentavimo laikų darbai rodo autorių jau tuomet buvus visiškai subrendusį mokslininką. Studijos „Apie lietuvių asmens vardus", „Lituanica" ir kt. yra svarbūs mokslo veikalai, kuriais ne tik buvo praturtinta lituanistinė literatūra, bet taip pat padėtas pamatas tolimesniems atitinkamų lituanistikos sričių tyrinėjimams.

Rašydamas šiuos mokslo darbus, Būga, be kita ko, užsidirbo šiek tiek pinigų, būtinų studijoms universitete tęsti. Reikia pasakyti, kad jo materialinė padėtis vis dar buvo prasta. Tai matome iš jo laiškų. Štai pora ištraukų:

„Tamstop dabar kreipiuosi vienu reikalu,— rašė iš Pažiegės A. Dambrauskui 1910 m. rugpjūčio 8 d.— Šiais metais taip nubiednau, kad neturiu pinigų net keliui užsimokėti Peterburgan; beto dar reikia turėti nors pirmiem dviem mėnesiam už butą ir valgį užsimokėti. Tos dėliai priežasties prašyčiau Tamstą paskolinti iš kun. Jauniaus raštams leisti pinigų ben penkiasdešimtis rublių... Paskolą meilyčiau gauti prieš 25—27 VIII, nes kitaip negalėčiau ir Peterburgan važiuoti" [41].

„Mano reikalai nelabai kokie. Šiemet su pinigais labai trumpa. Atliekamo skatiko niekados neesti kišenėj",— skundėsi 1911 m. kovo 17 d. laiške broliui [42].

---

[41] VU D 338.
[42] LKLI KB—7.

„«Lietuvių tautos» paskutinėsios knygos aš negavau,— dejavo 1911 m. vasario 12 d. J. Basanavičiui.— Spėju, kad M[okslo] Dr[augijos] valdyba, laikydomosi įstatymų raidės, bus man neatsiuntusi. Šiuo kartu aš esu gyvas elgeta: skatiko prie dūšiai neturiu, ir todėliai negaliu Draugijai užsimokėti. Bet valdyba, man rodos, ir taip turėtų atsiųsti, nės aš del jos organo esmi šį tą dirbęs, negaudamas jokio honoraro. Ta «Tautos» knygutė būtų kaip ir honoraras užu straipsnius kitose «Tautos» knygose buvusius" [43].

Būga, užsiėmęs lietuvių kalbos tyrinėjimais ir mokslo darbų rašymu, neskubėjo baigti studijų universitete, nors buvo aišku, kad jį, kaip gabų kalbininką, baigusį vadovybė paliks prie universiteto ruoštis profesūrai. Tai rodo, jog Būgai buvo svetimos įprastinės daugelio mokslininkų svajonės: įsigyti mokslo laipsnį, tapti profesoriumi ir galop akademiku. Būgai labiausiai rūpėjo tyrinėti lietuvių kalbą, o tai daryti jis galėjo ir nebaigęs universiteto. Tat kam gi jam skubėti? Vis dėlto, draugų spiriamas, jis galų gale turėjo atlikti įkyrų jam darbą — baigti universitetą.

Pagaliau 1911 m. rudenį Būga prisivertė išlaikyti paskutiniuosius kursinius egzaminus. Kai kurie iš jų jam anaiptol nebuvo lengvi. Mat į galą buvo pasilikęs tuos egzaminus, kurie mažiausiai turi bendra su pamėgtąja sritimi — kalbotyra. Ypač daug vargo turėjo su psichologija. Pasakojama, kad čia neapsieita be prof. J. Bodueno de Kurtenė tarpininkavimo. Kaip ten bebūtų, tačiau šio egzamino išlaikymas Būgai atrodė labai didelis laimėjimas. „Po šitų kvotimų [kalbama apie psichologijos egzaminą.— Z. Z.] pasidarė kelis sykius lengviau: tartum akmuo nukrito nuo pečių,— rašė jis 1911 m. rugsėjo 9 d. J. Stankūnaitei.—

[43] LKLI JB—770.

Dabar galėčia pasiimti iš universiteto выпускное свидетельство. Bet su tuo dar lukterėsiu lig 20 IX (3 spalių): tą dieną žadu laikyti kvotimus iš sanskrito ir lyginamosios gramatikos. Šiuodu dalyku išlaikyti man labai lengva, net rengties nereikia. Šiuodu dalyku priklauso prie valstybinių egzaminų, bet leidžiama yra ir pirmiau laikyti. Naudodamos šiuo leidimu, aš ir noriu dabar laikyti... Paskutinėsias tris dienas prieš psichologijos kvotimus dirbdavau net po keturiolika valandų. Dabar galėsiu atsipūsti" [44].

Skurdas privertė Būgą valstybiniams egzaminams ruoštis Lietuvoje. „Lig pavasariui turėsiu gyventi Lietuvoje ir rengties egzaminumpi,— rašė 1911 m. rugsėjo 23 d. F. Sragiui.— Peterburge mano kišene šią žiemą negalima bus gyventi, nors tatai mokslo žvilgsniu kur kas sveikiau, nekaip kaime" [45]. Draugų ir pažįstamų padedamas, Būga susirado bent kelias tokias „ramias vieteles", kur galėtų „žiemą misti ir netrukdomas mokytis bei tarmes tyrinėti". Dirbo labai rimtai, nes egzaminų buvo daug. 1912 m. gegužės 11 d. laiške, rašytame J. Endzelynui, skaitome: „10.V. vakare laikiau Filosofijos įžangos egzaminą. Pasisekė gerai. Turiu išlaikytus jau trylika egzaminų (visi „вy"). Liko dar laikyti keturi: 1) Naujoji filosofija (16.V.), 2) Senovės graikų ir romėnų literatūra, 3) Rusų literatūra ir 4) Rusų valstybės istorija. Man gana baisūs Naujosios filosofijos ir Rusų literatūros egzaminai" [46].

---

[44] Laiškas yra Respublikinės bibliotekos rankraštyne (toliau trumpinama RB; išrašai daryti Kaune 1955—1956 m.), sign. KB—II—139.

[45] Būgos laiškai F. Sragiui saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne, sign. E 181, 182. Toliau juos cituojant, šaltinis nebus nurodomas.

[46] B ū g a K. Rinktiniai raštai, t. 3, p. 859.

Pagaliau gegužės pabaigoje Būga rašė A. Dambrauskui: „Egzaminai pasisekė pabaigti laimingai. Gausiu pirmojo laipsnio diplomą. Boduėnas palieka mane prie ūniversiteto. Tamstos ir visos „Motynėlės" rūpesniai ir skatikas niekais nenuėjo. Žemiausiai dėkavoju Tamstai ir „Motynėlei" už visą manęs rūpestį!" [47]

Universitetas baigtas. Būgai prieš akis atsivėrė akademinis gyvenimas.

---

[47] VU F 7.

RENGIMASIS PROFESŪRAI

1912 m. vasarą Būga praleido Lietuvoje: pabuvojo kurį laiką pas tėvus Pažiegėje, dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos suvažiavime Vilniuje, liepos mėn. praleido tyrinėdamas Vilniaus krašto dzūkų tarmę Marcinkonyse. Rugpjūčio mėn., t. y. kiek anksčiau negu paprastai, grįžo į Peterburgą.

Paliktas prie prof. J. Bodueno de Kurtenė vadovaujamos lyginamosios kalbotyros katedros, Būga turėjo pradėti ruoštis profesūrai. Fakulteto vadovybė nutarė pasiųsti jį tobulintis dviem metams į užsienį. Buvo atlikti reikalingi formalumai, ir liko tik laukti Švietimo ministerijos patvirtinimo.

Tuo metu Mokslų akademija pasiūlė Būgai redaguoti Akademijos lėšomis leidžiamo Antano Juškos (rusiškai ir lenkiškai pasirašinėjusio Juškevičium) žodyno *K—L* raides, kurias anksčiau buvo pasiėmęs redaguoti prof. G. Uljanovas, bet, nebaigęs darbo, mirė. Kadangi Būga jau seniai žavėjosi žodyno redagavimo darbu, be to, iš atlyginimo tikėjosi šiaip taip pramisti iki ministerijos patvirtinimo, taigi pasiūlymą mielai priėmė.

Įsitraukęs į žodyno redagavimą, Būga susidūrė su nemažais sunkumais. Mat A. Juškos žodyne (spaudai rengtame brolio Jono Juškos) rado daug tokių žodžių, kurių nebuvo girdėjęs. 1913 m. sausio 13 d. laiške F. Sragiui Būga skundėsi, jog „kas trečias Juškevičiaus žodis mano negirdėtas". Nežinomų žodžių aiškinimas labai lėtino darbą. Dar daugiau vargo su-

darė tai, jog žodžiai buvo labai netiksliai užrašyti, kai kurie garsai sistemingai painiojami. „Juškevičius nemokėjo gerai skirti *e* nuo *ė* ir *ie*, žem. *ė* [t. y. paplatėjusio *i*.— Z. Z.] nuo *e*, žem. *o* [t. y. paplatėjusio *u*.— Z. Z.] nuo trumpojo *o*, *u* nuo *ū* ir *uo* etc.,— rašė Būga 1912 m. lapkričio 14 d. J. Endzelynui.— Iš Juškevičiaus rašybos sunku žinoti, kaip iš tikrųjų tasai ar kitas žodis reikia ištarti" [48]. Nedaug Būga galėjo remtis ir G. Uljanovo redagavimu. Tai matome iš ką tik cituoto laiško, kuriame toliau rašoma: „Pirmas raidės *K*- lankas sudėtas pagal Uljanovo redakciją. Redakcija — baisi: taip tegalima buvo rašyti pirm kelių šimtų metų, bet ne dabar, kada ir lietuvių kalba labiau ištirta". Būgai noromis nenoromis teko tikrinti kiekvieną A. Juškos žodyno žodį. O tai buvo milžiniškas darbas. „Tenka dirbti ne tik dienas, bet ir kiauras naktis",— skundėsi jis 1912 m. spalio 31 d. J. Stankūnaitei [49].

Norėdamas patikrinti Juškos žodžius, Būga pirmiausia gavo sutvarkyti savo paties turimą žodyno medžiagą. Jos, pasirodo, tuomet jau buvo prisilasinėjęs iš įvairiausių šaltinių didelius kiekius. 1912 m. lapkričio 28 d. jis rašė Vaižgantui, jog „žodynas nemažas kemėras, bus ben 2 ar 2½ pūdo. Ne tiek Juškevičiaus žodyno daug, kiek mano materijolų". Šie Būgos per metų metus prirankioti „materijolai" dabar jam labai pravertė nustatant tikrąsias Juškos žodžių formas, aiškinant jų reikšmes ir t. t.

Stengdamasis padidinti žodyno mokslinę vertę, Būga pasiryžo kiekvieną žodį sukirčiuoti, pažymėti kirčiuoto skiemens priegaidę. Remiantis vien tik rašytiniais šaltiniais, patikrinti visus Juškos žodžius, jų taisyklingą užrašymą, reikšmių paaiškinimus ir t. t.,

---

[48] LKLI KB—23.
[49] LKLI KB—9.

taip pat juos sukirčiuoti, nebuvo įmanoma. Teko tikrinti žodžius jų užrašymo vietoje. Būga energingai ėmėsi ieškoti tokių tikrintojų, sugebančių talkininkauti žodyno darbui, ypač gyvenančių tose vietose, kuriose Juška rinko medžiagą žodynui. Jam pavyko per trumpą laiką suburti bendradarbių kolektyvą. Ypač daug Būgai tada padėjo F. Sragys. Savo autobiografijoje, be Sragio, Būga mini dar šiuos Juškos žodyno redagavimo talkininkus: A. Vireliūną, J. Murką, J. Jablonskį, St. Naginską, J. Šveistį, J. Elisoną, Jazdauską ir kt.

Bet ir su talkininkų pagalba ne viską galima buvo išaiškinti. Atsirado gyvas reikalas pačiam Būgai vykti į Lietuvą ir vietoje tikrinti žodžius. Nesulaukdamas ministerijos patvirtinimo vykti į užsienį, Būga 1912 m. gruodžio pabaigoje išsirūpino iš Akademijos komandiruotę ir išvyko pirmiausia į Laižuvą, kur tuo metu gyveno Vaižgantas, paskui pabuvojo dar kitose vietose. Atrodo, tuo pačiu tikslu komandiruotėje buvo ir 1913 m. vasarą [50]. Iš jo laiškų matome, jog tos kelionės žodynui buvo labai vaisingos.

„Išvažiuoju liūdnų minčių lydimas,— rašė Būga 1913 m. vasario viduryje, grįždamas į Peterburgą pakeliui iš Rygos, J. Stankūnaitei.— Vakar gavau iš Volterio laiškelį, kur rašo, kad man esąs iš ministerio atsakymas nei šioks nei toks. Vadinasi, važiuoti į užsienius ir stipendijos negausiu" [51]. Pasirodo, Būgai, kaip nerusui, caro valdžia atsisakė skirti stipendiją tobulintis užsienyje. Teko susitaikyti su likimu ir pradėti ruoštis magistro egzaminams Peterburge. „Reiks gyventi ir vargti Peterburge,— guodėsi vasario 22 d. laiške Vaižgantui.— Kitur gyventi negalėsiu, nes rei-

---

[50] Žr. tos komandiruotės ataskaitą, paskelbtą tęstiniame leidinyje „Knygotyra", 1974, t. 4 (11), p. 173—176.

[51] LKLI K—12.

kia mokslui kningų. Reiks kakintis tais trupiniais, kuriuos Akademija moka už Juškevičiaus žodyną".

Negavus stipendijos, užmokestis už Juškos žodyno redagavimą tapo ilgą laiką svarbiausiu pragyvenimo šaltiniu. Norint šiaip taip iš jo pramisti, teko paspartinti redagavimo darbą. „Su žodynu ne be reikalo turiu skubėti,— rašė Būga 1913 m. balandžio 23 d. F. Sragiui.— Visas mano pelnas ką gaunu iš žodyno. Mokslų Akademija 1 lankui žodyno moka 40 rublių. Tokio užmokesnio maža pragyventi spauzdinant šituo greitumu kaip kad dabar". Tačiau greit paaiškėjo, kad spartus žodyno leidimas priklausė ne vien nuo Būgos darbštumo. Mat ant kiekvieno jau gatavo korektūros lanko turėdavo pasirašyti akademikas F. Fortunatovas. Be jo parašo galutinai paruošti spaudai korektūros lankai nebūdavo spausdinami. Iš daugelio Būgos laiškų ir jo autobiografijos matome, kad parašą iš Fortunatovo išgauti būdavo nepigu. Apsikrovęs įvairiais kitais darbais, akademikas Fortunatovas gatavus spaudai lankus pralaikydavo pas save net po septynias ir dar daugiau savaičių, dėl to labai užvilkindamas žodyno spausdinimą. Be to, Akademijos spaustuvė, kuri spausdino žodyną, nebuvo iš greitųjų. „Iš spaustuvės lig šiolei dar negavau nė vieno gatavo lanko,— rašė F. Sragiui susijaudinęs Būga 1913 m. liepos 23 d.— Jei taip spaustuvė laikys, tai ben 5 metų ir mano spauzdinamųjų *k—l* raidžių pasaulis nematys. Nuo pernai metų gruodžio mėnesies pradžios neturiu dar išspauzdinto nė vieno lakštelio! Taip žmogus gali ir kantrybės nebetekti".

Nepaisant Būgos pastangų, jo redaguojama Juškos žodyno dalis buvo spausdinama vėžlio greitumu. Iki 1915 m. spalio 28 d., t. y. per dvejus metus, tebuvo surinkta tik 222 puslapiai. „Kad II tomo neteko man pabaigti,— rašė vėliau Būga autobiografijoje,—

tai čia akademiko Fortunatovo kalčia, be kurio parašo negalima buvo spausti net ir gatavų korektūros lankų". Šis tomas buvo baigtas spausdinti tik Tarybų valdžios laikais (1922 m.).

Nerimą Būgai kėlė ne tik lėtas Juškos žodyno spausdinimas. Ne mažiau jį vargino ir mintis, jog žodynas išeina ne toks, kokio norėtų. Pradėdamas redaguoti, Būga tikėjosi iš Juškos žodyno padaryti tobulą mokslinį lietuvių kalbos žodyną. Tačiau dėl surinktos medžiagos vienapusiškumo — Juška rinko ne iš visų lietuvių kalbos tarmių, taip pat dėl žodyno leidėjų stengimosi pateikti kiek galima autentiškesnį, kuo mažiau pakeistą, paties Juškos sudarytą, žodyną, Būga greit įsitikino, jog šios svajonės neišsipildys. Nors iš visų Juškos žodyno redaktorių jis mažiausiai paisė leidėjų reikalavimų ir jo redaguota žodyno dalis labiausiai nutolusi nuo Juškos prototipo, ypač gausiai papildyta senųjų lietuvių raštų medžiaga [52], tačiau tai Būgos nepatenkino, ir jis ilgainiui vis mažiau laiko ėmė skirti žodynui, daugiau atsidėdamas kitiems darbams. Jau 1912 m. gruodžio 31 d. iš Laižuvos rašė J. Endzelynui: „Tam žodynui norėjau atidėti daugiau laiko, bet dabar matau, kad neverta: iš jo nebus doro žodyno, bet tik materijolai" [53].

Be Juškos žodyno redagavimo, tuo pačiu laiku Būgai teko tikrinti ir Jauniaus gramatikos rusiško vertimo korektūras. Ši gramatika taip pat buvo labai lėtai spausdinama dėl tų pačių priežasčių. „Spaudą trukdo seniai akademikai,— skundėsi Būga F. Sragiui. 1913 m. gegužės 24 d.— Aš vienas būčia senai pabaigęs".

* *
*

---

[52] Plačiau apie Būgos redagavimą žr. B. Tolutienės studiją „Antanas Juška leksikografas" (leidinyje „Literatūra ir kalba", 1961, t. 5), p. 261—272.

[53] LKLI KB—23.

Nuo 1912 m. pabaigos šalia žodyno Būga vis daugiau laiko ėmė skirti saviems mokslo darbams. Jie, be kita ko, turėjo papildyti ir pragyvenimo minimumą, kurio negalėjo gauti iš lėtai spausdinamo Juškos žodyno. Kadangi daugelio rašomų darbų pirmuosius apmatus sudarė gerokai anksčiau, dar studentaudamas, tai 1913-ieji metai buvo jam labai produktyvūs.

1913 m. kovo mėn. Būga baigė rašyti ir pasiuntė žurnalui «Русский филологический вестник» didelį straipsnį «Славяно-балтийские этимологии». Šiame darbe, kaip ir 1912 m. paskelbtame mažesniame to paties pavadinimo straipsnyje, Būga pateikė slavų ir baltų kalbų bendrų žodžių etimologijas. Kaip tik tuo laiku kalbininkai gyvai disputavo baltų ir slavų kalbinės giminystės klausimu. Šiame straipsnyje Būgos pateiktos 262 bendrųjų žodžių etimologijos buvo medžiaga, padedanti spręsti šią problemą. Kalbininkams, susidomėjusiems minėtuoju klausimu, iki tol buvo daugiau prieinama tik slavų kalbų medžiaga. Būga šiais straipsniais supažindino specialistus su baltų kalbų duomenimis. Lietuvių kalbos faktai daugiausia buvo surankioti iš šnekamosios liaudies kalbos, taigi iki tol tyrinėtojams visiškai neprieinami. Šiuo straipsniu Būga pateikė lingvistams daug pataisymų ir papildymų plačiai žinomam E. Bernekerio etimologiniam slavų kalbų žodynui. Didokas darbas (per 70 žurnalo puslapių) «Русский филологический вестник» žurnale buvo išdėstytas net į penkis tomus, kurių paskutinis išleistas tik 1916 m.

1913 m. gegužės mėn. Būga baigė rašyti pirmąjį savo darbą iš toponimikos, t. y. tos srities, kurią vėliau labai pamėgo ir kurios studijoms gyvenimo pabaigoje skyrė ypač daug laiko. Tai — didokas straipsnis, paskelbtas vokiečių kalba Krokuvos lingvistiniame žurnale „Rocznik Slawistyczny" (t. 6) antrašte „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nach-

weisen?" („Ar galima įrodyti keltų pėdsakus baltų krašte?")

Būga vietovardžiais jau seniai domėjosi ir juos rankiojo. Yra išlikę laiškų, rašytų dar prieš 1905 m., t. y. prieš įstojant į universitetą, kuriuose Būga ragino pažįstamus asmenis rinkti ir jam siųsti savo gimtinės apylinkių vietovardžius. Vėlesniuose laiškuose gyrėsi jau turįs nemažą krūvą vietų vardų prisirankiojęs. Ypač jis vertino negyvenamųjų vietų, visų pirma vandenų (upių, ežerų, balų...), vardus. Iš 1912 m. rugsėjo 27 d. laiško J. Basanavičiui [54] patiriame, jog tuo metu vien tik Lietuvos, Latvijos ir Prūsų žemės vandenų vardų turėjo prisirankiojęs daugiau kaip tris tūkstančius.

Kaupdamas vietų vardus, Būga pirmiausia stengėsi nustatyti tikrąsias, neiškraipytas jų formas. Bet tai padaryti anuo metu nebuvo lengva. Spaudoje, žemėlapiuose, dokumentuose ir šiaip visur viešai buvo vartojamos sulenkintos, surusintos arba suvokietintos lietuviškų vietų vardų formos, pvz., miestelių vardai *Kvėdarna (Kvėdaina), Vištýtis, Garliavà, Valkiniĩkai, Kartenà* oficialiai buvo vadinami *Хвейданы, Виштинец, Годлево, Олькеники, Корцяны* ir pan. Tikrąsias, neiškraipytas vardų formas žinojo ir vartojo tik liaudis, nenutautę kaimo žmonės. Suprasdamas, jog iškraipyti oficialieji vietovardžiai toponimikos mokslui neturi jokios vertės, jog istorinės kalbotyros darbuose galima operuoti vien originaliomis vardų formomis, Būga nuolat ragindavo savo talkininkus ir bendradarbius rinkti vietovardžius tik iš patikimų pirminių šaltinių. „Tamstos vietų vardus gavau,— rašė jis 1913 m. rugpjūčio 28 d. F. Sragiui.— Dėkui! Laukiau iš Tamstos aš kas kita. Tamstos rinkinys irgi nekuo geresnis už Tumo [turima galvoje

[54] LKLI JB—770.

Vaižganto „Sarašą geografiškųjų Lietuvos vardų" leidinyje „Dirva-žinynas", 1904, Nr. 10 ir 11.— Z. Z.]: vienas žmogus nevažinėjęs ir nerinkęs par ištikimas rankas v i s ų miestelių vardų negali sužinoti. Tamsta esi visai ištikimas savo apylinkės varduose (vakarinėje Telšių apskrities dalyje). Aš norėjau, kad Tamsta tiktai savo kampelio vardus būtumei surinkęs, kurie Tamstai pažįstami iš jaunų dienų ir šimtą kartų yra girdėti. Tamstos *Vydžiai, Kazačyzna* etc. Rytų Lietuvos miesteliai Telšiškiam žmogui negali būti lygiai pažįstami kaip *Salantai, Laukžemė* etc. Vietos žmonės taria: *Vìdźei, Kazìtiškis*".

Vietovardžių rinkiniais Būga gavo progos pasinaudoti 1911 m., kada žurnale „Archiv für slavische Philologie" (t. 33, p. 51—99) pasirodė žymiojo rusų kalbininko akademiko A. Šachmatovo straipsnis „Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen" („Dėl seniausių slavų-keltų santykių"). Šiame straipsnyje A. Šachmatovas paskelbė hipotezę, jog Lietuvoje ir Baltarusijoje senovėj gyventa keltų. Būgai garsiojo mokslininko tvirtinimas pasirodė neįtikinamas, ir jis ėmėsi atsidėjęs studijuoti Lietuvos ir Baltarusijos vietovardžius. Gerai juos ištyręs, įsitikino, jog A. Šachmatovas klysta, nes tokio tvirtinimo neparemia nė vienas Lietuvos ir Baltarusijos vietovardis. Pasirodo, A. Šachmatovą daugiausia suklaidino oficialiosios, t. y. iškraipytos, vietovardžių formos, priminusios keltiškus vietovardžius.

Straipsnyje „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?" Būga pirmiausia pabrėžė, kad, tiriant tautų prosenovę, remtis galima tik originalia medžiaga, būtent vietų vardais, užrašytais iš pačios liaudies lūpų, o ne imtais iš svetimų šaltinių. Toliau straipsnyje jis išnagrinėjo per 60 Lietuvos ir Baltarusijos vietovardžių, daugiausia upių ir ežerų vardų, kuriuos A. Šachmatovas buvo paskelbęs kel-

tiškais, ir iš jų analizės padarė išvadą, jog Lietuvoje ir Baltarusijoje keltų niekuomet nėra gyventa. Šiam straipsniui pasirodžius, A. Šachmatovas savo hipotezės atsisakė. Straipsnio pabaigoje Būga pirmą kartą savo raštuose iškėlė mintį, jau anksčiau pareikštą rusų ir baltarusių mokslininkų A. Kočiubinskio, A. Pagodino, J. Karskio, kad dabartinėje Baltarusijos teritorijoje, prieš užimant ją slavams, gyventa baltų. Šiam tvirtinimui paremti Būga pateikė per 20 šio krašto upių ir žemės vardų, kurie pasikartoja Lietuvoje, Latvijoje arba Prūsuose, bet kuriems jis nerado paralelių slavų žemėse.

1913 m. Būga paskelbė dar tris straipsnius, kurie jau buvo skirti plačiajai visuomenei, nors ir juose yra atskirų pastabų, reikšmingų mokslui. Pirmasis iš jų — tai „Kalbų mokslas bei mūsų senovė" (išspausdintas „Draugijoje" ir, be to, išleistas atskira knygele), kuriame Būga supažindino su lyginamojo kalbų mokslo laimėjimais, tyrinėjant baltų (Būga vartojo terminą *aisčių*) senovę. Čia kalbama apie lietuvių, latvių ir prūsų kalbų tarpusavio gimininingumą, jų bendrą kilmę, giminystę su kitomis indoeuropiečių kalbomis, visų pirma su slavų kalbų šaka, apie baltų prokalbės suskilimą, ir dėstomi kiti panašūs tuo laiku lietuvių visuomenei visai negirdėti dalykai. Straipsnio pabaigoje, didokame skyriuje, supažindinęs skaitytojus su akademiko A. Sobolevskio straipsniu «Где жила Литва?», Būga trumpai išdėstė lietuvių visuomenei savo teiginį (vokiškai jį buvo paskelbęs jau minėtoje A. Šachmatovo keltų hipotezės kritikoje), jog senovėje baltų giminės yra gyvenusios plote, esančiame gerokai į rytus nuo Lietuvos. Teiginiui paremti pateikė tos teritorijos kai kurių baltiškų vietovardžių (upių ir ežerų vardų) kalbinę analizę.

Antrajame straipsnyje, pavadintame „Apie senovės prūsų ir lietuvių tikrinius vardus" (paskelbtas

„Draugijoje"), Būga apibūdino J. Gerulio disertaciją „De Prussicis Sambiensium locorum nominibus" („Apie Sambijos prūsų vietovardžius") ir papildė ją savo paties sukaupta baltų kalbų vardyno medžiaga. Trečiajame, „Kalėdų vardo kilmė" (paskelbtas „Vilties" nemokamame priede), nagrinėjo senovės lietuvių santykius su kaimynais, daugiausia slavais.

Šalia mokslo darbų Būgai tuo metu nemaža rūpėjo ir lietuvių kalbos praktikos reikalai, ypač labai įvairuojančios rašybos suvienodinimas.

Lietuvoje apie 1912 m. rašybos klausimu kilo aštrių nesutarimų tarp Vilniaus ir Kauno spaudos darbuotojų. Imta ginčytis ne tik dėl atskirų smulkmenų, bet ir dėl pagrindinių rašybos principų. Antai įsismaginę kai kurie kauniečiai (pvz., A. Dambrauskas) reikalavo nebežymėti rašte balsių ilgumo. Būtinai reikėjo imtis energingų priemonių rašybos chaosui užbaigti.

1909 m. vasarą Seinuose suvažiavę lietuvių kalbininkai buvo nutarę pavesti Būgai parašyti rašybos vadovėlį. Šio darbo Būga ėmėsi energingai. Tai matome iš jo susirašinėjimo su J. Jablonskiu 1910 m. ir vėliau. Ilguose laiškuose buvo aptariami ne tik gramatikos terminai, reikalingi Jablonskiui, įsipareigojusiam parašyti lietuvių kalbos sintaksę, bet ir rašybos klausimai, liečiantys Būgos sudaromą rašybos vadovėlį. Pavarčius to meto Būgos ir Jablonskio korespondenciją, nesunku įsitikinti, kad abu kalbininkai tuomet rašybos klausimais buvo vienas kitam labai nuolaidūs. Net tais, dėl kurių ir šiandien tebesiginčijama, anuomet tarp jų ginčų beveik nekildavo. Jeigu tada nesusilaukėme vieningos rašybos, tai čia ne Būgos ar Jablonskio kaltė. Mat ne nuo jų vienų priklausė rašybos suvienodinimas. Tais dalykais „sirgo" platūs inteligentų sluoksniai, nes juk rašyba priklauso prie tokių kalbinės veiklos sferų, kurioje gali ak-

tyviai reikštis visi, net ir tie, kurie visiškai nieko neišmano kalbos dalykuose. Ir iš tikrųjų visi reiškėsi. Kadangi joks pasiūlytas projektas negalėjo visų spaudos darbuotojų patenkinti, o tokios valstybinės įstaigos, kuri juridiškai aprobuotų vieną ar kitą pasiūlymą ir padarytų jį visiems privalomą, anuomet nebuvo, tai kiekvienas projektas turėjo likti vien projektu, kurio praktiškai laikėsi tik tie, kam jis patiko.

Paties Būgos rašyba iki 1912—1913 m. gerokai įvairavo. Joje vis dar pasitaikydavo visokių Jauniaus rašybos liekanų. Paaštrėjus ginčams rašybos klausimais, Būga iš pagrindų ištyrė visus ginčijamus atvejus ir, išstudijavęs lietuvių rašybos raidą nuo pat pirmųjų lietuviškų knygų pasirodymo, apie 1912—1913 m. sudarė nuoseklią savo rašybos sistemą. Dėl mokslinio darbo neturėdamas pakankamai laiko atsidėti pažadėtojo rašybos vadovėlio rašymui, 1913 m. „Draugijoje" jis paskelbė straipsnį „Dėl mūsų rašybos" (redakcija išleido ir atskira knygele „Rašybos mažmožių" vardu), kuriame pateikė pagrindinius savo rašybos principus [55].

Šiame darbe išdėstyta Būgos rašyba nuo dabar mūsų vartojamosios skiriasi tik vienu kitu mažmožiu, iš kurių svarbiausieji yra rašymas *mezdamas, vezdamas* (su z!), *kįla, pųva* (su *į, ų*!), *augštas* (su *g*!). Būga taip pat rašė *bjaurus, pjauti* (dabar jau ir mes taip rašome). Ši Būgos rašyba dėl savo nuoseklumo (*bjaurus, pjauti* turi iš senovės paveldėtą jotą, išta-

[55] Straipsnį (ir knygelę) „Draugijos" redakcija (A. Dambrauskas) išleido su ilgiausiais nemokšiškais savo prierašais išnašose, dėl kurių 1913 m. gegužės mėn. (diena neišskaitoma) Būga rašė Vaižgantui: „Druskiaus [=A. Dambrausko.— Z. Z.] prierašai manęs nė kiek neerzina. Tik tas nemalonu, kad prieš nenugriaujamus faktus kariauja pasityčiojimais. Tai tik liguisto žmogaus darbas".

riamą bendrinėje kalboje ir tarmėse; formų *mezdamas, vezdamas* z nėra kilęs iš *s; kįla, pųva* turi *į, ų* iš *in, un* kaip ir galininkai *akį, sūnų; augštas* yra tos pat šaknies žodis kaip ir *auginti*) buvo priimta žymiausių baltų kalbų tyrinėtojų ir neretai tebevartojama lingvistiniuose raštuose.

1910 m. užbaigęs praktiniams kalbos reikalams skirtą straipsnių seriją „Kalbos dalykai", Būga ilgainiui sukaupė daug naujos medžiagos aktualiais to meto bendrinės kalbos ugdymo klausimais. Mat lietuvių spaudoje buvo pradėję atsirasti įvairių nesveikų tendencijų, trukdančių bendrinei kalbai normaliai plėtotis. Antai A. Dambrauskas kovojo prieš neveikiamosios rūšies dalyvių vartojimą tokiuose posakiuose, kaip *rašomoji* arba *šnekamoji kalba, mokslo keikiamas straipsnis* ir pan. Tuo klausimu J. Jablonskis rašė Būgai 1913 m. kovo 9 d.: „Ar negalėtum Sveikas bent trumpu straipsneliu atsakyti į Druskiaus [=A. Dambrausko.— Z. Z.] kalbos straipsnius? Turiu galvoje ypačiai „Draugijos" N 74, kur jis kalba apie *rašytinę kalbą* ir kitus tolygius dalykus. Mano atsakymas būtų jam tiktai autokrato s u v a l k i e č i o anarchisto žodelis. Jam turėtų atsakyti Kauno gubernijos, Lietuvos „dauguomenės" rimtas filologas" [56]. Būga jau anksčiau buvo pradėjęs rinkti neveikiamosios rūšies dalyvių vartojimo duomenis. Tarp išlikusių jo rankraščių yra daug tokios medžiagos, ištisi rinkiniai, rodantys šių dalyvių vartojimą senuosiuose raštuose ir liaudies šnekamojoje kalboje. 1913 m. kovo 15 d. jis rašė F. Sragiui: „Dambrauskas, matyti, yra liguostas žmogus. Prikibo prie Rygiškių Jono [=J. Jablonskio.—Z. Z.] kaip pikis. Kad dar būtų už ką! Druskiaus *rašytinė* kalba yra nevykęs terminas".

---

[56] VU D 804.

Šiam ir kitiems aktualiems bendrinės kalbos tobulinimo klausimams nušviesti Būga projektavo naują straipsnių seriją, panašią į „Kalbos dalykus", tačiau būtinas reikalas intensyviau ruoštis magistro egzaminams privertė atidėti vėlyvesniam, patogesniam laikui šį, kaip ir kitus tuomet pradėtus darbus. „Magisteriu būdamas galėsiu norint duonos gauti,— rašė 1913 m. gegužės 31 d. F. Sragiui.— Apie pyragus nėra ko ir svajoti. Kalbininko, ypač mūsų krašte, nėra šviesi ateitis. Daug kely erškėčių. Lig profesūrą gausiu, gali tekti gerokai palūkėti... Krokuvoje profesūra gauti yra labai lengva. Bet aš Krokuva baidausi. Malonėčia likti Rusijoje drauge su savais žmonėmis".

Ruoštis intensyviai magistro egzaminams Būga galėjo pradėti tik nuo 1913 m. vasaros. Kaip ir prieš universiteto baigimo egzaminus, jis vėl stengesi susirasti Lietuvoje tylų kampelį, kur jo niekas netrukdytų. Iš pradžių kurį laiką praleido Vilniuje. Čia ne tik mokėsi, bet ir dirbo Lietuvių mokslo draugijos archyve, rinkdamas iš rankraštinių žodynų medžiagą redaguojamam Juškos žodynui bei rašomiems savo straipsniams. „Įsidirbau,— rašė tuomet J. Stankūnaitei.— Darbas eina smagiai... Tik negera, kad šiemet man visai neteks pailsėti. Liepos ir Rugpjūčio mėnesį turėsiu dirbti kasdien mažių mažiausiai po dešimtį valandų" [57]. Pasibaigus Lietuvių mokslo draugijos suvažiavimui, padirbėjęs Vilniuje dar kurį laiką, Būga išvyko į Lauckiemį (J. Stankūno tėviškę), o iš ten — į Pažiegę. Į Peterburgą grįžo tik rugsėjo mėn. Spalio mėn. jau laikė magistro egzaminus iš sanskrito ir lyginamosios kalbotyros. Likusius du egzaminus — graikų ir lotynų kalbų — atidėjo pavasariui.

1913 m. pabaigoje Būga žengė naują žingsnį savo gyvenime: lapkričio 16 d. Kaune susituokė su Juze

[57] LKLI KB—16.

Stankūnaitė[58], kilimo nuo Suvalkų Naumiesčio. Su būsimąja žmona jis susipažino, atrodo, dar 1910 m. pas jos brolį teisininką Juozą Stankūną, kiek anksčiau baigusį Peterburgo universitetą ir teisėjavusį Virbalyje, kur Būga neretai apsilankydavo. Sakoma, kad abu supiršti sumaniusi Volterienė. Nuo 1911 m. vasaros juodu pradėjo artimai draugauti ir susirašinėti. Būdamas Lietuvoje, Būga nepraleisdavo progos aplankyti Virbalį ar Suvalkų Naumiestį, žiūrint, kur tuomet gyvendavo Stankūnaitė. Vasarą jis pas Stankūnus ilgokai pagyvendavo. Čia dažnai atvažiuodavo rengtis egzaminams. „Ką išmokau, tai išmokau tiktai per dvi savaiti viešėdamas Paprūsėje,— rašė jis 1913 m. liepos 30 d. Vaižgantui.— Tenai man sekasi. Galiu tai tikrai patvirtinti, kad tai su manimi nebe pirmena". Vedybas pagreitino toji aplinkybė, kad spalio 2 d. mirė Būgos dėdė Briedis, pas kurį jis tuokart gyveno. Būga liko buto šeimininkas ir našlaičių vaikų globėjas. Taigi sunku buvo išsiversti be šeimininkės.

Reikia konstatuoti, kad vedybos tolesniam Būgos gyvenimui turėjo teigiamą įtaką. Apsukresnė ir daugiau praktiniuose reikaluose patyrusi žmona vėliau jam labai padėjo žengti nelengvu gyvenimo keliu. Jis pats greit tuo įsitikino. „Jau antras mėnuo eina,— rašė gruodžio 21 d. broliui,— kaip gyvenu nebevienas. Dievui dėkui gyvenu kur-kas geriau, nekaip kad buvau vienas. Pragyvenimas, žinoma, atseina brangiau, bet už tai visa kas patogiau ir ramiau... Linkiu ir tau kuogreičiausia vesti žmoną, nes gera žmona nieko nepagadino, bet dažniausiai ji pataiso žmogų" [59].

* *
*

[58] Būga vadina Stankūniūtė (taip sakoma jos tarmėje).
[59] LKLI KB—17.

1914-ieji metai Būgai prasidėjo nelaimingai. Prieš pat Naujuosius metus jis susirgo ir išgulėjo iki kovo pradžios. Liga prasidėjo nuo peršalimo, vėliau komplikavosi. Teko atsigulti į ligoninę. Sirgo labai sunkiai.

Pasveikusio Būgos laukė džiugi naujiena. Fakulteto vadovybės nuolat klebinama Švietimo ministerija pagaliau nusileido ir sutiko skirti Būgai bent nuo antrųjų magistrantūros metų stipendiją, komandiruodama jį dvejiem metams tobulintis į užsienį. Nutarta pirmiausia važiuoti į Karaliaučių (dab. Kaliningradą) pas garsųjį baltų kalbų tyrinėtoją prof. Adalbertą Becenbergerį. Stipendijos per metus turėjo gauti po 1920 rublių. Entuziazmo pagautas, Būga kartu su žmona išvyko į Karaliaučių balandžio pradžioje, dar ne visiškai išgijęs po ligos.

Karaliaučiuje prof. A. Becenbergeriui Būga padarė labai didelį įspūdį. Prof. J. Gerulio teigimu, Becenbergeris apie jį išsitaręs: „Wenn ich doch das Wissen Būgas hätte" [60]. Jį apstulbinusi Būgos lingvistinė erudicija, jo baltistikos žinių gausumas. Tačiau profesoriui nepatikęs pernelyg karštligiškas Būgos darbo stilius.

Karaliaučiuje Būga tuoj ėmėsi darbo. Prof. Becenbergerio rūpesčiu jam buvo prieinamos visos bibliotekos ir archyvai, kuriuose saugoma medžiaga lietuvių kalbos ir tautos praeičiai pažinti. Būgą labiausiai traukė XVI—XVIII a. lietuvių kalbos paminklai, iš kurių jis darėsi plačius išrašus. „Čia radau daug medžiagos mūsų kalbos istorijai,— rašė A. Dambrauskui birželio 10 d.— Medžiagos tiek, kad šios vasaros permaža. Gausiu dar keletą kartų paskiau atvažiuoti. Atliekamo laiko neturiu" [61].

---

[60] „Jeigu aš žinočiau tiek, kiek Būga žino" (Indogermanisches Jahrbuch, t. 10, p. 435).

[61] VU D 338.

Būdamas Karaliaučiuje, Būga labai norėjo aplankyti lietuvių kaimus Prūsuose ir susipažinti su jų tarmėmis. Laiškuose jis rašė ketinąs pabuvoti Tilžės apylinkėje. Ar tai padaryti jam pavyko, nėra žinių. Apskritai Karaliaučiuje jis ypač daug dirbo. Be darbo bibliotekose ir archyvuose, turėjo daug visokių kitokių darbų: sudarinėjo baigiamam spausdinti Jauniaus gramatikos rusiškam vertimui rodykles, rašė anksčiau pradėtus straipsnius.

Būga čia sutvarkė ir parengė spaudai 19 smulkesnių straipsnių aktualiais bendrinės kalbos klausimais, pavadinęs juos bendru „Kalbos mažmožių" vardu. Šiais straipsniais jis pradėjo naują, jau seniai planuotą aktualių straipsnių seriją, kuri turėjo būti „Kalbos dalykų" tąsa. Iš vieno laiško „Draugijos" redaktoriui [62] matome, kad iš pradžių naują seriją, kaip ir „Kalbos dalykus", Būga buvo manęs spausdinti „Draugijoje". Bet, matyt, šio žurnalo redaktoriui A. Dambrauskui nepatikę, kad Būga pasisakė prieš kai kurias jo kalbines pažiūras, ir Būgai teko naują seriją pradėti spausdinti „Vaire".

Minėtuose straipsniuose Būga pasirodė jau žymiai labiau subrendęs ir pajėgesnis spręsti praktinius kalbos klausimus, negu rašydamas 1907—1910 m. „Kalbos dalykus". Čia jis, tarp kitko, atitaisė ir kai kurias „Kalbos dalykų" klaidas, aiškiai įrodė, jog žodis *nabašninkas (nabaštikas)* yra slavizmas, o ne savas žodis, kaip buvo teigęs „Kalbos dalykuose" (sekdamas Jauniumi). Operuodamas patikimų šaltinių duomenimis, šiuose straipsniuose Būga pasmerkė kai kuriuos bendrinės kalbos skurdinimo bei kraipymo faktus. Pvz., jis akivaizdžiai įrodė, jog tokie A. Dambrausko iš bendrinės kalbos gujami posakiai, kaip *rašomoji kalba* arba *nieku būdu*, yra tikri lietuviški, iš senų se-

[62] Ten pat (laiško data neišskaitoma).

novės paveldėti ir vartotini, jog J. Jablonskio peikiamas žodis *ligotas* esąs taisyklingas lietuviškas žodis, kurio nereikią vengti, jog to meto laikraščių vartojamos formos *vėluva* ir *vėlionis* esančios iškraipytos, kurių vietoj vartotinos *vėliava* ir *velionis*, ir t. t. Siuose straipsniuose Būga lietė taip pat linksnių vartojimo *(tikėti kuo, kliautis kuo, abejoti kuo, rūpintis kuo; dienoje, metuose kartą)* ir priesagų reikšmių *(-yba* ir *-ystė* santykis) klausimus, pateikė, iš senųjų raštų parinkęs, gražių lietuviškų posakių ir žodžių, paremdamas jų vartotinumą bendrinėje kalboje tarmių pavyzdžiais (pvz., *dangaus žengimas, šaukimas* ir kt.). Paskutiniuose dviejuose straipsniuose — „Medžioklės terminai bei lietuvių protėvynės klausimas" ir „Vokia «Deutschland»" — Būga sprendė lietuvių proistorės problemas, remdamasis kalbos duomenimis.

Būdamas Karaliaučiuje, Būga dar parašė įdomų straipsnį apie žodį *daũsos*, pavadintą „Senovės lietuvių «rojaus» vardas", kuris buvo atspausdintas „Vilties" nemokamame mokslo ir literatūros priede.

Vaisingą darbavimąsi Karaliaučiuje nutraukė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Lyg nujausdamas greitą karo pradžią, padirbėjęs tik apie keturis mėnesius, Būga grįžo į Lietuvą 3—4 dienas prieš sienos uždarymą.

Būgai karas atnešė labai daug nelaimių. Jo studijos užsienyje nuėjo niekais. Grįžęs į Peterburgą, jis tuoj pradėjo rūpintis leidimu vykti į Švediją. Ten norėjo padirbėti profesoriams E. Lidenui, H. Petersonui ir kt. vadovaujant, tačiau leidimo negavo. Jam buvo nutraukta stipendija. Liko be skatiko ir darbo. Žmonos tėviškė ties Suvalkų Naumiesčiu sudegė; ten žuvo ir nemaža Būgos daiktų, svarbiausia daug knygų, dėl kurių jis ypač sielojosi. Du broliai pačioje karo pradžioje buvo mobilizuoti; netrukus buvo paimtas ir trečiasis. Uždarius sieną, Būga nebegalėjo gauti

magistro egzaminams reikalingos literatūros. Iš 1914 m. gruodžio 14 d. laiško Endzelynui [63] matome, kad Būga buvo pasiryžęs žūt būt egzaminus baigti iki 1915 m. balandžio vidurio. Tačiau literatūros trūkumas bei kasdieninė kova dėl duonos kąsnio užvilkino juos net iki 1916 m. pavasario.

Stipendijos netekusio Būgos materialinė padėtis buvo nepavydėtina. Grįžęs su žmona 1914 m. rudenį iš Lietuvos į Peterburgą, jis nepajėgė net buto nusisamdyti. Apsigyveno pas pažįstamą lietuvį Juozą Jonkų, kuris prie stoties turėjo tarnybą ir mažytį, vieno kambario ir virtuvės, butą. Jonkus — geros širdies žmogus: pats išeidavo kitur nakvoti, užleisdamas butą Būgų šeimai. Čia skursdami, 1914 m. spalio 7 d. susilaukė dukrelės Gražinos. Šeima iki 1916 m. vidurio šiaip taip mito iš Būgienės atsineštosios dalies, kadangi Būga tuomet tegalėdavo uždirbti ne daugiau kaip po 20—25 rublius per mėnesį.

Apie to laikotarpio Būgos gyvenimą smulkesnių duomenų neturime. Žinoma, kad 1915 m. Būga Peterburge suorganizavo lietuvių kalbos kursus evakuotam iš Lietuvos jaunimui. Tie kursai veikė prie A. Purėno vadovaujamų bendrojo lavinimo kursų, kuriuose buvo mokoma (rusų kalba) vakarais [64].

Karo metais Būga didesnių darbų nepaskelbė. Teko nutraukti ir pradėtą „Kalbos mažmožių" seriją. Vienintelis spausdintas darbelis — tai nedidelis straipsnis „Rašybos klausimu" „Vaire" (1915 m.), kuriame Būga ragino spaudos darbuotojus mesti kivirčus ir nesutarimus rašybos klausimais, nes „dabar ne metas rašybos dalykais suosties, kada mums tenka savo gyvybė nuo karo pavojaus ganyti". „Kad ir ne-

---

[63] LKLI KB—25.

[64] Endzinas A. Specialiojo mokslo raidos Lietuvoje bruožai. V., 1974, d. 1, p. 290—291.

maža rašybos reikalu buvo rašalo sudergta visokių tariamųjų „filologų",— rašė toliau tame straipsnyje,— bet lig šiolei rašybos mainymo būtinumas del to nepasidarė nė kiek neatidėtinesnis. . . Šį tą taisytina randu ir aš, bet ne griautina visa iš pamatų. Taisytini keli mažmožiai, bet visi rašybos gróblai (grẽbčiai) lieka neliesti. Gróblai (skeletas) liks tie patys ir šimtų šimtus metų, kolei lietuvių kalba tvers". Trokšdamas greitesnio rašybos suvienodinimo, Būga šiame straipsnyje sutiko net su kai kuriais rašybos nenuoseklumais, būtent, rašyti *kyla, pūva,* motyvuodamas savo elgesį tuo, jog aukštaičių tarmėje čia nesą aiškių *į, ų.* Taip pat neprieštaravo *mesdamas, vesdamas* rašymui (nors čia tariame *z,* kuris nėra kilęs iš *s!*) [65].

---

[65] *Mesdamas, vesdamas* Būga rašė ir paskutiniajame savo darbe — „Lietuvių kalbos žodyne". Dėl to buvo žymiųjų baltų kalbų tyrinėtojų kritikuojamas (žr. Endzelyno recenziją žurnale „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", 1925, t. 53, p. 157).

PROFESORIAVIMAS RUSIJOS UNIVERSITETUOSE

1916 m. pavasarį Būga pagaliau baigė laikyti magistro egzaminus ir gavo teisę būti Peterburgo universiteto privatdocentu. Tačiau paskaitų skaityti čia jam neteko. Mat tuo metu kilo sumanymas dalį Peterburgo universiteto perkelti į Permę (prie Uralo). Šitaip norėta palengvinti Rusijos imperijos sostinės aprūpinimą maistu karo metais. Būgai buvo pasiūlyta lyginamosios kalbotyros katedra Permėje. Jis sutiko ir nuo 1916 m. liepos 1 d. buvo paskirtas naujojo Permės universiteto privatdocentu, o nuo 1917 m. pavasario pakeltas ekstraordinariniu profesoriumi.

Permės universitete pirmaisiais mokslo metais Būga skaitė lyginamąją indoeuropiečių kalbų gramatiką, antraisiais ir trečiaisiais — be šios disciplinos, dar sanskritą, kalbotyros įvadą ir lenkų kalbą. Akademinis darbas Būgai labai gerai sekėsi. Jis buvo studentų gerbiamas ir mylimas ne tik dėl nepaprastos mokslinės erudicijos ir žinių gausumo. Studentus žavėjo Būgos paprastumas, draugiškumas. Visi buvę jo studentai tiek iš Permės, tiek vėliau iš Tomsko ar Kauno universitetų prisimena jį kaip didelį demokratą, kiekvienam prieinamą, labai kultūringą profesorių, kuriam buvo svetima tuščia ambicija, išdidumas ar garbės troškimas. Su studentais jis kalbėdavęsis kaip lygus su lygiu. „Ir tada niekaip negalėjau suprasti,— rašė vėliau savo atsiminimuose[66] vienas Voronežo

---

[66] Naujoji romuva, 1934, p. 897.

lietuvių gimnazijos mokinys, lankęs lietuvių kalbos mokytojų kursus, kuriuose dėstyti buvo pakviestas Būga,— kad toks iškilęs žmogus gali būti paprastesnis ir už mūsų mokytojus ir net paprastam gimnazistui prieinamas ir palankus".

K. Būga
Permėje

Amžininkų atminimu, kasdieniniame gyvenime Būga taip pat buvęs labai puikus, sugyvenamas žmogus. Tarp profesūros turėjęs didelį autoritetą. Iš jo bendradarbių Permės universitete minėtini žymus ukrainiečių kalbininkas prof. L. Bulachovskis, taip pat profesoriai S. Kulbakinas, S. Obnorskis ir kt. [67]

[67] Permės universitete profesoriavo dar vienas lietuvis — A. Voldemaras, dėstęs įvairias istorijos mokslo disciplinas, klasikines ir moderniąsias kalbas.

Priešingai negu Peterburge, Permėje nebuvo moksliniam darbui palankios atmosferos: stigo lingvistinės literatūros, net elementariausių vadovėlių studentams. Ilgėdamasis Peterburgo aplinkos, Būga taip pat neprarado vilties, progai pasitaikius, grįžti į Lietuvą.

Rengimasis paskaitoms ir jų skaitymas Būgai atimdavo palyginti nedaug laiko. Visą laisvalaiki jis skirdavo mokslo veikalams intensyviai studijuoti ir lietuvių kalbą bei jos istoriją liečiančiai medžiagai kaupti. Spėjama, kad nemaža dalis jo milžiniškų medžiagos rinkinių yra sudaryta Permėje. Jis čia surinko taip pat medžiagą ne vienam savo vėlesniam veikalui.

Ypač praturtėjo ir nepaprastai išaugo dar nuo 1902 m. sudarinėjama jo žodyno kartoteka, kuri jau tada svėrė bent kelis pūdus. Daugiausia čia ji buvo turtinama rašytinių šaltinių žodžiais. Gyvoji liaudies kalba Būgai tuomet buvo neprieinama, nes dėl kaizerinės Vokietijos okupacijos bet kokie ryšiai su Lietuva buvo nutrūkę. Voroneže susibūrusi didelė lietuvių karo pabėgėlių kolonija, žinoma, negalėjo užkišti šios spragos, ir Būgai teko pasitenkinti žodyno medžiagos „meškeriojimu" daugiausia iš raštų. Atrodo, Permėje Būga sudarė ir etimologinio lietuvių kalbos žodyno kartoteką, dabartiniu metu saugomą Lietuvių kalbos ir literatūros institute Vilniuje.

Apie Būgos mokslinį darbą 1916—1919 m. Permėje žinių nedaug [68]. Spausdintų darbų nepavyko rasti.

---

[68] Drotvinas V. Nespausdinti K. Būgos laiškai iš Permės.— Kalbotyra, t. 25 (1), p. 105—114; Генкель М. А., Богославская О. И., Бельский А. А., Комина Р. В. Основные научные направления филологического факультета с 1916 по 1966 гг.— Языкознание. Пермь, 1966, № 162, с. 5, 8.

Galimas dalykas, kad dėl karo ir revoliucijos jų nė nebuvo. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugomi keli beveik visiškai parengti spaudai darbai, kuriuos, atrodo, Būga buvo parašęs Permėje (visi šie darbai be datų). Didžiausias iš jų — „Pastabos ir pataisos prie Preobraženskio rusų kalbos etimologijos žodyno“ [69], pažymėtas bibliotekos rankraštyno signatūra D 467. Tai didžiulis, 508 puslapių rankraštis, parašytas rusų kalba. Jame pateikiamos pastabos ir pataisos daugiau negu keturiems šimtams A. Preobraženskio rusų kalbos etimologinio žodyno [70] žodžių: atitaisoma daug šio žodyno klaidų bei įvairių netikslumų, atsiradusių dažniausiai neteisingai supratus ar traktavus baltų kalbų, pirmiausia lietuvių kalbos, faktus, taip pat atitaisoma daug iškraipytų, iš tikrųjų nesamų lietuviškų žodžių ar jų formų. Darbe sukaupta gausybė reikšmingos lietuvių kalbos žodyno medžiagos. Jame ir šiandieną ras svarbių duomenų ne tik slavistas, bet ir lituanistas, ypač leksikologas ar kalbos istorikas. Rankraštis neturi pradžios. Jame kalbama tik apie tuos A. Preobraženskio žodyno žodžius, kurie prasideda *N*—*Ž* (pagal lotynų alfabetą) raidėmis. Taigi šis rankraštis tėra tik antroji darbo dalis. Pirmosios dalies, kurioje būtų kalbama apie *A*—*M* žodžius, nepavyko surasti. Tėra mažytis (19 puslapių) rankraštėlis „Išrašai iš Preobraženskio «Этимологический словарь» su papildomais literatūros nurodymais“ [71] (D 535), kurį sudaro 173 žodyno išrašai su trumpomis, kaip reikiant nesutvarkytomis,

---

[69] Antraštė įrašyta ne Būgos ranka vėliau bibliotekos įklijuotame tituliniame lape (lietuviškai!). Greičiausiai ji ne Būgos duota.

[70] Этимологический словарь русского языка/Составил А. Преображенский. М., 1910—1914.

[71] Antraštė taip pat ne Būgos ranka įrašyta vėliau įklijuotame tituliniame lape.

Būgos pastabomis, liečiančiomis tiek *A—M*, tiek ir *N—Ž* raidžių žodžius [72].

Paminėtini dar du greičiausiai Permės laikotarpiui priskirtini mažesni Būgos rankraščiai, būtent: «Фонетика конца слова в литовских говорах» (D 489) ir «Исчезновение элементов языка, лишенных морфологического значения» (D 486). Pirmajame rankraštyje istoriškai nagrinėjamas žemaičių tarmės žodžio galo vokalizmas, antrojo tėra tik pradžia [73]. Greičiausiai Permėje Būga parašė taip pat straipsnį „Baltica в «Праславянской грамматике» Г. А. Ильинского", kuris po jo mirties (1930 m.) buvo paskelbtas „Archivum Philologicum" I tome.

Iš to laikotarpio Būgos laiškų matyti, kad jis labai sielojosi dėl karo metu visai nutrūkusio Juškos žodyno spausdinimo. Taip pat iš laiškų patiriame, kad tada Būga ypač ėmė žavėtis upių ir ežerų vardų studijomis. Galimas dalykas, daugelis šių jo studijų (kurias jis vadino potamologijos vardu) idėjų kilo arba subrendo būtent Permėje.

Būga palaikė artimus santykius su lietuvių karo pabėgėlių kolonija Voroneže. Čia pabuvodavo kiekvieną vasarą. Dėstė lietuvių kalbos mokytojų kursuose. A. Endzino duomenimis, čia skaitė kursą „Lyginamasis lietuvių kalbos mokslas ir lietuvių tautos kilimas" [74] (greičiausiai remdamasis potamologijos studijomis). Atrodo, yra bendradarbiavęs ir Voronežo lietuvių spaudoje. 1918 m. jis parašė nemažą

---

[72] Rankraštis D 467, papildytas atrinktomis ištraukomis iš D 535, paskelbtas K. Būgos „Rinktinių raštų" II tome, (V., 1959, p. 499—694).

[73] A. Salys abu šiuos rankraščius vadina pavyzdinėmis 1916 m. paskaitomis (Tauta ir žodis, 1925, t. 3, p. 568, Nr. 59 ir p. 569, Nr. 97). Jie abu paskelbti K. Būgos „Rinktinių raštų" I tome (V., 1958, p. 558—580).

[74] Endzinas A. Min. veik., p. 293.

straipsnį „Keli mažmožiai del Ateities Spindulių (Nr. Nr. 1—2, 3—4, 1917/18 m.) rašybos ir kalbos", kuriame nagrinėjo Voronežo lietuvių spaudos kalbos ir rašybos negeroves. Dėl prasidėjusio lietuvių kolonijos kraustymosi į Lietuvą straipsnis nespėtas išspausdinti. Jo dalis buvo paskelbta tik 1920 m. „Ateities" žurnale" [75].

* *
*

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos Permėje įsigalėjo baltagvardiečiai. Raudonosios armijos spaudžiamas, Kolčiakas 1919 m. vasarą įstaigas ir universitetą prievarta evakavo iš Permės į Tomską. Būga Permėje jau buvo spėjęs įsitaisyti gana gerą lingvistinės literatūros biblioteką. Evakuojamas jis buvo priverstas palikti Permėje didžiąją jos dalį, žmonos prisiminimu, „dvi skrynias knygų po 10 pūdų" [76]. Su savim išsivežė tik retesnes knygas, svarbesnius rankraščius ir visą žodyno kartoteką, kurios niekur nepalikdavo, visur su savimi vežiodavosi.

Tomske Būga kartu su kitais profesoriais Kolčiako valdžios buvo laikinai „apgyvendintas" universiteto koridoriuose. Čia, žinoma, jis negalėjo dirbti jokio mokslinio darbo, kadangi dėl spūsties buvo neįmanoma net knygų ir rankraščių iš užkaltų dėžių išsiimti. Laimei, Būgą susirado Tomsko katalikų parapijos klebonas lietuvis Stanislovas Pupaleigis ir parsigabeno kartu su visa šeima pas save.

Kokius kursus Būga skaitė Tomsko universitete, tikrai nežinoma. Esama pagrindo manyti, jog jis dėstė rusų ir lotynų kalbų istorines gramatikas.

---

[75] Visas rankraštis paskelbtas K. Būgos „Rinktinių raštų" II tome (p. 484—498).

[76] Vairas K. Būgos mylimieji.— Literatūros naujienos, 1934, Nr. 15.

Yra žinių, jog, būdamas Tomske, Būga tyrinėjo baltų kalbų skolinius ugrų-finų kalbose ir studijavo suomių kalbą. Be kita ko, tai matyti iš pluoštelio jo rankraščių, kuriuos Vilniaus universiteto bibliotekai perdavė buvusi Tomsko universiteto bibliotekininkė latvė Silvija Kiuzė [77].

Tomske Būgai teko įsitraukti ir į lietuvių visuomeninę veiklą. Štai kaip rašytojas Julius Būtėnas vaizdingai atpasakoja S. Pupaleigio atsiminimus:

Įsigalėjus Sibire kolčiakininkams, lietuviams karo pabėgėliams kilo mintis įsteigti draugiją, kuri rūpintųsi jų reikalais, padėtų grįžti į tėvynę. Lietuvių Sibire buvo nemaža, tik trūko žymesnių žmonių, kurie turėtų autoritetą, kreipiantis į atitinkamas įstaigas. Šovė mintis į tą organizaciją įtraukti Būgą. Jis su profesoriaus titulu galėtų imponuoti. Bet ar sutiks? Būtų gera jį ir pirmininku išrinkus. Betgi niekas nedrįso Būgos net į susirinkimą kviesti.

— Reikia sušaukti susirinkimą ir jį išrinkti į valdybą už akių,— pasiūlė Pupaleigis.— O paskui pažiūrėsim, gal man pasiseks kaip nors prikalbinti.

Taip ir padarė.

Kitą dieną Pupaleigis atneša Būgai protokolų knygą ir sako:

— Žinai, tave išrinkom pirmininku. Nutarėm leisti laikraštį — galėsi būti redaktorium. Susipažink su knygom.

— Manai, kad jau tu mane nupirkai, kad aš tau asilas ar gyvulys? Už pilvą neparsiduosiu! — šoko Būga. Tuoj griebė apsiaustą.— Juze, kur mano batai? — šaukia žmoną.— Krauk daiktus, einam iš čia. Geriau patvory nugaišiu, negu čia jodomas būsiu!

Užpyko Būga ir nekalba. Išsikraustyti neišsikraustė, bet nėjo pietų.

— Ko tu karščiuojiesi be reikalo? — bando raminti Pupaleigis.

— Nenoriu! Liepia man dirbti tai, ko aš nenoriu. Lieps gatves šluoti, tai aš irgi turėsiu sutikti...

— Labai, Kazimierai, pyksti?

— Išeik von!

— Mano klebonijoj sėdi ir mane varai...

— Nenoriu!

---

[77] Zinkevičius Z. Nauji K. Būgos rankraščiai.— Kalbotyra, t. 24 (1), p. 120.

Toliau ir Pupaleigis vengė užsiminti apie jo išrinkimą. Gal ketvirtą dieną po to susipykimo Būga per pietus paklausė:

— Pasakyk, ką man ten reiks daryt?

— Nutarsim, ką daryt.

Pagaliau Būga sutiko būti tos draugijos pirmininku. Įsitraukė į darbą ir dirbo sumaningai. Redagavo laikraštį „Centralinio biuro Sibire lietuvių žinias" (išėjo devyni numeriai). Pats ką parašęs, vis prašydavo Pupaleigį paskaityti: bijojo praleidimų, kuriuos pačiam autoriui sunku pastebėti. Išdirbo paso pavyzdį. Tą pasą pripažino Kolčiako vyriausybė, jį turintieji buvo laikomi Lietuvos piliečiais. Biuras buvo sudarytas koaliciniu pagrindu: jėjo įvairių politinių srovių atstovai. Būga visus jungė savo autoritetu. Pačiam profesoriui šis darbas buvo į sveikatą, nes atitraukė nuo monotoniško darbo, rašinėjant žodžius į korteles [78].

Būgai Tomske teko išbūti mažiau negu vienerius metus. Sutriuškinus Kolčiaką ir įžengus į Tomską Raudonajai armijai, Būgai buvo leista grįžti į Lietuvą. Dar anksčiau, 1919 m. pradžioje, susikūrusi Lietuvoje Tarybų valdžia buvo susirūpinusi Būgos parvykimu. Švietimo liaudies komisariato organe (Švietimo reikalai, Nr. 2, Vilnius, 1919 m. vasario 27 d.) yra tokia kronikos žinutė: *„Lietuvių gyvosios kalbos žodynas.* Švietimo liaudies komisariatas nutarė leisti gyvosios kalbos žodyną. Tam darbui asignuoti reikalingi pinigai. Redaktoriumi pakviestas kalbininkas J. Jablonskis. Be to, išsiųstas pakvietimas į Penzą [gal Permę.— Z. Z.] prof. K. Būgai" [79]. Negalėdamas su savimi išsivežti, Būga dalį parsivežtosios iš Permės savo bibliotekos paliko Tomsko universitetui. S. Kiuzės liudijimu [80], Tomske liko tokie reikšmingi lituanistikos šaltiniai, kaip Daukšos postilė (E. Volterio leidimas), M. Valančiaus „Žemaitiu wiskupiste" (1848 m.), „Žiwataj szwętuju" (1901 m.), A. Becenbergerio „Litauische und Lettische Drucke des 16. Jahrhunderts",

---

[78] Būtėnas J. Istoriografo užrašai, p. 221—223.

[79] Literatūra ir kalba, 1956, t. 1, p. 97.

[80] Kalbotyra, t. 24 (1), p. 121.

kurių vėliau, grįžęs į Lietuvą ir pradėjęs leisti didįjį lietuvių kalbos žodyną, Būga labai pasigedo. Jeigu tokias reikalingas lituanistikos knygas Būgai teko palikti Tomske, tai mažiau reikalingų ten turėjo likti daug. S. Kiuzė paliktose knygose mačiusi Būgos ranka darytų prierašų, įvairių žodžių sugretinimų, kurių pavyzdžius ji stropiai nurašiusi ir perdavusi mūsų universiteto bibliotekos rankraščių skyriui. Tomske liko ir dalis Būgos rankraščių. Su savimi jis pasiėmė tik žodyno kartoteką — apie keturis pūdus kortelių — ir vieną kitą retesnę knygą, svarbesniuosius rankraščius.

Kelionė užtruko ilgai. Lietuvą Būgų šeima pasiekė tik 1920 m. rugpjūčio pabaigoje.

KAUNE

Grįžęs į Lietuvą, Būga kurį laiką ilsėjosi tėviškėje ir gyveno tarp kaimo žmonių, kuriuos ir kurių kalbą taip mylėjo. Taip po ilgos pertraukos jis vėl atnaujino tiesioginius ryšius su gyvąja liaudies kalba. Tačiau neilgai teko viešėti kaime. To meto švietimo ministras K. Bizauskas jį, kaip žinomą kalbininką specialistą, tuoj išsikvietė į Kauną dirbti Knygų leidimo komisijoje ir pavedė organizuoti „Lietuvių kalbos žodyno" leidimą.

Apsigyvenęs Kaune, iš pradžių Būga tik vargą vargo. Sunkios buvo pirmųjų pokario metų sąlygos. Būga šeimą turėjo palikti provincijoje. Apie to meto jo gyvenimą galima susidaryti vaizdą iš čia pateikiamų kelių laiškų žmonai.

[I]

Suv. Naumiestis, Pirties gatvė № 22 (Zalieskių namas)
Antanui Stankūnui del Juzės Būgienės
Kaune, 1920 m. rugsėjo mėn. 29 d.

Mieliausioji! Atvažiavęs Kaunan neberadau ben kelių mūsų įstaigų — jų, mat, Vilniun iškeliauta. Su Švietimo Ministerija ir aš rengiausi važiuoti, bet išvažiuoti dar lig šiolei nepasisekė. Važiavimą trukdo neaiški mūsų padėtis del lenkų. Laukiame paaiškėjant. Jei teks likti Kaune, tai čia bus labai sunku rasti butas. Šiomis dienomis Bronius turėjęs butą aštuoniais kambariais, bet del Vilniaus negalėjęs parsamdyti. Kambarį sako galima būsią gauti. Šiuo tarpu dar gyvenu pas Bronių (Laisvės Alėja, Pirmoji Kauno gimnazija). Veikti nieko gera negaliu, nes dar negalėjau del ankštumos išsidėti savo knygų ir rankraščių. Kaip su Tavo sveikata? Kame dabar esi sustojusi? Labų dienų visiems mūsiškiams.

Tavo Kazys

[II]

Kaune, 1920 m. spalių mėn. 11 d.

Brangioji! Kad ir dukart buvau pasirengęs išvažiuoti Vilniun, bet neišvažiavau. Del Vilniaus važiavimo dar lig šiolei neturiu savo kambario. Buto gauti grįžus įstaigoms iš Vilniaus nebebus galima. Reiks tenkintis vienu kambariu.

Aukštuosiuose kursuose pamokų dar nepradėjau. Žodyno reikalui šį tą dirbu.

Pietų einame valgyti Birutės valgyklon. Pietūs pilvui dar nepakenkė. Tebesijaučiu sveikas kaip ir pirma.

Rašyk, kame gyveni, ką beveiki, ar tu ir duktė tebėsate sveikos.

Iš Pažiegės dar nieko nerašė. Skolas šio mėnesio gale apsimokėsiu.

Prie progos, gal, atvažiuosiu ben dienai pas tave ir atvešiu tavo žieminį apsivilkimą.

Be savo lizdo vargu, bet ką daryti, reikia kentėti. Šiuo metu maža kam smagu ir linksma.

Šiomis dienomis turėtų paaiškėti mano buto klausimas. Butas reikalingas ne tiek man, kiek žodyno redakcijai, kurioje kasdieną dirbs trys keturi žmonės. Labų dienų saviškiams.

Tavo Kazys

[III]

Kaunas, 1920 m. spalio mėn. 22 d.

Mano mieliausioji!

Dėkui už laiškelį. Malonu girdėti, kad Tu esi sveikesnė. Del akių, tai gausi pasigydyti ir pasisaugoti žiūrimojo darbo.

Atskiro kambario sau negavau. Gyvenam dviese dviejuose kambariuose. Mano gyvenimo draugininkas yra vienas mano senųjų draugų — Antanas Vireliūnas, tarnaująs taip pat Švietimo ministerijoje, kaip ir aš. Šiuo tarpu mano draugas sargaliuoja. Po savaitės ar dviejų bus sveikas.

Guliu dar be lovos. Lova man pažadėta, turėsiu ją gauti šiandie ar ryto. Sėdynių abu turime vos tik tris. Kambariai šilti ir sausi. Arbatai vandens rytais ir vakarais mums atneša kiemo sargienė. Ji kartais ir kambarius pašluoja ir krosnį pakuria.

Pietų valgau „Birutės" viešbutyje, kur ir tu esi kartą valgiusi.

Pilvo dar nepasigadinau. Vakarienės valgau baltosios ruginės pikliavotos duonos su sviestu. Lašinių ir medaus nebeturiu. Rengiuosi šiandie pirkti ben porą svarų lašinių.

Į Kauną del akių galėsi atvažiuoti ben už dviejų savaičių, kai pagis mano draugas ir būsime įsitaisę lovas ir kitus galus.

Kambariai dideli. Vietos užtektų ben trims ar net ir keturiems žmonėms. Žodyno kortelės su tam tikra komoda iš Švietimo ministerijos šiandie bus atvežtos į tą mano kambarį. Be tųjų kortelių negalimas darbas.

Šiuo tarpu pas tave gal ir neatvažiuosiu. Maniau važiuoti drauge su Bronium Dailide per visus šventus. Bet turėdamas skubaus darbo, gal, negalėsiu atsitraukti. Mat noriu parašyti keletą mokslo straipsnių ir tuo užsidirbti šiek tiek pinigo. Tų dviejų tūkstančių, kuriuos man moka už žodyno rengimą, mažoka; dar reikia ben kiek straipsnių rašymu užsidirbti.

Aukštieji kursai del karo su lenkais neveikia. Per tą kursų neveikimą aš nustoju kas mėnuo po tris tūkstančius du šimtus markių.

Gyvenimą už miesto norint galima būtų gauti, žinoma, tiktai be elektros šviesos ir kitų patogumų.

Geriau bus, kad Tu šią žiemą pagyventum kaime, būtų tau sveikiau ir bent kiek atsigautumei... Aš, tikėdamasis geresne ateičia, šią žiemą iškentėsiu ir vienas. Atvažiavus į Kauną pati pamatysi, kad mano gyvenimas nėra jau toks blogas, kad šitaip galima gyventi ir sveikam būti.

Pranešk, kur būsi per visus šventus. Šią savaitę gaunu algą, iš kurios atsiteisiu su dusetiškiais (Būga ir Markeliu)...

Labų dienų visiems namiškiams

Tavo Kazys

[IV]

Kaunas, 1920 m. spalių mėn. 26 d.

Mieloji! Gavau lovą. Švietimo Ministerija davė žodyno kortelėms komodą, kurią turiu jau pas save. Vakarienei jau trečia diena kai pradėjau keptis bifštekus. Kai pagys mano ligonis, žadame pritilpti prie blynų. Kiaušinienės pabandysiu išsikepti ben po dienos.

Įlaukės komendantą Januškevičių vakar sutikau Laisvės Alėjoj ir sugrąžinau jam skolą. Į Dusetas išleisiu dar šį mėnesį.

Per visus šventus į Naumiestiškius neatvažiuosiu, nes turiu skubinamo darbo, kuriuo šiek tiek užsidirbsiu skatiko.

Atsargai (zopostui) maisto neperku, nes be šeimininkės nemokėsiu globoti, o be to nė nėra tam tikro podėlio mano gyvenime. Gyvenimas su elektros šviesa ir su kuru, kurį duoda Švietimo Ministerija. Už gyvenimą, šviesą ir kurą mokėsime Švietimo Ministerijai.

Broniui Dailidei įduosiu Tau nuvežti tavo kepurę ir muftą. Viršutinių marškinių būtų ne pro šalį įsigyti dar ben keli. Labų dienų visiems Jums.

Tavo Kazys [81]

Maža to, kad Būgai normaliai pradėti žodyno darbą trukdė sunkios materialinės sąlygos, jis buvo dar apkraunamas pašaliniais darbais. Valdžia jį paskyrė į Komisiją Lietuvos—Latvijos sienai nustatyti. 1921 m. sausio mėn. Būga atsidūrė Rygoje. Štai vienas jo laiškas iš Rygos, rašytas, atrodo, V. Krėvei-Mickevičiui:

Ryga, 1921 m. sausio 16 d.

Gerbiamasis!

Netrukus Sveikam kurjeriu išleisiu keturis sąsiuvinius „Kalbos mažmožių", kurie skirti „Švietimo darbui".

Nupirkau už tūkstantį latviškų rublių Latvijos mokyklų vadovėlių ir skaitymo knygelių, kurios irgi, gal, pasiseks kurjeriu nugabenti Kaunan. Šitas knygas norėčiau pasilikti savo žinioje. Jos galima būtų sukrauti Knygų leidimo Komisijoje mano šėpoje. Duodu teisę tas knygas studijų tikslu vartoti ir naudoti Jablonskiui ir kitiems, kurie moka latviškai. Mokslo vadovėlių, vartojamų Latvijos mokyklose, žadu nupirkti daugiau. Visų nupirkti nestengsiu, nes mano kišenius tuščias.

Sienų sprendimas eina pamaži. Šitokiu greitumu dirbdami be mėnesio ar pusantro neapsidirbsime. Darbas būtų ėjęs greičiau, kad būtų surinktos visos pasienio statistikos žinios. Be to, mes Rygoje maža turime Komisijos narių. Laukiame vis atvažiuojant iš Kauno, ir nesulaukiame. Matyti, teks ir man da ben mėnesį sugaišti Rygoje be naudos. Iš manęs Komisijoje tiek naudos, kiek iš ožio vilnos. Sau naudos šiek tiek turiu: gavau savo studijoms naujos medžiagos ir nusipirkau ir dar vis perku lingvistinės literatūros.

Lietuvių sienas betyrinėdamas aptikau, kad lietuvių senovėje, išstūmus latviai, prieita iki pat Dauguvos į pietus nuo Dinabarko. Pačiam Dinabarkui duota vardas lietuvių: *Naujinis* tėra suprantamas tiktai iš lietuvių kalbos; latviai būtų jį praminę **Jaunene*. Vietų vardai Dinabarko, Rezeknės (Режица) ir Ludzos (Люцин Витебск. губ.) apskričių rodo lietuvius buvus persikėlus per Dauguvą ir įsibrovus į latvių kompaktinę masę Vitebsko gubernijos pietų rytuose. Įsibrauta lietuvių dar prieš vokiečių įsikūrimą Ry-

[81] Visi keturi laiškai iš LKLI KB—15.

goje ir Latvių žemėje. Naujinį jau pažįsta XIII amžiaus šaltiniai. Kad ne ordenas, lietuviai būtų išstūmę latvius ir dešiniajame Dauguvos pakraštyje (Dinabarko, Drisos, Rezeknės apskrityse), kaip jie juos išstūmė kairiajame. Prieš ordeno įsikūrimą būta plačios lietuvių ekspansijos.

Ar Vireliūnas jau išvažiavo į Švedus?

Mane ima baimė, kad pelės nesukapotų žodyno kortelių. Vireliūno bute yra devynios galybės pelių. Jos kartą jau buvo pritilpę prie žodyno kortelių ir jau spėjo sukapoti apie 100 kortelių. Reikėtų retkarčiais pažiūrėti. Sukapojus žodyno korteles pelėms, nebegalimas būtų ir projektuojamasis žodynas.

Ar nebūtumei Sveikas malonus padaryti reviziją. Aš tų pelių labai bijau. Del pelių mes galėtume žodyno netekti.

Kaip eina jūsų darbai? Ar Švietimo darbo Nr. 12 ir Skaitymų Nr. 2 jau pasirodė?

Ar sąmatą jau turite patvirtintą? Kiek skirta žodynui?

Labų dienų visai Komisijai ir redakcijai.

Kaz. Būga

Adresas. Riga Hôtel de Rome Nr. 24 [82].

Grįžęs iš Latvijos, Būga rūpinosi parsivežti į Kauną šeimą. Mat kambario draugas A. Vireliūnas buvo išvykęs trims mėnesiams į Švediją, ir laikinai galima buvo visiems sutilpti. „Atvažiuoti reikia būtinai,— rašė žmonai 1921 m. vasario 20 d.— Kai mane atšersi, ką galima spėti padaryti iki gegužės mėnesio, vėl galėsi važiuoti į kaimą. Per šį laiką visai sulysau. Esu liesesnis, kaip kad parvažiavau iš Maskvos" [83].

Štai kaip Būgos gyvenimo ir darbo sąlygas, parsikrausčius šeimai į Kauną, aprašo rašytojas K. Vairas-Račkauskas: „Gyventi ir dirbti teko viename mažame kambarėlyje: čia buvo profesoriaus Būgos kabinetas, ponios Būgienės virtuvė, jų abiejų miegamasis ir valgomasis kambarys, jų mergytės žaislų ir poilsio rūmas. Kaune dar gimė ir sūnelis, 1921 metais. Vireliūnas susirado sau kitą butą. Būgai liko vieni. Paskui jiems vyriausybė davė butą Jablonskio gatvėje.

---

[82] VU D 1081.
[83] LKLI KB—14.

Dabar tame bute gyvena namų sargas ir sako, kad butas netinkąs sargui gyventi: baisus oras dvokia silkėmis, žemas, žemėje, langeliai paluby, be šviesos... Jablonskio gatvėje Būgai apsigyveno 1923 metais. Mūsų pagarbos didžiam kalbininkui dėliai, reikia pa-

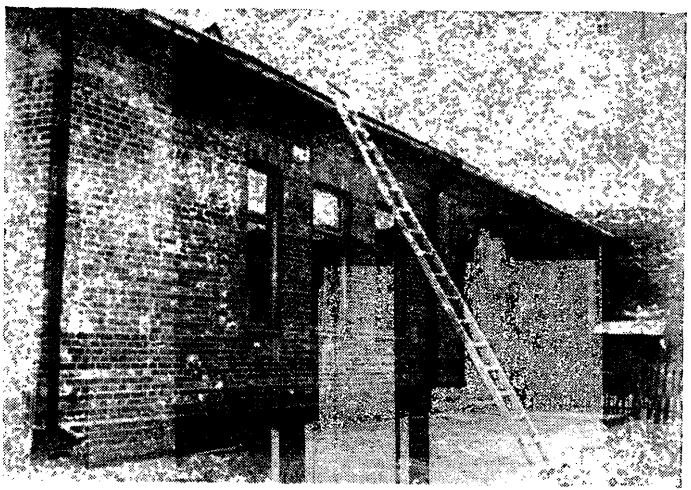

Namas Kaune, kuriame gyveno K. Būga

dėti muziejun tą Jablonskio gatvėje butą, tegul ateities gentkartės sužino, kaip mokėjome pagerbti savo tautos darbininkus ir kokias davėme apystovas jų darbui!" [84]

Kad čia K. Vairas-Račkauskas nė kiek neperdeda, matome iš vieno buvusio Būgos studento atsiminimų:

„Namelio koridorius ankštas, tamsus, kopūstų statinaite užverstas — tik takelis prašliaužti. Profesoriaus kabinetas ir giedrą dieną tamsus, nes kambarių

[84] Literatūros naujienos, 1934, Nr. 15.

langai stovi stačiai į šiaurę ir nešvarią gatvelę, kurios antrojoje pusėje stūkso namai, o pačioje gatvėje prekiautojų erzelis. Prekyvietė netoli. Gatvelėje smulkios krautuvėlės. Todėl čia pešasi, barasi, įvairiomis kalbomis ginčyjasi, rėkia, derasi. Kokio gi didesnio trukdymo begali būti darbo žmogui?! Lango niekados nepradarysi: dulkės, rėksmas, gatvės chuliganizmas. Šit kokioje atmosferoje teko dirbti mokslininkui. Su elektra būta taip pat daug ceremonijų. Imta rengti lietuvių kalbos žodynas. Daugiausia profesoriui tekdavo dirbti prie elektros šviesos. O tas elektros srovės galingumas menkas. Trukdymas. Visuomenė trokšta susilaukti žodyno. Būga aiškina „Lietuvos" dienorašty sąlygas, kuriose jam tenka dirbti. Daro intervenciją ir kiti Būgos draugai atitinkamoms valdžios įstaigoms. Ir galop tik, nors profesorius geresnio buto nesusilaukė, tai bent po ilgų procedūrų šviesesnės elektros gavo. Šit kaip tas didis mūsų žmogus Kaune gyveno!" [85]

* *
*

Žodyno sudarymas iš pradžių labai sunkiai stūmėsi į priekį. Svarbiausia, tuo metu Lietuvoje nebuvo žmonių, tinkamai pasiruošusių šiam darbui. Būgai padėti Švietimo ministerija davė keturias raštininkes, tačiau iš jų naudos buvo nedaug. Jos, kaip jis pats žodyno įvade sakėsi, „savo gyvenime ne tiktai nedirbusios panašaus darbo, bet ir žodyno kaip gyvos dar nemačiusios". „Pasijutau laimingesnis,— rašė ten pat,— ben dviem iš keturių tuojau nusikratęs — mažiau, mat, liko pykõs ir nervų gadinimo. Bet ir likusiomis raštininkėmis nekiek džiaugiaus, nes jos tetiko vienam tik nurašomajam darbui. 1922—3 metais bu-

[85] Naujoji romuva, 1934, p. 932.

vau gavęs vadinamąjį padėjėją, kurį dukart teko mainyti. Padėjėjai, tiesa, nemãža yra man padėję žodyno darbo dirbti, bet aš iš jų buvau taręs susilauksiąs daugiau. Nuo 1923 m. rugsėjo mėnesio belikau vienas, jei neskaitysime kun. Pelikso Sragio, dirbančio žodynui Plungėje".

Netrukus paaiškėjo, kad Būgos per metų metus surinktoji medžiaga — apie 150 tūkstančių lapelių — apima tik dalį lietuvių kalbos turto, ir jos žodynui nepakaks. Teko paskubomis papildomai rinkti medžiagą. Būgai pavyko prikalbėti švietimo ministeriją nupirkti valdžios lėšomis S. Dabušio ir A. Vireliūno žodžių rinkinius: pirmojo 38 tūkstančius (iš jų apie 21 tūkstantį rusų—lietuvių žodynui), antrojo apie 16 tūkstančių kortelių. Be to, buvo nusirašyta dar apie 10 tūkstančių kortelių iš J. Jablonskio rinkinių. Tačiau Būga aiškiai matė, kad ir to toli gražu nepakaks.

Visa tai vertė skubiai organizuoti tolesnį medžiagos rinkimą, pirmiausia iš šnekamosios liaudies kalbos. Būga intensyviai ėmėsi ieškoti talkininkų. Prisiminė savo senuosius bendradarbius, padėjusius anuomet redaguoti Juškos žodyną. Prasidėjo jų ieškojimas ir susirašinėjimas. Suprasdamas, kad be platesnių visuomenės sluoksnių paramos surinkti viso lietuvių kalbos turto neįmanoma, Būga ėmė rašyti straipsnius į laikraščius, ragindamas prisidėti prie šio svarbaus lietuvių kultūrai ir mokslui darbo. Jis prašė siųsti žodyno redakcijai retesnius žodžius, dainas, pasakas, patarles, mįsles, burtus, vietų vardus ir visokią kitokią kalbos medžiagą. „Visuomenė, žodyno redakciją remdama medžiagos siuntimu,— rašė „Lietuvos" dienraštyje 1921 m. (Nr. 91),— ne tiek gera padarys redakcijai, kiek sau, nes ji tuo būdu pagerins ir pagamins visų mūsų laukiamąjį žodyną".

Būgos kreipimasis į visuomenę neliko be atbalsio. Pirmiausia atsiliepė jaunimas. Iš įvairių Lietuvos

kampų į Kauną ėmė plaukti laiškai, kuriuose buvo siūlomasi talkininkauti Būgai. „Norėdamas nors mažuma prisidėti prie be galo sunkaus žodyno darbo,— rašė Marijampolės gimnazijos VIII klasės mokinys Antanas Venclova (būsimasis rašytojas ir akademikas),— siunčiu šiuo tarpu Jūsų reikalui kelias dešimtis (46) žodžių, pasižadėdamas ir toliau kada-ne-kada Jums siuntinėti savo apylinkės žodžių, dainų, priežodžių, mįslių. Aš esu labai sudomintas ne tik pačiu „Lietuvių kalbos žodynu", bet ir, apskritai, įvairiais kalbos mokslo dalykais. Man būtų labai malonu, jeigu Jūs, gerbiamasis profesoriau, apsiimtumėte su manim susirašinėti man rūpimais kalbos klausimais" [86].

Tačiau iš jaunųjų rinkėjų žodynui naudos pradžioje buvo nedaug. Jaunimas nemokėjo ne tik tinkamai tarmiškai užrašyti reikalingų žodžių, bet ir iš viso nesiorientavo, ką ir kaip reikia rinkti. Būgai teko per spaudą ir individualiai laiškais mokyti jaunuosius žodžių rinkėjus ir tokiu būdu ruošti būsimuosius žodyno kadrus. Išlikę laiškai rodo, su kokia meile, kantrumu ir pasiaukojimu jis dirbo šį darbą. Padėjo čia Būgai ir vienas kitas vidurinės mokyklos mokytojas, ypač panevėžiškiai M. Grigonis ir J. Elisonas, kurių mokomi ir raginami Panevėžio gimnazistai ne kartą Būgai suteikė daug džiaugsmo, atsiųsdami glėbį geros medžiagos. Būgos santykiams su žodžių rinkėjais pailiustruoti čia pateikiamas vienas jo laiškas, rašytas mokytojui M. Grigoniui.

Kaune, 1922 m. balandžio 8 d.

Mielas Drauge!

Dėkui už maišą medžiagos žodynui. Labai įdomi medžiaga! Už tai dėkui pasakysiu Panevėžio gimnazijos mokiniams ir mokinėms ne tiktai aš, bet ir kiti mokslo vyrai. Šitais asmens ir

[86] RB KB—II—128.

vietų vardais atvažiuos į Kauną pasinaudoti Karaliaučiaus universiteto prof. R. Trautmanas, kuris rengia spaudai senovės prūsų vardus. Prūsų asmens vardai surankioti iš nespausdintų Karaliaučiaus archyvo dokumentų.

Dr. Jurgis Gerulis jau surinko ir išspausdino Prūsų žemės vietų vardus knygose vardu „Die altpreussischen Ortsnamen gesammelt und sprachlich behandelt von Dr. Georg. Gerullis Privatdozent für indogermanische Sprachwissenschaft. Berlin und Leipzig 1922". (286 psl.). Gerulis savo darbui pasinaudojo mano vietų vardų rinkiniu, o Trautmanas galės jau naudotis ir Panevėžio gimnazijos mokinių rinkiniu. Svarbesnieji asmens ir vietų vardai bus įtraukti ir į mano žodyną.

Tikiuosi, kad Tamstos mokiniai bei mokinės ir toliau rinks kaip ir rinkę įvairią žodyno medžiagą. Man reikia siųsti tiktai tą medžiagą, kuri yra tikra, neabejojama ir tiktai paties mokinio ar mokinės šnektoje tevartojamoji. Tegu mokiniai negraibo medžiagos po svetimas šnektas, po svetimus kraštus. Užteks to, ką kiekvienas turi savoje ir savo tėvo bei motynos šnektoje. Paduodami faktus iš svetimų šnektų, mokiniai dažnai paduoda abejotinų ir tiesiog neįtikimų dalykų.

Žodyno medžiagos rinkimas nereikia daryti priverstina baudžiava. Priverstinumas veda prie to, kad kai kurie mokiniai ima rinkti ne patys, bet nusirašo iš savo draugų. Ir tai būtų dar nedidelė bėda, kad nusirašytų be klaidų. 1920 ir 1921 metų medžiagoje tokių nuorašų yra gauta daug. Ir visi tie nuorašai kribždėte kribžda klaidomis.

Tie mokiniai arba mokinės, kurie (kurios) iki šiolei rinko žodyno medžiagą nusirašymo keliu iš savo draugų, tegu visai nieko nedaro, nes vis viena jų nuorašai eis šuniui ant uodegos. Lietuvių kalbos žodyno redakcija visų tų kopijuotojų (nuorašų darytojų iš svetimo žodžių rinkinio) žino pavardes.

Dėl dievo nesipratinkit dar tebesėdėdami mokyklos suole meluoti. Kas nieko negalėjo surinkti, lai tas nenori pasirodyti buvęs geras rinkėjas kito savo kolegos rinkinio nusirašymu.

Labai gerai padarytų Tamstos mokiniai(ės), kad žodžius tiesiog rašytų į korteles, kurios turi būti tokio didumo, kaip mano čia įdėtosios. Kiekvienas burtas, prietaras, mįslė, priežodis turi būti rašoma šito didumo kortelėn. Kiekviena daina, pasaka ir padavimas reikia rašyti į atskirą lapą ($^1/_4$ lakšto).

Kortelių drauge su dėžėmis gali duoti žodyno redakcija. Tamsta kam nors įsakyk, kad iš manęs paimtų.

Geistina būtų gauti bendrajam lietuvių kalbos žodynui medžiagos. Tam tinka visi bendriniai žodžiai (sakiniais, žmo-

nių kalboje nugirstais). Norėčiau gauti retesnių žodžių, kurių nerandame šių dienų mūsų literatūroje.

T i k r i n i a i vardai (miesteliai, sodžiai, miškai, kalnai, upės, balos, krūmai, lauko dalys, pavardės ir pravardės...) irgi rinktini, nes ir jų bus išleistas žodynas. Prie kiekvieno vietos vardo reikia pažymėti, kur jis randamas (sodžius ir parapija). Kiekvienos kortelės gale turi būti rinkėjo(s) parašas (pav., Pan. gimn. mokinys, mokinė...) ir rinkimo data (pav. 19$\frac{21}{X}$20 m.).

Tamstos reikalu laišką parašysiu dar prieš velykas.
Labų dienų!

Kaz. Būga

Nežiūrint visų Būgos pastangų, masinio žodžių rinkimo suorganizuoti nepavyko. Gerų talkininkų jis turėjo palyginti nedaug: žodyno įvade tenurodo tik 10 rinkėjų bei rinkėjų kolektyvų. Daugiausia teko dirbti pačiam Būgai. Jis su neužgesinamu įkarščiu ir didžiausia aistra pasinėrė į šį darbą: plušo ir dienomis, ir naktimis, nesigailedamas savęs, nepaisydamas sveikatos, atsisakydamas nuo poilsio ir įvairių malonumų, pvz., teatro, kino ir pan. „Ar išeis pasivaikščioti, ar kartais varu išsivarydavau į teatrą, tik apie savo korteles, apie darbą ir galvoja,— pasakoja Būgos žmona.— Būdavo teatre, įpusėjus vaidinimui, pašnabžda man: «Ir ko čia, motin, atėjau? Tiek laiko sugaišti! Kiek būčiau darbo nudirbęs». Jis tik darbu ir tegyveno. Darbo liga jį pribaigė... Būdavo paprašau išeiti pasivaikščioti su Gražina, dukrele. Išeis ir vėl skubinai grįžęs už rašomojo stalelio... Prie kortelių“ [87].

Pasakojama, jog kartą vienas asmuo davęs prof. Būgai pasiskaityti naujai pasirodžiusią lietuvišką knygą. „Nepatiko,— pasakęs šis grąžindamas knygą,— nė vieno man nežinomo žodžio joje neradau". Šis pavyzdys rodo, kaip giliai tuomet į Būgos sąmonę buvo įaugęs žodynas.

---

[87] Literatūros naujienos, 1934, Nr. 15.

Tokio intensyvaus darbo rezultatai buvo milžiniški: po trejų metų, t. y. 1923 m. pabaigoje, Būgos parsivežtoji iš Tomsko žodyno medžiaga, svėrusi apie 4 pūdus, išaugo į 17 pūdų, kuriuose turėjo būti per 600 tūkstančių kortelių. Šioje kortelių jūroje pats vienas Būga turėjo paskęsti. Jam vienam teko nešti šio milžino žodyno sudarymo naštą. Ir jis nešė kantriai, nesiskųsdamas.

* *
*

Būgai tuomet, be žodyno, reikėjo dar daug kitų darbų nudirbti.

Kaip vienam iš nedaugelio mokslo viršūnes pasiekusių lietuvių, jam teko rūpintis Lietuvos universiteto kūrimu, dėl to dalyvauti įvairiose komisijose, o tai, be abejo, atėmė daug brangaus laiko. Būga prisidėjo sudarant universiteto statutą, telkiant karo išblaškytus lietuvius mokslo vyrus — profesorius, važinėjo universiteto ir žodyno reikalais į Karaliaučių, Leipcigą ir kitus Vokietijos miestus, taip pat atliko daug kitokių darbų, susijusių su aukštosios mokyklos įkūrimu Lietuvoje.

Ir visą tą darbą Būga dirbo su entuziazmu. „Visa kas bus padaryta, kad tik Tamstą galėtumėm pergauti į Kauną,— rašė jis vienam užsienyje gyvenusiam lietuviui profesoriui.— Kebliausia bus su butu (gyvenama troba). Tinkamo penkiais kambariais buto dabar nebegali rasti netgi visagaliai mūsų komendantai. Pirmąsias ūniversito gyvavimo dienas teks mums visiems ankštumoje pagyventi. Ūniversito taryba turės pasirūpinti naujų butų statymu. . . Visi mes, kolei neturime savo rankose Vilniaus, privalome gyventi baisioje ankštumoje. Tamsta tai gali žinoti kad ir iš mano gyvenimo. Aš net iki šiolei dar negavau sau buto ir priverstas esu gyventi net be tam tikro kam-

bario kabinetui. Bet reikia tikėtis, kad toks gyvenimas netvers amžinai, kad ir mes susilauksime kiek geresnės gadynės" [88]. Visi sunkumai Būgai atrodė nebaisūs, kad tik būtų pagaliau įkurta pirmoji lietuviška aukštoji mokslo įstaiga.

Universitetą įkūrus ir Būgai pradėjus jame profesoriauti, jis vėl gavo begales naujų darbų. Beveik visas lingvistines disciplinas iš pradžių teko dėstyti jam vienam, nes daugiau kvalifikuotų kalbos mokslo specialistų Lietuvoje tada nebuvo. Jis yra skaitęs lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos, akcentologijos, dialektologijos kursus, lyginamąją indoeuropiečių kalbų gramatiką, baltų kalbų lyginamąją gramatiką (lyginamosios gramatikos elementus), kalbotyros įvadą, latvių kalbą (Aukštuosiuose kursuose), prūsų bei išmirusiųjų baltų kalbas ir tarmių tyrinėjimo techniką — taigi iš viso net 10 disciplinų!

Būga ir Kauno universitete studentų buvo labai gerbiamas ir mylimas. Štai kaip jo paskaitas prisimena vienas iš klausytojų: „Universitete po paskaitų mes jį apspitę lydėdavome lig drabužinės; jį ir atsilydėdavom. Kol prieidavo prie paskaitos salės, daug prisikalbėdavom bestabsėdami. Mėgo pajuokauti, nusiteikdamas tautosakiškai pakalbėti, nepralenkdavo nė kalambūrų... Jis dėstydavo gražia lietuvių kalba, įsileidęs į savo kurią nors naują problemą (jis jų šimtus skelbdavo), užsimiršdamas tankindavo žodžius ir klausytojui tetiekdavo faktus ir pavyzdžius. Kitam, neįpratusiam ir nepasirengusiam jo mokomųjų dalykų klausyti, būdavo labai nuobodu ir nesmagu. O supratęs ir persimanęs profesorių, negalėdavai jo atsiklausyti. Ypač jis suimponuodavo tada, kai patekdavo į mokslo ekstazę. O be ekstazės savo paskaitos jis beveik niekuomet nebaigdavo... Sumanius

[88] LKLI KB—26 (1921.VII.31).

didįjį lietuvių kalbos žodyną spaudai rengti, prof. Būga priminė studentams filologams, ar nesutiktumėm paskaitų klausytis šventadieniais. Mat, profesorius vis norėjo daugiau laiko žodynui sutaupyti. Mielai sutikom su profesoriaus siūlymu, ir lingvistikos-filologijos paskaitos kurį laiką būdavo sutartu laiku prof. Būgos gyvenamajame kieme prof. Jablonskio auditorijoje. Tuomet Būga nebežinodavo jokių valandų: pabaigęs temos paskaitą, nejučiomis pereidavo į savo kurią pamėgtąją teoriją, hipotezę ir užsimiršdavo paskaitą baigti. Paskaita trukdavo po kelias valandas, ir nė kiek studentams nenusibosdavo... Svarbu priminti, kad Būga visados kuone kiekvienai paskaitai atsinešdavo prisikišęs portfelį visokių naujų knygų, žurnalų, liečiančių filologijos reikalus. Juos profesorius demonstruodavo ir aiškindavo studentams. Iš jų išskirdavo blogąsias ir gerąsias knygas, kad studentui būtų lengviau orijentuotis didžiulėje kalbų mokslo knygų jūrėje... Ėmęs savo didžiulį žodyną leisti, visados atsinešdavo ir pasirodydavo studentams žodyno rankraščių, t. y. gražiai, rūpestingai žodyniškai prirašytų sąsiuvinių, jau gatavų spaudos lankų, korektūrų" [89].

Universitete dėstyti tuomet buvo labai sunku, nes trūko mokslinės literatūros. Lituanistinių disciplinų vadovėlių visiškai nebuvo. Būga ėmėsi skubiai ruošti pačius reikalingiausius. Iš jo klausytojų atsiminimų [90] ir išlikusių juodraštinių vadovėlių apmatų bei surinktos padrikos medžiagos vadovėliams matome, jog Būga ruošė ir žadėjo greit atiduoti spaudai net septynis universitetinius vadovėlius: lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos, akcentologijos, dialektologijos, lietuvių kalbos istorijos, baltų kalbų lyginamo-

---

[89] Naujoji romuva, 1934, p. 897—899.
[90] Ten pat, p. 931.

šios gramatikos ir kalbotyros įvado. Ne visus iš šių vadovėlių ir dabar turime išleidę, nors nuo Būgos mirties praėjo jau daugiau negu pusšimtis metų. Jau vien tai rodo, ko, Būgai mirus, neteko mūsų aukštasis mokslas.

K. Būgos darbo kambarys

Teko Būgai nemaža padirbėti ir fakulteto mokslo darbų publikavimo srityje. Jis buvo vienas iš fakulteto organo „Tautos ir žodžio" sumanytojų ir steigėjų. Du pirmieji „Tautos ir žodžio" tomai buvo iš tikrųjų Būgos sudaryti ir redaguoti. Jis svajojo net apie specialaus mokslinio baltistikos žurnalo steigimą. Tuo klausimu 1921—1922 m. susirašinėjo su J. Endzelynu, M. Fasmeriu ir kitais mokslininkais baltistais, tačiau dėl begalės kitų darbų tą dalyką atidėjo vėlesniam laikui. „Su Baltikos (Aistikos) žurnalu dar gausime

palaukti iki mudu išleisim po žodyną"[91],— rašė J. Endzelynui 1922 m. sausio 3 d.

Be universiteto, Būgai nemaža laiko atėmė darbas Terminologijos komisijoje, kuri daug kartų net posėdžius rengė prie jo surinkto žodyno kartotekos dėžių.

Grįždamas į Lietuvą, Būga neteko visos savo bibliotekos. Kadangi be reikalingiausių knygų nebuvo įmanomas joks mokslinis darbas, tai jis visomis išgalėmis stengėsi įsigyti būtiniausią lingvistinę literatūrą. Tuo tikslu atnaujino santykius su užsienio kalbininkais ir lingvistinių knygų leidyklomis, iš kurių pirkdamas arba keisdamas mainais į lietuviškas knygas, komplektavo vėl iš naujo savo biblioteką. Per kelerius metus jam pavyko sukaupti didoką biblioteką, turinčią per pusę tūkstančio rinktinės lingvistinės literatūros. Visam tam, suprantama, taip pat reikėjo paaukoti nemaža brangaus laiko.

Būgos korespondencija su užsienio kalbininkais tuo metu buvo labai plati. Tai rodo nemaža krūva išlikusių laiškų, rašytų Būgai lietuvių, latvių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų ir kitomis kalbomis. Būga susirašinėjo su žymiausiais baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų specialistais: latviais J. Endzelynu (pradėjo susirašinėti dar studentaudamas), J. Plakiu, P. Šmitu, rusais G. Iljinskiu, S. Kulbakinu, A. Pogodinu, N. Durnovu ir kt., ukrainiečiu L. Bulachovskiu, vokiečiais A. Becenbergeriu, H. Hirtu, M. Fasmeriu, F. Špechtu, E. Bernekeriu, E. Frenkeliu, V. Štraitbergu, E. Hermanu, V. Šulce, E. Zitigu (E. Sittig) ir kt., lenku J. Boduenu de Kurtenė, bulgaru S. Mladenovu, čeku O. Hujeriu, prancūzu A. Mejė (Meillet), suomiais J. Kalima, J. Mikola, švedais H. Petersonu, T. Torbiornsonu, E. Lidenu, danais L. Jelmslevu, H. Pedersenu, amerikiečiu H. Benderiu ir kt.

---

[91] Būga K. Rinktiniai raštai, t. 3, p. 874.

Užsieniečiai lingvistai laiškais kreipdavosi į Būgą įvairiais baltų kalbotyros klausimais. Ypač dažnai jie teiraudavosi apie vieno ar kito žodžio, tam tikrų formų autentiškumą ar kurio nors kalbos šaltinio patikimumą. Mat mokslinėje lingvistinėje literatūroje, nesant gerų lietuvių kalbos žodynų ir mokslinės gramatikos, buvo (iš dalies ir dabar tebėra) privisę daugybė iškraipytų ir iš tikrųjų lietuvių kalboje nesamų žodžių ir jų formų, kurios klaidino (ir tebeklaidina) tyrinėtojus. «Меня очень смущают Ваши замечания по поводу литовских слов в моих Alban. Studien,— rašė Būgai 1921 m. spalio 25 d. žymusis vokiečių slavistas prof. M. Fasmeris.— Я был довольно уверен в надежности их, т. к. они в таком же виде привлекаются и другими... Впредь буду всегда обращаться к Вам в сомнительных случаях»[92]. Laiškuose dažnai būdavo klausiama Būgos nuomonės atskirais baltų kalbotyros klausimais, prašoma atsiųsti pasirodžiusius spaudoje Būgos veikalus, dėstomos įvairios teorijos ar hipotezės, siūloma spausdinti užsienio lingvistinėje periodikoje savo mokslo darbus, recenzuoti naujausią mokslinę literatūrą baltistikos klausimais ir t. t. Dėl laiko stokos Būga ne visais pasiūlymais galėjo pasinaudoti. Pvz., jis nesutiko priimti V. Štraitbergo pasiūlymo būti „Indogermanisches Jahrbuch" žurnalo baltistikos skyriaus redaktoriumi, motyvuodamas savo atsisakymą tuo, jog neturįs laiko.

Būga savo laiškuose teiravosi apie kalbos mokslo naujienas užsienyje, atsakinėjo į užsienio kalbininkų keliamus klausimus, informavo apie lingvistinį gyvenimą Lietuvoje, dėstė savo teorijas ir siuntė gana gausius medžiagos rinkinius rūpimais klausimais. Ypač dažnai Būgos laiškuose buvo liečiamos toponi-

---

[92] VU D 805.

mikos studijos, dėstomos įvairios potamologijos hipotezės ir t. t. Būga ne tik susirašinėjo, bet ir realiai padėjo ne vienam užsienio lingvistui. 1920—1924 m. nepasirodė joks žymesnis baltistikos veikalas, prie kurio paruošimo vienu ar kitu būdu nebūtų Būga prisidėjęs. Daugelio veikalų jam net buvo siuntinėjamos korektūros.

Ypač daug Būga padėjo R. Trautmanui, leidusiam tuomet savo „Baltų—slavų žodyną", ir J. Geruliui, spausdinusiam prūsų vietovardžių studiją. Šiems abiem kalbininkams, kaip pats J. Gerulis prisipažįsta, „Būga hat wesentliches beigesteuert" („Būga labai daug davė") [93]. Nemažą paramą Būga yra suteikęs F. Špechtui ir E. Zitigui. Jo surinkta medžiaga daug pasinaudojo Kaune viešėdami žymieji pasaulinio garso lingvistai prancūzas A. Mejė, šveicaras M. Nydermanas ir kt. Būga ir jo skaitomos Kauno universitete paskaitos traukė į Lietuvą žymius Europos kalbininkus. «Работаю постепенно над русским этимологическим словарем,— rašė Būgai žinomas slavistas M. Fasmeris iš Leipcigo 1921 m. lapkričio 20 d.— Для того, чтобы его закончить, необходимо побывать в Литве. К сожалению валютные затруднения делаются непреодолимыми. Командировку получить также невозможно» [94].

Kad ir labai neturėdamas laiko, Būga negalėdavo iškęsti neperskaitęs rankraščių ar korektūrų tų veikalų, kuriuose liečiami jam labiausiai rūpimi dalykai. «Очень рад, что Ваш славяно—балтийский словарь продвигается вперед,— rašė 1921 m. rugsėjo 14 d. R. Trautmanui.— Буду ждать с нетерпением корректурных листов, чтение которых представит мне своего рода наслаждение. Меня этимологии

---

[93] Indogermanisches Jahrbuch, t. 10, p. 440.
[94] VU D 805.

очень интересуют, в особенности из области славянских и балтийских языков. Чтение корректур Вашего словаря мне в тяготу не будет. Прочту с не меньшим интересом, чем корректуры Д-ра G. Gerullis'a“ [95].

Atsidėkodami Būgai už paramą, užsieniečiai kalbininkai dedikavo jam savo veikalus. R. Trautmanas „Baltų—slavų žodyną“ paskyrė Būgai šiais žodžiais: „K. Būga, dem ausgezeichneten Kenner seiner litauischen Muttersprache“ („K. Būgai, žymiajam savo gimtosios lietuvių kalbos žinovui“). J. Gerulis Mažvydo raštų fotografuotame leidime įrašė dedikaciją: „K. Būgai, didžiausiamjam lietuvių kalbos žinovui“. Respublikinės bibliotekos rankraštyne saugoma didoka krūva Būgai atsiųstų iš užsienio veikalų su autorių autografais bei įrašais, kuriuose reiškiamas autorių dėkingumas Būgai.

Užsieniečiai kalbininkai negalėjo atsistebėti Būgos kūrybine energija. „Zazdroszczę Panu energji twórczej i możności pracowania na korzyść nietylko własnego społeczeństwa, ale także całego świata“ [96],— rašė jam 1923 m. rugsėjo 12 d. prof. J. Boduenas de Kurtenė iš Varšuvos.

Būgos ryšiai su žymiaisiais užsienio kalbininkais populiarino lietuvių kalbą plačiose lingvistų sferose, darė jiems didelę įtaką. Štai ištraukos iš dviejų laiškų, rašytų M. Fasmerio 1921 m. iš Leipcigo Būgai: «Меня очень обрадовало Ваше длинное письмо и тронула Ваша любезность, благодаря которой я получил несколько выпусков Вашего интересного журнала Švietimo darbas 1920 N 11, 12, 1921 N 1, 2, 3, 4... В громадном большинстве случаев я вполне

---

[95] Būga K. Rinktiniai raštai, t. 3, p. 949.

[96] VU D 768. Vertimas: „Jums pavydžiu kūrybinės energijos ir galimumo dirbti ne tik savos visuomenės, bet ir viso pasaulio labui“.

разделяю Ваше мнение и очень Вам благодарен за поучительный и обширный материал. Отчасти под влиянием Вашего письма я решил придать своей здешней вступительной лекции о родине славян более решительную форму. Ведь и я стою за Волынскую губ-ию как и Вы» (1921.VI.20) [97]. «Отчасти под Вашим влиянием я возновил свои занятия литовским языком. Слушаю между прочим лекции Streitberg'a по литовск. яз. К сожалению он не так самостоятелен как я думал и живого яз-а не знает. Вообще упадок языкознания в Германии я объясняю отсутствием интереса к живому языку. Это все по выражению Яуниса книжники и фарисеи» (1921.XI. 20) [98].

Šalia korespondencijų su užsienio kalbininkais Būgai tekdavo nemaža sugaišti atsakinėjant į lietuvių inteligentų laiškus. Į jį kreipdavosi visokiais kalbos klausimais. „Profesoriaus darbo kabinete niekuomet netrūkdavo svečių,— pasakoja buvęs jo studentas.— Eidavo su kalba surištą darbą dirbą inteligentai įvairių patarimų gauti, eidavo draugai jo lankyti, studentai pasitarti. Visados nuėjęs jį dirbantį rasdavai, o už langų — gatvelė, o toji gatvelė tamsi, o joje — tikras prekijų ermidelis. Profesorius iš karto sėstis nemėgdavo prašyti, ir pats su svečiu stačias šnekėdavosi. Reikėdavo reto svečio, kad prašytų sėstis. Kartais kitą svetį ilgai užlaikydavo, kol visą ligi nago juodumo ištardydavo arba kol kokį užsimintą klausimą galutinai išaiškindavo. Jei profesoriui svetys patikdavo, jam pasirodydavo visus savo ir pasaulio naujus leidinius, knygyną, senovės lietuviškų knygų rinkinį ir būtinai visados nurodydavo senųjų lietuviškų raštų reikšmę mūsų istorijai, biblijografijai

---

[97] VU D 805.
[98] Ten pat.

ir lietuvių kalbos tyrinėjimui... Kadangi dieną „pragaišdavo" su svečiais (niekatauškių svečių nemėgdavo), Švietimo Ministerijoje, universitete, valstybės spaustuvėje, išsiuntinėdamas plačią korespondenciją įvairiems Lietuvos ir užsienio mokslo darbininkams, tai pats kombinuočiausias darbas, patys moksliniai tyrinėjimai profesoriui belikdavo dirbti naktimis ir rytais. Žmogaus poilsio, doro poilsio tas žmogus neišmanė" [99].

* *
*

Kaune Būga parašė daug svarbių mokslo darbų. Grįžęs į Lietuvą, jis tuoj ėmė tęsti dar 1914 m. „Vaire" pradėtus spausdinti „Kalbos mažmožius", kuriuos dabar spausdino toliau Švietimo ministerijos leidžiamame „Švietimo darbe". Jau pirmaisiais, t. y. 1920-aisiais, metais paskelbė šešiolika šios serijos straipsnių, vėliau, iki 1922 m. pabaigos išspausdino dar trisdešimt šešis.

„Kalbos mažmožiuose" spausdinami straipsniai buvo labai įvairios apimties ir tematikos. Be plačių straipsnių, kuriuos galėtume pavadinti atskiromis baigtomis studijomis, čia buvo ir mažyčių, teužimančių vos po vieną puslapį ar dar mažiau. Šalia gilių teorinių klausimų neretai aptariami praktiniai kalbos dalykai. Apskritai „Kalbos mažmožiuose" Būga palietė turbūt visas lietuvių kalbos mokslo ir praktikos sferas: nagrinėjo įvairiausius fonetikos, akcentologijos, morfologijos ir ypač leksikologijos klausimus, plačiai analizavo skolinius, tikrinius žodžius, pateikė žinių apie jau išnykusias baltų kalbas, rekomendavo bendrinei kalbai dar plačiau nežinomus gražesnius posakius, konstrukcijas, atskirus žodžius, normino vartojamas nevienodas formas, kovojo prieš įvairius

[99] Naujoji romuva, 1934, p. 897—898.

kalbos iškraipymus, nesveikas išsigimusio purizmo tendencijas, kalbėjo rašybos ir daugeliu kitų klausimų. Šios serijos straipsnius skirstyti į mokslo ir praktikos reikalui skirtus iš tikrųjų neįmanoma. Juose visuose kalbos teorija ir praktika susiliejo į darnią visumą. Net specialiai praktikos reikalui parašytame straipsnyje „Dėl Vaižganto «Pragiedrulių» kalbos kritikos" yra tiek daug kalbos tyrinėtojui svarbių teiginių ir faktinių duomenų, kad šis darbas iš tikrųjų vienodai svarbus ir mokslininkui, ir eiliniam skaitytojui ar šiaip jau kalbos mėgėjui.

Šia straipsnių serija Būga labai praturtino lietuvių kalbos mokslą. Joje buvo iš esmės sprendžiami pagrindiniai lituanistikos, neretai ir baltistikos, klausimai, kritikuojamos anuomet įsigalėjusios klaidingos mokslininkų pažiūros. Antai puikioje studijoje „Visų senieji lietuvių santykiai su germanais", skirtoje prof. A. Becenbergerio 70-ies metų sukakčiai pažymėti, Būga iš pagrindų ištyrė senuosius baltų kalbų skolinius iš germanų ir sukritikavo žymaus vokiečių kalbininko H. Hirto bei kitų pažiūras tuo klausimu. Ši palyginti nedidelė, bet labai turininga studija iki dabartinių laikų tebėra fundamentalus darbas apie baltų kalbų germanizmus. Lituanistikos ir apskritai baltistikos mokslui labai vertingos taip pat Būgos studijos „Zarasai ir jų įkūrėjai sėliai", „Krėslas ir kėdė", „Pečius ir krosnis", „Vokia, miksai ir Kuršas", „Marios ir jūrės" ir daugelis kitų. Pasižymėdami nepaprastu pateikiamų kalbos faktų turtingumu, metodo griežtumu, dėstymo glaustumu, nesugriaunama argumentacija, šie ir kiti straipsniai rodo autorių jau visais atžvilgiais subrendusį, didelės erudicijos mokslininką. Dėl Būgos straipsnių iš esmės pedagoginis „Švietimo darbo" žurnalas tapo labai populiarus ir reikalingas net užsienio mokslininkams. «Очень для нас ценен Ваш журнал Švietimo darbas, особен-

но последняя книжка»[100],— rašė Būgai 1921 m. lapkričio 21 d. prof. M. Fasmeris. Švietimo ministerijai teko gaminti net po 50 egzempliorių Būgos straipsnių atspaudų ir siuntinėti juos į užsienį.

„Kalbos mažmožiai" turėjo didelę reikšmę ir lietuvių bendrinės kalbos raidai. Mat jau ankstesniais laikais Lietuvoje reiškęsis kalbos gryninimo ir kovos prieš svetimybes sąjūdis apie 1920-uosius metus pradėjo išsigimti. Kraštutiniai puristai ėmė nebesitenkinti stambiųjų barbarizmų išgujimu, bet įsismaginę įtarinėjo ir šalino iš kalbos visus tuos žodžius ar posakius, kurie tik buvo panašūs į kitų kalbų, pirmiausia slavų, atitinkamus žodžius ar posakius. Visa bėda buvo ta, kad, neturėdami specialaus lingvistinio išsilavinimo, mėgėjai kalbininkai nepajėgė ir negalėjo pajėgti svetimybes atskirti nuo panašių, bet iš tikrųjų savų, tikrų lietuviškų žodžių ar posakių. Dėl to visą kovos ugnį jie nukreipė prieš nieku dėtus senus lietuviškus veldinius, pvz., žodžius *atspėti, boba, keliauninkas, kūdikis, liaudis, marios, pirmenybė, pragyventi, priepuolis, riba, sarmata, skriauda, stebėtinas, tik ką, užgaida, užmušti, užsigeisti, užtekti, vilna* ir daugelį kitų. Grįžęs į Lietuvą, Būga tuoj pastebėjo, kad lietuvių bendrinė kalba pasuko labai slidžiais keliais. „Kalbos mažmožiuose" jis paskelbė griežtą kovą tokių žodžių gujimui. Būga atsidėjęs kantriai aiškino savo straipsniuose jau seniai žinomas tiesas, jog panašiai skambą žodžiai nebūtinai turį būti paskolinti, jog jie galį būti ir iš senovės paveldėti, jog atskirti, kuris žodis yra savas ir kuris svetimas, negalima, vadovaujantis kalbos jausmu ir žodžio skambėjimo panašumu, jog tai padaryti galįs tik kalbos mokslo specialistas, gerai išstudijavęs garsų raidos dėsnius. Moksliškai įrodydamas gujamųjų žodžių

---

[100] VU D 805.

lietuviškumą, Būga parodė, kokią didelę žalą lietuvių kalbai daro jos pseudogrynintojai. Antai straipsnyje „Vilna ir gauras" jis rašė: „*Vilnos* pasirodė esančios kilimo slaviškos „Senovės apsakymėlių" vertėjai. Ji tariamąją svetimybę *vìlnas* visur pakeitė *gauraĩs.* Taip padariusi vertėja sunkiai nusidėjo lietuvių kalbai. Pirma, be reikalo iš raštų išvarė žilosios senovės žodį. Antra, pakeitusi *vilnas gauraĩs,* lietuvių turtą pamažino. Toksai kalbos turto mažinimas gali mus privesti iki nususimo, nusigyvenimo".

Nemokšos kalbos mėgėjai persekiojo ne tik tariamąsias slavybes. Jie atrado lietuvių kalboje ir tariamųjų latvybių. „Pargrįžęs pernai rudenį iš Tarybų Rusijos Lietuvon,— rašė Būga straipsnyje „Labs ryts, labs vakarėlis",— radau mūsų senelių prosenelių sveikinamąjį žodį *labas (rytas, vakaras), laba (diena, naktis)* pakeistą žodžiu *geras.* Iš pat pradžių buvo man keista paprastojo *labo* vietoje girdėti *geras,* bet paskui, kai patyriau darant tai mūsų pūristų (kalbos valytojų) įsakymu, pasidarė pikta dėl mūsų neišminties ir gražiosios senelių kalbos darkymo. *Geras rytas* su *vakaru* taip man įgrįso, kad pasveikintas dažnai net nebeatsisveikindavau, bet imdavau barti sveikintoją už kalbos šventenybių maitojimą (profanatio). Barami sveikintojai teisinosi man, taip darą kalbos valytojų įsakyti. Valytojai jiems sakę, kad *labas* esąs l a t v i š k a s ž o d i s, nes, girdi, ir latviai saką: *labrît* «guten Morgen», *labvakar* «guten Abend», *labdien* «guten Tag», *labnakt* «gute Nacht»!"

Būga matė, jog tuo metu lietuvių kalbai ne tiek buvo pavojingos pačios svetimybės, kiek galėję ją nuskurdinti diletantai, apšaukę lietuviškus žodžius svetimybėmis. „Dėl tos rašomosios kalbos tėvų baimės pavartoti raštuose ben vieną, dieve lenk, slaviškos kilmės žodį daug nukenčia nelaimingoji mūsų kalba,— rašė Būga straipsnyje „Marios ir jūrės".—

Ta svetimybių baimė susina ir nuogina mūsų kalbą". Ir jis pliekė kaip įmanydamas tokias diletantų pastangas: „Susimildami, kalbos tariamųjų svetimybių varytojai,— rašė straipsnyje „Vilna ir gauras",— palikite mus po senovei sėdėti *krėsluose* [101] ir austis sau drabužį iš *vilnų!* Dar mes nėsame tiek nusigyvenę ir taip subarbarėję, kad mus džiugintų peršamoji *kėdė* [102] su gauraĩs!"

Vietoj gujamų tariamųjų „svetimybių" neretai buvo siūloma vartoti pačių „taisytojų" nukaltus žodžius-naujadarus. Tai dar labiau pykino Būgą. Reikia pasakyti, kad Būga iš viso naujadarų nemėgo. Trūkstant kokio termino, jis paprastai ieškodavo tam reikalui tinkamo žodžio tarmėse ar senuosiuose raštuose ir stengėsi jį plačiau kalboje paskleisti, o ne kaldavo tam reikalui dirbtinį žodį. Gyvas žodis, tikras kalbos duomuo jam visuomet buvo brangesnis už kaltinį. „Liaukimės pagaliaus taisę negadintąją žmonių kalbą! — barė jis Vaižganto «Pragiedrulių» kritiką.— Bevengdami t a r i a m ų j ų svetimybių tik kalbą nuplėšiame, padarome ją nebegyvą. Darytiniai žodžiai, t a r i a m ų j ų svetimybių atstovai, šnekamojoje kalboje dar neįleidę šaknų, kalbos nedaro gyvos, sklandžios".

Būgai savo autoritetu pavyko sudrausti tokius „taisytojus" ir išvyti iš raštų kalbos jų prasimanytas *manifestuotes, okupuotes,* peršamas tarmines formas *poperį, popežių, autorį* ir kt. Bet tai nebuvo lengva. Jeigu Vaižganto „Pragiedrulių" kritikui „klaidoms" surašyti užteko 14 puslapių, tai Būgai joms atitaisyti prireikė net 38!

Taip atkakliai polemizuodamas, tramdydamas nevykėlius „taisytojus", arba, jo paties terminu tariant,

---

[101] *Krėslas* yra lietuviškas žodis, ne skolinys.— Z. Z.
[102] *Kėdės* kilmė neaiški.— Z. Z.

kalbos „susintojus", Būga apgynė daug gražių lietuviškų žodžių, jų formų, posakių ir mūsų bendrinės kalbos raidą pakreipė sveikesne, natūralesne linkme. Jei ne Būga, kas žino, į kokius šunkelius būtų nuvedę mūsų bendrinę kalbą įsisiautėję nemokšos. Ir čia jo nuopelnai dideli, juo labiau prisiminus, jog diletantus tramdė jis vienas. Jablonskis, nebūdamas lyginamosios kalbotyros specialistu, jam ne ką galėjo padėti. Be to, šiais klausimais ne visuomet juodu ir sutardavo. Mat Būga kalbos praktikos dalykuose buvo kiek liberališkesnis, o Jablonskis — didesnis konservatorius. „Gaila, kad man kariauti niekas nepadeda,— skundėsi Būga 1921 m. gruodžio 6 d. F. Sragiui.— Niekas nė žodeliu neatsiliepia del mano iškeltų įvairių kalbos dalykėlių „Švietimo darbe". Bijau, kad mano darbai nenueitų vėjais". Dėl šios priežasties vienas kitas ano meto mėgėjų kalbininkų uitas žodis, pvz., *sarmata, krėslas* ir dabar dar bendrinėje kalboje nėra populiarūs.

Būga „Kalbos mažmožiais" įrodė, jog kalbos taisymas nėra lengvas darbas, todėl jo turi imtis tik gerai kalbą išstudijavę ir puikiai teoriškai išsilavinę specialistai. Taigi jis parodė, kad kalbininkui vien kalbos jausmo toli gražu nepakanka, reikia dar ir kalbos mokslo.

Būga visą savo amžių kovojo su profanizmu kalbos dalykuose. Tarp išlikusios jo korespondencijos yra laiškų, kuriuose atsakinėjama į įvairius elementarius, kartais net absurdiškus klausimus, griaunamos „moksliškos" kalbos mėgėjų „teorijos", pvz., kalbos kilmės ar panašiais klausimais. „Kalbų lyginimu tegalima užsiimti tiktai pasižinus su lyginamojo kalbomokslio pamatais,— rašė Būga 1922 m. balandžio 18 d. vienam mokytojui.— Tamstos keliu (πέτομαι: *paũkštis, gi-gno:žẽmė*) eidamas žmogus nueis į šunkelius, iš kurių paskui bus nebelengva patekti į vie-

šąjį kelią. Jei Tamstai ben kiek rūpi l y g i n a m a s i s kalbų mokslas, tai Tamsta įsigyk pirma reikalingus tam vadovėlius ir juos gerai išstudijuok. Be gilių studijų kalbų mokslui niekas negali atnešti naudos... Jei Tamsta gali skaityti latviškai, tai įsigyk šį raštą: Docents E r n s t s B l e s e Ievads valodniecībā. Rīgā 1922 (VIII+319. 8°). Be to, naudinga turėti lotynų, graikų, vokiečių, slavėnų ir k. etimologiški žodynai. Lietuvių kalbos etimologiškojo žodyno dar niekas nėra parašęs. Jis būtų labai naudingas mūsų mokytojams ir vyresniųjų klasių mokiniams. Etimologiškajame žodyne rastumei kiekvieno žodžio išaiškintą kilmę ir surašytus žodžio giminaičius iš visų indoeuropiškųjų kalbų" [103]. Pivašiūnų pradžios mokyklos vedėjui, siūliusiam „pataisyti" neva iškreiptą Pivašiūnų miestelio vardą, Būga rašė: „Pivašiūnų vardas neturi nieko bendra nei su *pieva*, nei su *šienù*. Pivašiūnų apylinkės lietuviai netaria *dynà* „diena", *pýnas* „pienas", *lyžuvis* „liežuvis", todėl ir vietoje *pievos* negalėjo jų šnektoje atsirasti *Pyva(šiūnai)*. *Šieno* Lietuvoje niekur niekas neverčia *šiūnu*. *Pivašiūnai* žodžio sudarymu nėra skirtini nuo kitų vietų vardų su galūne *-ūnai: Berniūnai, Petrošiūnai, Vainiūnai*, kurie kilę yra iš asmens vardų (pavardžių) — *Beĩnius, Petrõšius, Vaĩnius. Pivašiūnai*... rodo buvus pavardę *Pivãšius*... Asmens vardai su galūnėmis *-ašius (Bartãšius=Bartosz, Milãšius=Miłosz)* arba *-ošius (Petrõšius=Petrasz, Judõšius=Judasz, Tamõšius=Tomasz*‖‖*Tamošiūnas)* yra kilimo slaviški. Susimildami, netaisykite vietų vardų savo rėžtu. Sveikiau būtų Lietuvai ir jos vietų vardams, kad „vietos inteligencija" Pivašiūnuose neieškojus būtų *pievos* su *šienu*, bet geriau

---

[103] B ū g a K. Rinktiniai raštai, t. 3, p. 911. Lietuvių kalbos etimologinį žodyną išleido vokiečių kalbininkas Ernstas Frenkelis 1962—1965 m.

įsiklausiusi, kaip ištikrųjų tą vietovardį ištaria ne inteligencija, bet mūsų sodžiaus „mužikėliai" [104].

Būga „Švietimo darbe", be „Kalbos mažmožių", išspausdino dar šešiolika recenzijų, kuriose supažindino skaitytojus su lingvistinio pasaulio naujovėmis, kritiškai įvertino naujai pasirodžiusius mokslo veikalus. Didžiausios ir reikšmingiausios yra H. Hirto „Indogermanische Grammatik", F. Špechto „Litauische Mundarten" ir A. Leskyno „Litauisches Lesebuch" recenzijos, kuriose Būga kruopščiai atitaisė baltų kalbų faktų iškraipymus bei netikslumus, taip pat papildė savo paties turimais duomenimis, dažnai mokslininkams dar nežinomais. Dėl to jo recenzijos virto iš esmės savarankiškais straipsniais. Kokios reikšmingos šios Būgos recenzijos, rodo ir tas faktas, jog Leskyno „Litauisches Lesebuch" ir dabar nepatartina skaityti, neturint prieš akis Būgos recenzijos.

Visi „Švietimo darbe" paskelbti Būgos straipsniai — „Kalbos mažmožiai" ir recenzijos — 1922 m. buvo išleisti atskira knyga, pavadinta „Kalba ir senovė" (I dalis) [105]. Kadangi spaudai panaudotos „Švietimo darbo" matricos, tai nepilniems puslapiams užpildyti Būga įdėjo dar dvidešimt devynis mažyčius straipsnelius, kuriuose nagrinėjo leksikos, morfologijos ir senosios baltų mitologijos klausimus, taip pat atitaisė savo straipsnių „Lietuvių tautoje" apsirikimus. Knygos gale pridėjo dar didoką „Priedėlį etimologijos žodynui", kuriame duodamos 184 žodžių (daugiausia lietuvių, vieno kito latvių ir prūsų) etimologijos.

„Kalbos ir senovės" reikšmė lietuvių kalbos mokslui buvo ir tebėra didelė. Tai — savotiška lituanisti-

---

[104] RB KB—III—143.

[105] 1922 m. gegužės 25 d. Būga rašė J. Endzelynui, jog leidžiama 1000 egzemplioriu tiražu.

kos enciklopedija, be kurios negali apsieiti nė vienas, norintis tyrinėti lietuvių kalbą, savotiškas lituanistikos vadovėlis, kurio neišstudijavęs niekas negali savęs laikyti lituanistu.

1920 m. pabaigoje Būga parašė studiją „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė" (atspausdinta 1921 m. žurnale „Lietuvos mokykla" ir išleista atskira knygele), kurioje įrodė, jog priesaga *-ūnas* yra sena lietuviška priesaga, o ne skolinta iš slavų, kaip manė A. Leskynas ir, sekdami juo, kiti kalbininkai. J. Jablonskis taip pat iki tol vengė žodžių su šia priesaga. Būgai įrodžius jos lietuviškumą, buvo apginta nemaža lietuviškų žodžių, pvz., *atėjūnas, bastūnas, bėgūnas, didžiūnas, pagyrūnas* ir kt. Moksliškai išaiškinęs dvibalsio *uo* ir priesagos *-ūnas* kilmę, Būga šiuo darbu davė puikų metodologinį lietuvių kalbos istorinės gramatikos tyrinėjimo pavyzdį.

Dar profesoriaudamas Permėje, 1916—1918 m. Būga buvo sukaupęs daug svarbios medžiagos baltų kalbų metatonijai (priegaidžių kaitai) tyrinėti. Grįžęs į Lietuvą, jis tą medžiagą aptvarkė, susistemino. Susipažinę su ja, profesoriai J. Endzelynas ir R. Trautmanas prikalbėjo Būgą paskelbti ją viename iš didžiųjų lingvistinių žurnalų. 1923—1924 m. vokiečių lingvistinio žurnalo „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung" (KZ) 51-ajame ir 52-ajame tomuose Būga išspausdino didoką, per 90 puslapių, darbą „Die Metatonie im Litauischen und Lettischen" („Metatonija lietuvių ir latvių kalbose"). Šitaip jis padarė tą medžiagą prieinamą baltų ir slavų akcentologijos tyrinėtojams. Įžangoje Būga rašė, jog galėtų skelbiamą medžiagą dar gerokai papildyti, tačiau dėl laiko stokos turįs nuo to atsisakyti, kaip ir nuo pakankamo kiekio slaviškųjų paralelių pateikimo. Vis dėlto ir toks, koks yra, šis darbas pasirodė labai naudingas. Padaręs prieinamą kalbininkams didelę gausybę pa-

tikimos, gerai patikrintos medžiagos, Būga suvaidino svarbų vaidmenį baltų akcentologijos tyrinėjime. Ir šiandien joks kalbininkas, rimtai tyrinėjąs baltų, iš dalies ir slavų, kirčiavimo sistemą ar priegaides, negali apsieiti, nepasinaudojęs šiuo Būgos darbu.

Antrasis vokiečių lingvistinėje periodikoje paskelbtas Būgos darbas — studija „Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter" („Lietuvių-baltarusių santykiai ir jų senumas"), išspausdinta žurnalo „Zeitschrift für slavische Philologie" I tome, pasirodžiusiame jau po Būgos mirties (1925 m.). Šioje studijoje toliau rutuliojamos mintys apie seniausius lietuvių kalbos slavizmus, kuriuos dar 1912 m. Būga buvo paskelbęs „Lituanikoje". Studijoje patikslinti atskiri skolinių sluoksniai, gausiais naujais duomenimis sustiprinta jų chronologizavimo argumentacija. Darbas šiandien tebeturi didelę reikšmę ne tik lituanistams, bet ir slavistams.

Ypač daug dėmesio 1920—1924 m. Būga skyrė toponimikos studijoms. Gerokai papildęs savo ankstesnius vietovardžių rinkinius ir patobulinęs jų tyrinėjimo metodologiją — sukūręs artimus vidinei rekonstrukcijai etnologizavimo principus,— jis toliau labai išrutuliojo bei detalizavo tas mintis, kurias dar 1913 m. buvo paskelbęs straipsniuose „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?" ir „Kalbų mokslas bei mūsų senovė", būtent, kad senovėje baltų (jo terminu aisčių) gyventa toliau rytuose, t. y. dabartinėje Baltarusijos teritorijoje. Remdamasis vien tiktai upių ir ežerų vardų analize, Būga sudarė baltų genčių įsikūrimo dabartinėse gyvenvietėse teoriją, kurią išdėstė straipsniuose: „Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė" (paskelbta „Tautoje ir žodyje". K., 1923, t. 1), „Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje" (ten pat, 1924, t. 2) ir „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje" („Lietuvos" laikraštyje

ir atskira knygele 1924 m., taip pat vokiškai leidinyje „Streitberg-Festagabe", Leipcige, 1924).

Kurdamas šią teoriją, Būga dar negalėjo pasinaudoti archeologijos, antropologijos ir kitų mokslų, kurių Lietuvoje buvo tik užuomazgos, duomenimis. Be to, ir toponiminę medžiagą jis galėjo panaudoti ne visą. Lietuvos (ir Baltarusijos) vietų vardai tuomet toli gražu ne visi buvo surinkti. Būga turėjo pasitenkinti nepilnais savo paties sudarytais jų rinkiniais. Medžiagos ribotumas sąlygojo išvadų tikslumą. Vis dėlto daugelį Būgos teiginių šiandien mokslas patvirtina. Reikia laikyti visiškai įrodyta ir pagrindinę jo mintį, kad senovėje baltų gyvenama teritorija tęsėsi toli į rytus už dabartinių etnografinių jos ribų. Tokias išvadas priėjo ir tarybiniai mokslininkai. Antai rusų kalbininkai V. Toporovas ir O. Trubačiovas surado Dnepro baseine daug Būgos dar nežinotų baltiškų vietovardžių ir nustatė, jog senovėje čia baltų gyventa net didesniame plote, negu manė Būga [106]. Tokiai nuomonei pritaria ir archeologai [107]. Tačiau šių dienų mokslas kai kurias Būgos išvadas pakoregavo. Naujausi duomenys nepatvirtina tos Būgos teorijos dalies, kur kalbama apie baltų, ypač lietuvių ir latvių, įsikūrimą (juo labiau vėlyvą) dabartinėse gyvenvietėse. Pagal Būgą, rytiniai baltai (lietuvių—latvių protėviai) jas pasiekę tik VIII—XIII a., o vakariniai baltai (prūsų protėviai) — anksčiau, apie III a. pr. m. e. Minėti

---

[106] Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М., 1962; Трубачев О. Н. Названия рек правобережной Украины. М., 1968.

[107] Моора Х. А. О древней территории расселения балтийских племен.— Советская археология, 1958, № 2, с. 3—9; Третьяков П. Н. Фино-угры, балты и славяне на Днепре и Волге. М.—Л., 1966; Седов В. В. Происхождение и ранняя история восточных славян. М., 1979; Седов В. В. Восточные славяне в VI—XIII вв. М., 1979.

V. Toporovo ir O. Trubačiovo darbai rodo, jog slavų pasirodymas Dnepro baseine nesukėlė masinės baltų migracijos į vakarus, kaip manė Būga, bet dauguma baltų buvo laipsniškai slavų asimiliuoti vietoje. Archeologų nuomone, galima kalbėti apie baltus, jau antrajame tūkstantmetyje prieš mūsų erą gyvenusius tarp Vislos ir Dauguvos.

Būga, grįžęs į Lietuvą, be minėtų didesnių darbų, parašė ir paskelbė „Tautoje ir žodyje" gana daug mažesnės apimties straipsnių ir straipsnelių įvairiais klausimais (I tome: „Dvina", „Lydų kalba", „Jotvingių žemės upių vardų galūnė da"; II tome: „Sirinčia ir Страча", „Laukesa", „Утроя ir Втроя", „Spera, Kena, Gauja ir Neris", „Palanga", „Jeznas", „Dūkštas", „Sožies paupio lietuviai" ir didesnį straipsnį „Šis-tas iš lietuvių bei indoeuropiečių senovės"), taip pat per 50 recenzijų apie baltų lingvistiką liečiančius užsienio kalbininkų darbus ir lingvistinius žurnalus. Šiose recenzijose, kaip ir „Švietimo darbe" spausdintosiose (vėliau patekusiose į „Kalbą ir senovę"), Būga paskelbė daug naujos reikšmingos kalbinės medžiagos, papildė ir patikslino autorių mintis, taisė pastebėtus netikslumus. Kai kurios iš jų traktuotinos kaip savarankiškos studijos, pvz., „Latvijas vietu vārdi" leidinio recenzija yra net 69 puslapių. „Tautoje ir žodyje" Būga taip pat skelbė tautosakos medžiagą ir ištraukas iš rankraščių bei senųjų leidinių, kuriuose yra reikšmingų duomenų kalbininkams.

ŽODYNAS IR MIRTIS

Vis dėlto svarbiausias darbas, į kurį Būga, grįžęs į Lietuvą, sudėjo visą savo sielą ir visas jėgas, buvo jo sudaromas lietuvių kalbos žodynas.

Kaip jau minėta, iš pradžių Būga visomis išgalėmis stengėsi didinti žodyno kartoteką, sukaupti kuo daugiau kalbos turto. Drauge jis bijojo, jog pats vienas, neturėdamas kvalifikuotų padėjėjų, nedaug tegalės padaryti. „Tobulo ir pilno žodyno, kuriam nebūtų gėdos duoti vardas „Thesaurus linguae Lituanicae", šiandie išleisti mes dar nepajėgsime,— rašė 1921 m. balandžio 23 d. „Lietuvos" dienraštyje.— Tam neužtenka vieno žmogaus darbo ir vieno žmogaus amžiaus. Tezaurai rengiami kelių dešimtų ir ne vienos kartos žmonių. Pradžiai mums užteks to, kad žodyno redakcija patieks tokį žodyną, kurian bus sutraukti žodžiai iš visų spauzdintų žodynų, iš žodžių rinkinių, išmėtytų po įvairias knygas ir laikraščius, ir iš neišspausdintų žodynų (rankraščių), kaip antai A. Juškevičiaus, D. Poškos, Bradausko ir kitų, kurių galime rasti Mokslo draugijos archyve Vilniuje ir Karaliaučiaus archyvuose bei knygynuose. Žodynui turi būti sunaudota taipaja visa medžiaga, kurios duoda mūsų spausdintoji tautosaka (pasakos, dainos, mįslės, patarlės, burtai...). Žodynan turi patekti ir visi tie žodžių rinkiniai, kurių tikisi redakcija susilauksianti iš visų Lietuvos kampų".

Iš pradžių Būga buvo manęs išleisti tokį žodyną, kuris patenkintų bent būtiniausius plačiosios visuo-

menės ir mokslo poreikius. 1921 m. liepos 18 d. jis rašė M. Fasmeriui: «Сейчас у меня все время уходит на подготовление к печати большого словаря «Rašýbos ir tarýbos žodýnas», из которого будет видно, как то или другое слово следует писать (rašýti) и произносить (tarýti). Это будет словарь правописания (rašýba) и произношения (tarýba). Толкование слов будет дано лишь тех, которые являются необщеизвестными. Этот словарь будет иметь не только практическое значение для самих литовцев, но также и научное для лингвистов, так как он даст проверенный словарный материал с обозначением интонации слов. К печатанию словаря будет приступлено в декабре с. г. или в январе 1922 г.» [108]

Šalia šio žodyno Būga rengė ir didelį, mokslinį žodyną. „Visą laiką man atima „rašýbos ir tarýbos žodynas", kurį norėčiau pabaigti rankraštyje iki naujų metų",— rašė jis J. Geruliui 1921 m. liepos 31 d.— Darbas taip greit, kaip aš buvau pirma manęs, neina. Trukdo mane didžiojo žodyno darbas, kuriam medžiagą dabar rašo net keturios raštininkės. Su tomis raštininkėmis aš sugaištu kasdien ben po 3—4 valandas. Pirmuoju skaitymu rašybos ir tarybos žodyną perėjau net iki š-. Pirmuoju skaitymu pabaigsiu po 3—4 savaičių... Žodynas išeis gana didelis. Kaip dabar man jau matyti, tasai žodynas bus ne kas kita kaip sutrumpintoji didžiojo žodyno redakcija. Tasai mano žodynas, man rodos, nebus mažesnis už Chr. Bartholomae's «Altiranisches Wörterbuch» (apie 2000 p.)" [109].

Ilgainiui jis vis daugiau laiko ėmė skirti didžiajam žodynui, vilkindamas mažojo sudarymą. Mat neaptvarkęs visos surinktos medžiagos, taigi nedirbda-

---

[108] Būga K. Rinktiniai raštai, t. 3, p. 893.
[109] Ten pat, p. 904—905.

mas didžiajam žodynui, negalėjo kaip reikiant paruošti mažojo — tos savotiškos didžiojo žodyno santraukos. Be to, Būgai kaip mokslininkui, suprantama, ir turėjo labiau rūpėti didžiulis mokslinis žodynas, kurį jis vienas tegalėjo sukurti. Taigi visai natūralu, kad toliau dirbant į pirmą vietą pradėjo iškilti didysis žodynas. Šią evoliuciją atspindi Būgos pasisakymai laiškuose, rašytuose įvairiems asmenims:

1921 m. rugsėjo 14 d. Fasmeriui: «Работа по подготовке к печати сокращенной редакции литовского словаря подвигается понемножку вперед. Через 3—4 месяца усиленной работы можно будет сдать в типографию» [110].

1921 m. rugsėjo 21 d. J. Geruliui: „Mano rengiamasis žodynas bus ben tris ar keturis kartus didesnis už Kuršaičio žodyną (apie 1500—2000 psl.). Retesniuosius žodžius paaiškinu lietuviškai ar kita kuria kalba. Prie kiekvieno žodžio pridėta vienas kitas sakinys. Žodyne bus labai daug naujos mėdžiagos, kurios nėra kituose žodynuose. Rankraštį žadu prirengti spaudon per keturis mėnesius" [111].

1922 m. spalio 26 d. kažkokiam Amerikos lietuviui: „Žodynas bus ne mažesnis už Georges'o „Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (Hannover und Leipzig 1913, 2 Bde)" [112].

1923 m. sausio 31 d. J. O. Širvydui: „Žodyno didumo šiandie dar nenujaučiu. Tik man rodos, kad bus apie 4000—6000 psl. (didžiojo formato)" [113].

1923 m. birželio 1 d. kažkokiam Amerikos piliečiui: „Nuo gegužės 13 dienos pradėjau žodyną iš kortelių perrašinėti spaudai į sąsiuvus (po 11 psl.). Šiandie rašau 18-tą sąsiuvą... Žodynas bus didelis — iš-

[110] Ten pat, p. 895.
[111] Ten pat, p. 906—907.
[112] LKLI KB—27.
[113] Kalbotyra, t. 14, p. 164.

eis apie 8 ar 10 tūkstančių puslapių. Vienu rinkimu manau leisti dvi laidi — mokslo ir praktikos, kelis kartus sumažintą laidą. Mokslo žodynas apima visus žodžius (net ir svetimus, ne lietuviškos kilmės). Praktikos žodyne tepaliksiu tiktai tuos žodžius, kurie reikalingi mūsų rašomajai kalbai" [114].

Į pirmą eilę iškėlęs didžiojo žodyno parengimą, Būga visą laiką rūpinosi toliau kaupti medžiagą. Tačiau greit susidūrė su rimtais finansiniais sunkumais. Valdžia skyrė nepakankamai lėšų, ir nebuvo įmanoma organizuoti žodžių nurašymo į korteles iš turimų žodynų, senųjų kalbos paminklų, įvairių rinkinių. „Mums trūksta lėšų (Kosten). O dėl jų trūkumo negali eiti spařčiai (greitai) žodyno rengimas (Bereitung) spaudai (Druck),— skundėsi Būga kažkokiam Amerikos lietuviui 1922 m. spalio 26 d.— Reikalinga būtų pasisamdyti dar ben trys nauji darbininkai. Kad būtų gana pinigų, galima būtų prirengti žodyno pradžią spaudai ben per 4—6 mėnesius" [115]. Tačiau pinigų iš niekur negalėjo gauti. Vilniaus universiteto, taip pat Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekų rankraštynuose saugomi Būgos laiškai, iš kurių matome, jog jis lėšų klausimu darė visokių žygių, kreipėsi net į įvairias Amerikos lietuvių organizacijas ir fondus, tačiau iš esmės pagausinti žodyno darbininkų Būgai nepavyko.

Kitas didelis sunkumas, stabdęs medžiagos kaupimą, buvo reikiamų žodynų ir šiaip medžiagos šaltinių trūkumas. Kaune nebuvo reikalingos literatūros. Būga suorganizavo senų leidinių ieškojimą ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Laiškuose, rašytuose įvairiems asmenims, dažnai randame prašomų knygų sąrašus. „Žodyno redakcijai gyvai reikia gauti Lalio

---

[114] LKLI KB—27.
[115] Ten pat.

žodyno (*Liet.—angl.* dalies) trys egzemplioriai,— rašė Būga 1923 m. sausio 31 d. J. O. Širvydui į Ameriką.— Ar negalėtų tai parūpinti man amerikiečiai tuojau? Be to, reikia gauti bent po vieną egzempliorių Basanavičiaus pasakų (Medžiaga liet. mitologijai 2 tomu, įvairių pasakų 4 tomai ir „Iš gyvenimo vėlių bei velnių") ir jo „Medega vaistininkystei", kas buvo išleista Amerikoje" [116]. Kitame laiške vėl pakartoja šį savo prašymą, baigdamas nusiskundimu: „Argi tų raštų pagailės Amerikos lietuviai, kurie nesigaili tūkstančių dolerių įvairiai agitacijai?". Tačiau medžioti knygas sunkiai sekėsi. „Lietuvių kalbos žodyno" įvade (p. VII) Būga nurodo nepanaudotus veikalus, tarp kurių randame ir minėtąjį Lalio žodyną, ir Basanavičiaus „Lietuviškas pasakas įvairias". Būga negalėjo gauti net Jurkšaičio „Litauische Märchen und Erzählungen", Leskyno ir Brugmano „Litauische Volkslieder und Märchen", Ivinskio kalendorių, „Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft", Valančiaus „Živatų šventųjų" ir „Žemaičių vyskūpystės", Šleicherio „Lituanicos" ir kitų knygų, kurių šiandieną mokslinėse bibliotekose turime ne po vieną egzempliorių. „Iš šitų raštų esu vieną—kitą žodį pasižymėjęs Permėje, bet be sakinio,— rašė Būga ten pat (p. VI).— Sakinį galėčiau dar ir dabar įtraukti žodynan, kad žemiau paminėtieji raštai būtų mano rankose. Gal kas teiktųsi paminėtuosius raštus man nebrangiai parduoti?" Deja, prašomų raštų negavo.

Visas jėgas paskyręs medžiagai kaupti, Būga neturėjo laiko tvarkyti surinktosios medžiagos, jos klasifikuoti, sudaryti vieningą žodyno kartoteką. Po jo mirties liko net 7 nesutvarkytos kartotekos, kurių svarbiausioji, didžiojo žodyno kartoteka, turinti per 400 000 kortelių, atrodė taip: nuosekliai alfabetiškai

---

[116] Kalbotyra, t. 14, p. 164.

tebuvo sudėlioti tik *A*, *D* ir iš dalies *B*, *C*, *Č* raidėmis prasidedantys žodžiai, paskiemeniui nebaigti skirstyti *E*, *I*, *Į*, *Ū* raidžių žodžiai; visų kitų raidžių žodžiai dar nė nepradėti tvarkyti, o per 10 000 kortelių net pagal pirmąją raidę nesuskirstyta [117].

Tuo tarpu valdžia ragino nedelsiant pradėti žodyno spausdinimą. Būga bandė aiškintis, kad, nesukaupus bent didžiosios lietuvių kalbos turto dalies į kartotekas ir nesutvarkius pačių kartotekų, jokiu būdu nesą įmanoma pradėti žodyno spausdinimo. Tačiau aiškinosi veltui. Įvairūs profanai kėlė triukšmą ir reikalavo, kad pagaliau Būga būtų priverstas pradėti žodyno leidimą. Už tai, esą, jam alga mokama. Skaudančia širdimi Būga turėjo rašyti žodyno tekstą: r a š y t i ž o d y n ą, n e s u d ė l i o j ę s a l f a b e t o t v a r k a k o r t e l i ų!

Žodyno tekstas buvo pradėtas rašyti 1923 m. gegužės 13 d. Būga rašė į paprastus (mokyklinius) sąsiuvinius. Kiekvieno sąsiuvinio pradžioje pažymėdavo, kurią dieną ir valandą tas sąsiuvinys pradėtas. Iš tų pažymėjimų matome, kaip intensyviai buvo dirbama. Yra sąsiuvinių (Nr. 2, 3, 5, 19), pradėtų rašyti 12-ą valandą nakties ir dar vėliau; yra ir tokių, kuriuos pradėjo rašyti 8-ą valandą ryto (Nr. 31, 41). Prof. A. Salio atsiminimu, Būga tuo metu darbo dieną pradėdavęs aštuntą valandą ryto, o baigdavęs dvyliktą, kartais ir pirmą valandą naktį: „Taip su mažytėmis pertraukomis pietums ir vakarienei kiauras mielas dieneles... Poilsio neturėdavo nė šventadieniais" [118]. Žodyno bendradarbis S. Dabušis prisimena, jog, pradėjus skaudėti vieną akį, Būga, ją užsirišęs skepetaite, tęsė darbą, žiūrėdamas tik antrąja.

---

[117] Tauta ir žodis, t. 3, p. 564—566.
[118] Tautos mokykla, 1934, Nr. 23, p. 441.

Iki birželio 17 d. buvo prirašyti 29 rankraščio sąsiuviniai, taigi beveik po vieną sąsiuvinį kasdien, nors tuo laiku Būga yra nemaža dirbęs ir kitų darbų. Birželio antrojoje pusėje dėl sušlubavusios sveikatos turėjo laikinai liautis toliau rašęs žodyną. Dar birželio 15 d. rašė F. Sragiui į Plungę: „Tuojau po birželio 23 dienai noriu atvažiuoti ben dviem savaitėm Plungėn pasilsėtų ir pramoktų žemaičių tarmės... Ben dviem savaitėm iš Kauno turiu išvažiuoti būtinai, nes to reikalauja sveikata, kurios reikia žodyno darbui. Įtemptas darbas taip mane nuvargino, kad dabar (antra jau savaitė) net nebegaluoju viduriais. Tai rodo, kad jau nusilpta nervų ir kad reikiama jau duoti jiems atsidvėsti. Taigi reikia kuriam laikui atsitraukti nuo rašomojo stalo. Pasirenku aš Plungę del to, kad čia tikiuosi daugiau laimėti kaip kur kitur (iš Tamstos!). Šios vasaros mano atostogų tikslas — susipažinti su žemaičių priegaidėmis ir jų sistema. Iš Plungės, kaipo iš žemaičių centro, lengva bus susipažinti ir su apylinkės šnektomis (žemaičių). Ta pažintis bus naudinga ne tiktai žodynui, bet ir lietuvių kalbos tarmėmoksliui". Nuo birželio 28 d. Švietimo ministerija davė Būgai vieno mėnesio atostogas.

Vėl ėmęsis rašyti žodyną, rugpjūčio 12 d., iki rugpjūčio 25-os Būga prirašė dar 14 rankraščio sąsiuvinių. Vėliau rašymo tempai sulėtėjo. Mat trūko žinių apie daugelį žodžių. Teko susirašinėti su žodyno korespondentais, aiškintis. Norėdamas paspartinti papildomą žinių rinkimą, Būga ėmė skelbti laikraščiuose abejotinų ar neaiškių žodžių sąrašus, prašydamas skaitytojus pranešti, kaip jie kirčiuojami, ką reiškia ir pan., taip pat atsiųsti šiems žodžiams sakinių iš gyvosios kalbos. Vien tik rugsėjo 3 d. sudarytame sąraše (paskelbtame „Lietuvoje", Nr. 198) yra apie 300 tokių žodžių. Dėl šio gaišto, taip pat dėl tuo metu spausdinamų kitų darbų korektūros skaitymo iki spa-

lio 7 d. tebuvo prirašyti tik 4 rankraščio sąsiuviniai. Tą dieną buvo baigtas rašyti tekstas, įeinantis į pirmąjį spausdintą žodyno sąsiuvinį (paskutinis žodis — *ančtraukas*). Pradėjęs šią žodyno dalį spausdinti, Būga toliau rašė rankraštį. Tačiau dabar darbas ėjo dar lėčiau, nes nuolat trukdė kiti darbai. Antai visą lapkričio mėn. ir didžiąją gruodžio dalį rašė žodyno įvadą ir į jį dedamas studijas („Kirčio ir priegaidės mokslas", „Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai"), taip pat smulkius straipsnius apie vietovardžius „Tautos ir žodžio" II tomui, o sausio mėn. rašė „Aisčių praeitį vietų vardų šviesoje". Dėl visų šitų darbų, taip pat dėl spausdinamos žodyno dalies skaitomų korektūrų" [119], per mėnesį Būga tepajėgė parašyti tik po vieną kitą rankraščio sąsiuvinį, o sausio pabaigoje turėjo visai nustoti rašęs toliau. Paskutinio, t. y. 54-ojo, sąsiuvinio, pradėto rašyti sausio 31 d. (10^{30} valandą), teprirašytas tik vienas puslapis (paskutinis žodis — *anštikti*).

* *
*

1924 m. sausio mėn. pasirodė pirmasis spausdintas Būgos žodyno sąsiuvinis, kurį sudarė didžiulis įvadas, užimąs net 64 didelio formato puslapius, ir 80 puslapių paties žodyno tekstas.

Į žodyno įvadą Būga, be paties tikrojo „Įvado" (5 puslapiai) ir „Visokeriopų sutrumpinimų ir ženklų paaiškinimo" (per 11 puslapių), įdėjo dar dvi didokas studijas: „Kirčio ir priegaidės mokslas" ir „Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai". Pirmojoje studijoje (34 puslapiai) populiariai išdėstė istorinę

[119] Būga žodyno korektūras skaitė net po aštuonis kartus. Rankraščio palyginimas su spausdintuoju tekstu rodo, kad į korektūras buvo dedama daug naujos medžiagos.

lietuvių kalbos akcentologiją, pateikė daug vertingų kirčio istorijai nušviesti pastabų. Antrojoje (I sąsiuvinyje jos tik pradžia — 12 puslapių; likusi dalis, 85 puslapiai, buvo paskelbta II sąsiuvinyje, pasirodžiusiame po Būgos mirties) sukaupė daug kalbinių ir istorinių duomenų apie atskiras baltų gentis. Ypač turtinga kalbinė medžiaga: nepaprastai kruopščiai suregistruoti išnykusių baltų genčių kalbos pėdsakai toponimijoje, asmenvardžiuose ir šiandieninėse lietuvių bei latvių tarmėse. Nors apskritai ši studija labai vertinga, tačiau joje vienur kitur, galimas dalykas, dėl nuovargio Būga paliko kai kurių netikslumų. Šį darbą jis rašė labai skubėdamas: parašyti skyriai negaudavo nė dienos pagulėti, tuojau pat būdavo nešami į spaustuvę.

Abi šios žodyno įvade sudėtos studijos su pačiu žodynu, žinoma, maža bendra teturi. Jose liečiami klausimai turėjo būti paskelbti ir viešai aptarti anksčiau, negu bus pradėtas spausdinti žodynas. Būga iš tikrųjų ir buvo norėjęs taip padaryti. Tačiau dėl laiko stokos ir visuomenės bei valdžios spaudimo prieš laiką pradėjęs spausdinti žodyną, jis nespėjo jų anksčiau išleisti ir šias studijas, kurios, žinoma, ilgainiui pasens, buvo priverstas pateikti skaitytojui kartu su pastovią, nesenstančią vertę turinčiu žodynu. Būga tai puikiai jautė, dėl to skundėsi draugams ir artimiesiems, bet, nežmoniško darbo nuvargintas, jau nebeturėjo jėgų pasipriešinti. Taip studijos ir liko prie žodyno. Tačiau ir tai gerai. Juk į jas Būga paskubomis sukrovė viską, ką manė esant naudinga, ir šitaip buvo paskelbta daug naujos, labai reikšmingos, nors ir galutinai neapdorotos, medžiagos. O ko Būga nespėjo paskelbti, tą nusinešė su savimi į kapus.

Lygiai taip pat šiandien reikia vertinti ir įvade pateiktą skyrių „Kaip aš tapau žodyno rengėju?", tą savotišką Būgos autobiografiją. Nors tokios autobio-

grafijos neįprastos žodynuose, bet šiuo atveju tai labai gerai. Juk žodyno atsiradimo istorija kartu yra ir Būgos gyvenimo istorija. Prof. J. Endzelynas, recenzuodamas I žodyno sąsiuvinį, net pageidavo, kad prie antrojo sąsiuvinio būtų pridėtas Būgos portretas [120].

Po įvado eina paties žodyno tekstas. Pavartę pirmuosius puslapius, įsitikiname, jog žodyno sandara nepaprastai turtinga: Būga į žodyną dėjo ne tik bendrinės kalbos, bet ir tarmių žodžius, ne tik gyvojoje kalboje esančius, bet ir senuosiuose kalbos paminkluose tesutinkamus, ne tik lietuviškos kilmės, bet ir svetimybes, ne tik bendrinius, bet ir tikrinius. Tarmių ir senųjų raštų leksikos reikalingumu tokiame žodyne niekas nė neabejoja: šie žodžiai dedami ir į dabar leidžiamą akademinį lietuvių kalbos žodyną. Tačiau dėl tikrinių žodžių ir svetimybių Būga anuomet buvo kritikuojamas.

Ypač daug triukšmo sukėlė nelemtieji svetimžodžiai. Mat tuo laiku Lietuvoje buvo atkakliai kovojama prieš barbarizmus. Ne vienam atrodė, kad Būga savo žodynu ardąs pradėtą lietuvių kalbos „atlietuvinimo" darbą. „Manasis žodynas kai-kuriems mūsų tėvynainiams (patrijotams) labai nepatinka savo s k o l i n i a i s,— rašė pats Būga žodyno autorecenzijoje.— Nevienas jų skundžiasi, kam aš įdėjęs žodynan *abrozdą, adyną, akuliorius, akvatą, ambijimą* ir kitas kalbos bjaurybes, kuriomis šiandie mūsų rašomoji kalba šlykštisi. Ką dabar užsieniai pamanysią apie lietuvių kalbą, kai jie patirsią, kad lietuvių seniau vartota ar dar ir šiandie kai-kur tebevartojama, pav., kad ir žodžiai *abalga, abarai, abazėlis, ablaùkas, abrõzyti*... Kad ne tas nevidonas Būga, būtų buvę ramu, ir užsieniai būtų nesužinoję nieko tokio, kas tųjų patrijo-

---

[120] Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, t. 53, p. 156.

tėlių nuomone daro Lietuvai „sarmãtą"! Taigi, tegu valdžia Būgą sudraudžia ir paveda žodyno darbą tikrajam tėvynainiui, kuris neterš lietuvių kalbos žodyno *abrozais, adỹnomis* ir kitomis „špėtnybėmis" ir tuo nežemins lietuvio vardo!" [121].

Tačiau iš tikrųjų Būga buvo neteisingai užsipultas. Suprantama, jog m o k s l i n i a m žodynui visi lietuvių kalbos žodžiai yra lygūs: ir lietuviškos kilmės, ir svetimybės. Kalbos istorijos tyrinėtojui skoliniai ir svetimybės yra ypač brangi medžiaga. Ji daug pasako ir apie tautos kultūros istoriją. O dėl minėto baiminimosi Būga toje pačioje autorecenzijoje štai ką rašo: „Kiekvienõs kalbos žodynas turėtų būti „zerkolu", kuriame būtų matyti visos tautõs veidas. „Zerkolas" niekuo nekaltas, kad žiūrėtojas išvysta save ne tokį, koks jis norėtų būti. Žiūrėtojui nėra ko kaltinti „zerkolo", nes „zerkolas" teparodo tiktai tai, kas yra paties žiūrėtojo veide. Kiekvienas žodynas, kuris nori eiti bet-kurios tautõs „zerkolu" arba, kaip dabar vadiname prasimanytu žodžiu, veidrodžiu, turi stengtis sutraukti krūvon visą kalbos turtą, kurį šiandie kalba tebevartoja arba yra kuomet-norint vartojusi. Čia neturėtų būti skiřto tarp savo ir svetimo žodžio. Ir svetimieji ir savieji žodžiai žodynui yra lygiai brangūs". Vis dėlto, „bekraudamas" į žodyną svetimybes, Būga šiek tiek persistengė. Be reikalo jis dėjo ir vieną kitą tokią svetimybę, kurią tegalima nugirsti tik pačiuose rytiniuose Lietuvos pakraščiuose, kur žmonės kalba dviem kalbom ir neretai įmaišo lenkų ar baltarusių kalbos žodį, kurio, žinoma, negalima laikyti lietuvių kalbos turtu. Tokių kalbos faktų registravimas, be abejo, turi reikšmės, tiriant svetimos kalbos elementų brovimosi į kalbą problemą, tačiau vien dėl to jų dėti į žodyną neverta. Geriau tiktų juos panaudoti specialioje monografijoje.

---

[121] Tauta ir žodis, t. 2, p. 464.

Kaip jau minėta, Būgos žodynas dar ir tuo ypatingas, kad jame sudėti ne tik bendriniai žodžiai, bet ir tikriniai, t. y. vietovardžiai su asmenvardžiais. Mat Būga norėjo sukaupti kuo daugiau lietuvių kalbos turto. Dėl tikrinių vardų reiktų pasakyti, kad iš esmės žodyne jie visiškai tinka, nes, šiaip ar taip, jie yra mūsų kalbos turtas ir lietuvių kalbos tyrinėtojui būtų labai paranku juos visus surinktus vienoje vietoje turėti. Žinoma, tai galima būtų padaryti išleidžiant atskirą tikrinių vardų žodyną.

Nurodytina dar viena Būgos žodyno sandaros „nepaprastybė", būtent, į jį taip pat sudėti lingvistinėje literatūroje paplitę, bet iš tikrųjų lietuvių kalboje nesantys ir niekuomet nebuvę žodžiai, atsiradę dėl neteisingo skaitymo, korektūros klaidų ar kitų panašių priežasčių. Tokius nesamus žodžius Būga pažymėjo tam tikru ženkleliu (kryželiu). Šią Būgos žodyno ypatybę labai brangino nelietuviai kalbininkai, kadangi tuo būdu Būga stengėsi apvalyti mokslinę literatūrą nuo klaidingų, nesamų žodžių ar jų formų, apsaugoti mokslininkus nuo neteisingų išvadų, kurias šie galėjo padaryti ir iš tikrųjų neretai darė, remdamiesi nesamais „žodžiais". Reikia pastebėti, kad šiuo tikslu medžiagą Būga buvo pradėjęs rinkti dar studijuodamas universitete, jau tuomet įvairiomis progomis yra ją dalimis skelbęs. Nesami žodžiai ir jų formos labai pykino Būgą, ir jis ruošėsi parašyti tuo klausimu specialų straipsnį. Dėdamas į žodyną šiuos „žodžius", matyt, atsisakė rašyti žadėtą straipsnį [122].

Būga savo žodyne ne tik aiškino žodžių reikšmes, iliustruodamas jas gyvosios kalbos ar raštų sakiniais, bet taip pat pateikė kai kurių žodžių istoriją, etimologiją, kartais nurodė ir geografinį žodžio paplitimą,

---

[122] To straipsnio medžiaga paskelbta K. Būgos „Rinktinių raštų" II tome, p. 695—725.

taip pat suregistravo jį liečiančią literatūrą. Taigi Būgos žodynas nėra vien tik aiškinamasis, bet kartu ir istorinis-etimologinis.

Atidžiau pavarčius žodyną, tuoj į akis krinta jame esantys gramatiniai ekskursai, pvz., p. 9 Būga nukrypo į žodžio pradžios *a-* ir *e-* sumišimo aiškinimą, p. 41, 43 — į *e* (prieš „*n*+balsis") virtimo balsiu *i* tarmėse dėstymą, p. 39 kalba apie priesagą *-las, -la* ir kt. Tokiems nukrypimams, žinoma, žodyne ne vieta, tačiau Būga, norėdamas vieną ar kitą leksikos reiškinį paaiškinti, dažnai būdavo priverstas čia pat kiek reikiant nukrypti į gramatiką, kadangi tada dar nebuvo parašytos tokios lietuvių kalbos gramatikos, kuria jis būtų galėjęs remtis.

Būga žodžius aiškino ne viena kuria kalba, bet daugeliu. Įvade jis teisinosi, kad taip elgęsis todėl, jog neturėjęs laiko aiškinimams išversti į vieną kalbą, taigi aiškinęs ta kalba, kurią radęs šaltinyje. Tai suprantama, nes tiksliai išversti įvairius sąvokų niuansus nėra lengva, ir tam tektų daug laiko skirti. O Būga juk dirbo tik vienas! Taip ir liko žodyne žodžiai, aiškinami ir lietuviškai, ir lenkiškai, ir rusiškai, ir vokiškai, ir latviškai, ir lotyniškai, ir net graikiškai ar dar kuria kita kalba. Tačiau vis dėlto čia vargu ar galima viską tik skubotumu ir laiko stoka pateisinti. Savo raštuose Būga buvo labai įpratęs vartoti vienu metu daug kalbų, ypač pateikdamas žodžių reikšmes. Palyginkite, pvz., jo „Kalbą ir senovę" — ar tai ne tikra kalbų mozaika, kaip vaizdingai apie ją yra išsitaręs prof. M. Nydermanas [123].

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta dėl Būgos žodyno pirmojo sąsiuvinio, reikia padaryti šias tris svarbiausias išvadas:

---

[123] Zeitschrift für slavische Philologie, t. 2, p. 544.

1. Būga rašė mokslinį žodyną, didžiulį, apimantį visą lietuvių kalbos turtą. Tai milžiniškas užmojis, gerokai viršijąs jo jėgas, darbas ne vieno žmogaus, bet gausaus gerai kvalifikuotų specialistų kolektyvo, remiamo šimtų ar net tūkstančių bendradarbių. Ir tai ne kelerių metų, bet kelių dešimtmečių darbas. Taigi Būgos jėgos neatitiko užsibrėžto uždavinio.

2. Žodynas buvo pradėtas spausdinti per anksti, ne tik nesurinkus visos reikiamos medžiagos, nesuorganizavus plataus bendradarbių būrio, nepanaudojus pirmaeilės reikšmės šaltinių, bet ir surinktos medžiagos kaip reikia nesutvarkius. Taigi mokslo iškeltas Būgai uždavinys — išleisti mokslinį lietuvių kalbos žodyną — prieštaravo reikalavimui nedelsiant pradėti spausdinti. „Žodyną pradedu leisti net žodžių lakštelių nesusitvarkęs, nesusidėliojęs jų net skiemenimis,— skundėsi Būga pirmojo sąsiuvinio autorecenzijoje.— Drauge su rašymu spaudai tenka atlikti žodžių dėliojimo ir tvarkymo darbas. Nėvienas kitas žodynininkas tokiai esant žodyno padėčiai nebūtų pradėjęs spausdinti. Mane privertė pradėti leisti žodyną be priruošiamojo darbo, kurio būtų užtekę 10—15 metų, tuojau mūsų valdžia ir lietuvių kalbos mokslo reikalas. Buvo jau nebepatogu laikyti nesunaudotos ir kitiems neprieinamos 17 pūdų žodyno medžiagos. Be to, gyvieji šios dienos reikalai vertė mane pradėti žodyno medžiagą skelbti, kad galėtų pasinaudoti įvairių gyvenimo ir mokslo šakų terminologijai“ [124].

3. Būgos žodynas — skubõs darbo vaisius. Skubotumas ir skelbiamos medžiagos neapdorojimas matyti iš kiekvieno žodyno puslapio. Ir pats Būga puikiai tai jautė, minėtoje autorecenzijoje dėl

---

[124] Tauta ir žodis, 1924, t. 2, p. 465.

to rašydamas: „«Lietuvių kalbos žodyne» tegu niekas neieško tobulumo. Visa tai dirbdamas skubomis vargu kas bepasieks. Del skubõs darbo netenka net žodyno rankraščio sąsiuviniams paguléti, nes tuojau parašęs turiu nešti spaustuvėn. «Lietuvių kalbos žodynas» laikytinas yra juodraščiu, kurio geresnėms Lietuvos gyvenimo sąlygomis nedrįsčiau paskelbti pirma dar gerai neperdirbęs ir neišlyginęs. Tariuosi, kad mūsų pãlikuonys už tą juodraštį manęs nekeřnos, nes ir juodraštis duos nemaža medžiagos" [125].

Pasirodžiusį pirmąjį žodyno sąsiuvinį mokslo pasaulis l a b a i g e r a i į v e r t i n o [126], tačiau mokslininkai smerkė Būgą už tai, kad žodyną spausdinti jis pradėjo per anksti, neturėdamas sukaupęs visos reikiamos medžiagos ir jos gerai neapdorojęs. Lietuvoje Būgos žodynu daugumas buvo aiškiai nepatenkinti, kai kurie juo viešai piktinosi. Juk vietoj plačiosios visuomenės ir ypač mokytojų labai laukiamo praktinio aiškinamojo žodyno Būga pradėjo leisti didžiulį mokslinį, kurio daugelis net paskaityti nemokėjo! Suprasti, jog praktinio žodyno reikėtų laukti iš J. Jablonskio ar kitų kalbos praktikų, o ne iš mokslininko, tuomet Lietuvos visuomenė nepajėgė. Taigi Būga atsidūrė tarp dviejų kritikų: kalbos mokslo ir Lietuvos visuomenės. Prasidėjęs nuolatinis abiejų pusių zirzimas ardė sunkaus darbo nuvargintus Būgos nervus, nuodijo jo gyvenimą. „Aš ir kiti baltologai esame įsi-

---

[125] Ten pat.

[126] Svarbesnės recenzijos: 1. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, t. 53, p. 156—160 (J. Endzelin); 2. Filologu biedrības raksti, t. 4, p. 102 ir kt. (J. Endzelīns);3. Latvju grāmata, 1924, Nr. 2, p. 164 ir kt. (J. Endzelīns); 4. Izglītības ministrijas mēnešraksts, 1925, Nr. 7, p. 91 ir kt. (J. Endzelīns); 5. Slavia, t. 3, p. 178; 6. Bulletin de la Société Linguistique de Paris, t. 25 (2), p. 171 ir kt. (A. Meillet); 7. Zeitschrift für slavische Philologie, t. 2, p. 543—549 (M. Niedermann); 8. Tauta ir žodis, t. 2, p. 450—454 (A. Senn); 9. Vairas, 1924, Nr. 5, p. 20—21.

tikinę,— rašė vėliau prof. A. Senas,— kad šitas nepasisekimas su žodynu Būgą be laiko užmušė. Mat jis buvo prievartos padėtyje: lietuvių visuomenės reikalavimai ir mokslo buvo visai priešingi. Jis norėjo kompromisą rasti ir tuomi pats žuvo, nes nerado pritarimo nei šioje nei anoje pusėje" [127].

Be abejo, prisidėjo dar varganos darbo sąlygos ir materialiniai sunkumai. Tai aiškiai matome kad ir iš šio 1924 m. sausio 25 d. laiško Amerikoje gyvenančiam giminaičiui J. O. Širvydui:

Brangus Tautieti!

Šiandie išleidžiau Tamstai mano žodyno I sąsiuvinį. Žodyno Švietimo Ministerija vos 2000 egz. teišleido. Kaina pirmajam sąsiuviniui nustatyta 12 litų, kas nėra brangu, nes viena spaustuvė paėmė už spaudą ir popierių *14 tūkstančių* litų...

Ar kokį atlyginimą aš gausiu, ar ne, dievas žino. Tuo reikalu būsią net kalbama ir tariama ministerių kabinete.

To, ką aš dabar gaunu (po tris šimtus litų mėnesiui), negaliu laikyti atsilyginimu už žodyno darbą, kurį dirbu daugiau ne 20 metų, nes iš tų trijų šimtų litų su šeimyna negalima net ir išmisti. Mano laimė, kad be žodyno darbo turiu dar profesūrą, kuri dar duoda mėnesiui 800 litų. Taigi, valdžia negali teisintis, kad su manim esanti jau atsiteisusi pusine žodyno redaktoriaus alga. Honoraro klausimas turi iškilti ir reikia jis iškelti.

„Kalbos ir senovės" honoraru aš įsitaisiau rudeninį apsiaustą, už „Tautos ir žodžio" straipsnių honorarą nusipirkau kėdžių ir rašomą stalą. Žodyno I sąsiuvinio honoraru tikėjausi galėsiąs nusipirkti žieminį apsiaustą ir kepurę, kurie nuo 1914 metų nešiojami baigia plyšti. Turtų aš nekroviau ir nė nemanau krauti. Tai, ką spūliai gyvendamas sutaupydavau, išleisdavau knygoms. Parvažiavęs iš Rusijos 1920 m. rudenį plikas kaip tilvikas be knygų, tiktai su *žodyno* kortelėmis, turėjau iš nauja susidaryti sau knygyną (biblioteką), be kurio negalimas joks mokslo darbas. Šeimynos skriauda, jai nutraukdamas po skatiką, po litą, vėl įsitaisiau knygynėlį — šiandie bus apie 500 tomelių.

Iki šiolei buvau idealista. Dirbau nelaukdamas atpildo. Ir dabar dirbčiau veltui, kad būčiau visai aprūpinęs šeimyną (duktė šį pavasarį stojo gimnazijon I kl., o sūnus jau sukako 2 metus),

---

[127] Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K., 1925, t. 1, p. 291.

kad ji nekvaršintų man galvos. Bet šiandie idealistoms nėra vietos Lietuvoje. Idealistos yra praeities žmonės. Šiandie jų nebesupranta. Momento vilnies žmonės, prisiplakėliai idealistų nesupranta ir neįvertina.

Šito mano laiško prašyčiau nespausdinti. Reikia dar palaukti kabineto žodžio.

Šia medžiaga remdamasis Tamsta galėtumei parašyti straipsnį.

Geistina būtų, kad Amerikos laikraščiai ragintų įsigyti žodyną. Antroji laida gal ir man duotų ben kokį pelną, nes ta laida būtų mano, nebe Švietimo Ministerijos. Tuo, kad greit išpirks žodyną, lietuviai parodys autoriui, kad jų branginama darbas. Tai priduos autoriui daugiau energijos.

Labų dienų

K. Būga [128]

Nežiūrint visų nepasisekimų ir sunkumų, žodyno darbas buvo intensyviai dirbamas toliau: kaupiama nauja medžiaga, skubiai renkami papildomi duomenys, toliau rašomas ir spausdinamas antrasis sąsiuvinis. Norėdamas, kad reikalingiausi kalbos faktai būtų renkami sparčiau, kad būtų pradėta sistemingai tyrinėti tarmes ir sudarinėti lietuvių kalbos atlasą [129], Būga parengė tris anketas ir jų paaiškinimą, kuriuos 1924 m. birželio 23—25 d. paskelbė „Lietuvos" dienraštyje. Pirmoji anketa („Klausimų lapas Nr. 1") buvo skiriama tarmių fonetikos medžiagai rinkti; ji turėjo 106 numeruotus klausimus. Abi likusios („Klausimų lapas Nr. 2" ir „Klausimų lapas Nr. 3") buvo skiriamos leksikos medžiagai rinkti, vienoje jų buvo 111 nenumeruotų klausimų, sugrupuotų į 11 numeruotų skyrių, kitoje — 58 numeruoti klausimai (du pirmieji sudėti iš 11 smulkesnių klausimėlių). Visose anketose Būga klausimus spausdino kairėje lapo pu-

---

[128] Kalbotyra, t. 14, p. 167—168.

[129] Pastarasis dalykas jau seniai Būgai rūpėjo. Antai dar 1912 m. jis buvo apsiėmęs Lietuvių mokslo draugijos pavedimu sudaryti vieningą programą visoms lietuvių tarmėms tyrinėti (žr. straipsnį „Trečias kalbininkų posėdis", išspausdintą „Viltyje", 1912, Nr. 7).

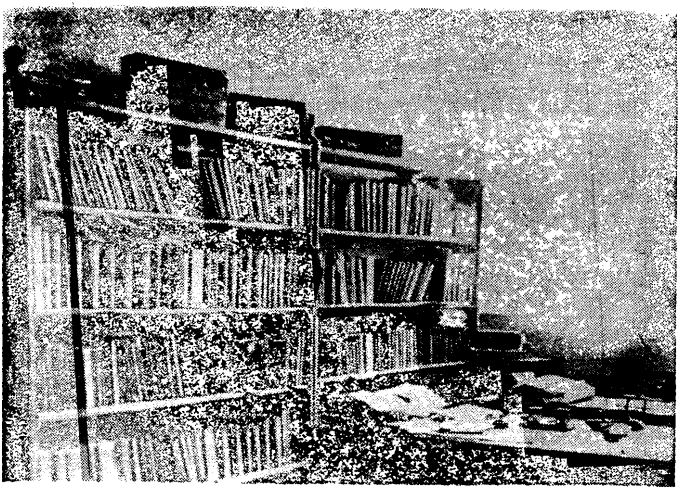

K. Būgos bibliotekėlė

sėje; dešinę paliko atsakymams įrašyti. Šios anketos buvo išleistos ir atskirais atspaudais.

Po vasaros atostogų Būga planavo į žodyno darbą plačiau įtraukti studentus. „Prof. Būga naują planą žodyno rašyme man papasakojo,— skaitome J. Bukotos laiške P. Būtėnui — rudenį imsiąs tris studentus ir rašysiąs; per metus išrašysiąs 12 sąsiuvinių ir žodyną išvarysiąs per 3 metus, o jis vienas — sakėsi — viso amžiaus savo neužteksiąs (!), nes, be žodyno, reikią ir vadovėlių fonetikos, morfologijos, istorinės gramatikos, įvadų visokių ir t. t. Šv. M-joj dar jo projekto nėra; jis Aukštadvary, Trakų apskr., grįšiąs į Kauną apie 22 — užeisiu, tau pranešiu" [130].

Iš tikrųjų, gavęs atostogas, Būga išvažiavo į Aukštadvarį lietuvių kalbos tarmių tyrinėti. Jam šįkart

[130] Naujoji romuva, 1934, Nr. 207, p. 933.

rūpėjo patikslinti dzūkų tarmės ribą tame krašte. Be to, Aukštadvaryje tuo metu vyko mokytojų kursai, ir Būga tikėjosi iš suvažiavusių mokytojų sužvejoti ne vieną žodį savajam žodynui. Rinkdamas medžiagą, jis persišaldė ir susirgo, iš pradžių, atrodo, gripu. Reikia pasakyti, kad Būga visuomet buvo lepios sveikatos. Šįkart temperatūra pakilo iki 40°. Labai skaudėjo galvą. Liga greit metėsi į smegenis. Kurį laiką Aukštadvaryje buvo gydomas naminėmis priemonėmis [131]. Parvežtas į Kauną negerėjo. Bene aštuonias dienas prabuvęs Kaune ir netekęs žado, Būga buvo išvežtas į Karaliaučių (dab. Kaliningradą) ir paguldytas universiteto Psichiatrinėje ir nervų klinikoje. Gydytojai pripažino smegenų gripą (Gehirngrippe). Iš pradžių Karaliaučiuje Būga jautėsi labai prastai. Liepos mėn. jo rašytų namiškiams laiškų beveik neįmanoma perskaityti. Rugpjūčio mėn. pradėjo šiek tiek taisytis. Labai lėtai ėmė atgauti žadą, palengva mažėjo galvos skausmai. Rugpjūčio 15 d. parašė žmonai atvirlaiškį beveik be klaidų. Dėl lėšų stokos žmona negalėjo būti su juo. Ji tik retkarčiais atvažiuodavo į Karaliaučių.

Taip praėjo rugpjūtis ir rugsėjis. Spalio pradžioje Būgos sveikata smarkiai pagerėjo. Jis jau galėjo neblogai susikalbėti, laiškai darėsi vis sklandesni. „Nuo X 2 kalba pradėjo eiti geryn net ir vokiškai,— rašė žmonai spalio 13 d.— Supranta mane ir sesutės ir daktarai" [132].

Būga sirgdamas visą laiką rūpinosi vien žodyno kortelėmis. Pamatęs žmoną, pirmiausia imdavo klausinėti apie korteles, o ne apie vaikus ar šeimą. Laiškuose taip pat jas nuolat minėjo. Vis baiminosi, kad

---

[131] Galvos skaudėjimui sumažinti, esą, dėję pūslę su ledais. Vėliau Būga žmonai sakęsis: „Kažkas man trenkė per galvą, kai uždėjo ledus! . . Baisiai trenkė. . ." (žr. K. Vairo-Račkausko straipsnį „Literatūros naujienose", 1934, Nr. 15).

[132] LKLI KB—13.

dėžės su kortelėmis nežūtų. „Šitos dėžės pridera ne Būgai, bet Lietuvos turtui",— rašė spalio 7 d. žmonai. Ši turėjo nuolat tikinti, kad žodyno kartotekai joks pavojus negresiąs, kad kortelės gerai prižiūrimos. „Aš prašau tavęs, nesirūpink nieko apie korčiukes,— rašė jam žmona spalio 4 d.— Jos visos vietoje. Atnešė Varnas. Ir Vireliūnas atnešė. Padėjau redakcijoje. Viskas gražiai, tvarkoje. Grindis nutepiau, viską apžiūriu, viskas tvarkoje. Salys korčiukių daug prirašė. Tavo niekas nieko nejudina. Aš nieko neleidžiu į redakciją. Aš prašau tavęs, būk ramus, greičiau išgysi" [133].

Iš spalio 14 d. J. Gerulio laiško Būgienei matome, kad tuo metu Būgos sveikata jau buvo tiek pagerėjus, jog „su vienu klaipėdiškiu ligonimi tarmę tyrinėti pradėjo ir su prūsų mozūru lenkiškai kalbėti", jog profesoriai „didei jojo prašo nei daug rašyti, nei kalbėti, nei tarmes tyrinėti" [134]. Rūpinosi greičiau grįžti į Kauną. Spalio 20 d. Būga žmonai rašė, kad ir daktarai jau patarią grįžti į Lietuvą. Tą dieną jis parašė net tris atvirlaiškius (žmonai ir abiem vaikams), pranešdamas, kad iš Karaliaučiaus numatęs išvažiuoti spalio 26-ą ar 27-ą dienomis.

Tuo tarpu Kaune, Humanitarinių mokslų fakulteto skelbimų lentoje, visą laiką kabėjo raštelis, kad prof. Būga dėl ligos paskaitų šį semestrą neskaitąs. Be Būgos faktiškai neveikė ir visas kalbotyros skyrius. Štai kaip nuotaikas fakultete aprašo vienas iš Būgos studentų: „Galų gale pranešta, kad profesorius baigiąs sveikti, net jau laiškus iš Karaliaučiaus į Lietuvą saviesiems rašąs, tik jam nei rudens, nei pavasario semestre neleisią universitete mokslo dalykų dėstyti, ligi išsveikęs profesorius gerai pasilsėsiąs, atsigau-

---

[133] RB KB—I—21.
[134] LKLI KB—33.

siąs, visai sutvirtėsiąs. Studentai filologai labai nerimo, nes matė, kad be prof. Būgos iš kalbotyros skyriaus nieko nebeliksią ir tas skyrius, jų ir visos profesūros nuomone, tik tada tegalėsiąs atsigauti, kai profesorius 1925 metų rudens semestre, vienerius mokslo metus pasilsėjęs, vėl imsiąs savo tiesioginį darbą dirbti!" [135]

Lapkričio mėn. Būgos sveikata vėl labai pablogėjo. Sustiprėjo galvos skausmai, sutriko kalba ir raštas. Lapkričio 25 d. Būgą staiga ištiko paralyžius, jis liovėsi kalbėjęs, o naktį iš gruodžio 1 dienos į 2-ąją mirė.

Iš Karaliaučiaus į Kauną greituoju traukiniu Būgos palaikus parvežė jo senasis globėjas prof. E. Volteris kartu su Būgos žmona gruodžio 5 d. „Lietuvos Universiteto Humanitarinis Fakultetas, kurio profesoriumi buvo a. a. vėlionis Būga, reikšdamas didžiam savo mokslininkui gedulą, nutraukė fakulteto paskaitas visai savaitei ir sparčiai ruošiasi velionies kūną iškilmingai palaidoti...",— rašė tą dieną „Ryto" dienoraštis. Iš žymiausių užsieniečių baltų kalbų tyrinėtojų ir didžiųjų lingvistų gautos užuojautos telegramos bei laiškai. Rytojaus dieną Būga buvo iškilmingai palaidotas Kauno kapinėse netoli savo mokytojo K. Jauniaus.

* *
*

Prof. K. Būgos ankstyva mirtis buvo labai skaudus smūgis lietuvių kalbos mokslui. Nusiminęs J. Jablonskis rašė „Švietimo darbe" (1924, p. 1042): „K. Būga buvo vienintelis mūsų kalbotyros specialistas. Tam mokslui visiškai atsidėjęs, Būga tyrė visos lietuvių giminės (visų aisčių) kalbą. Tirdamas tą kal-

[135] Ateitis, 1924, p. 546—547.

bos mokslą plačiai ir giliai, Būga rūpinosi suvartoti jam visa, ką gali duoti gyvoji mūsų kalba, jos istorija, šaltiniai ir lyginamasis indoeuropiečių kalbos mokslas su didžiausiais savo specialistais. Su K. Būga mūsų kalbos mokslas nustoja pagrindinio savo š u l o, didžiojo savo t y r ė j o. To šulo, drauge su mūsų kalbos mokslu, nustoja ir visas lyginamasis indoeuropiečių kalbos mokslas, daug ką semiąs iš mūsų kalbos. To didžiojo savo šulo nustoja ir mūsų Universiteto Humanitarų Fakultetas, mūsų kalbos mokytojai, kalbos mokslo jaunuomenė, visa Lietuva... Kaip čią ką pradėsim tame moksle nebeturėdami K. Būgos — man, seniui, sunku ir suprasti: be Būgos gilesnis ir tvirtesnis tas mokslas lyg nebegalimas... Liūdna, skaudu!"

Buvo aišku, jog paskutiniaisiais metais Lietuvoje taip vaisingai suklestėjusi kalbotyra, Būgai mirus, turėjo neišvengiamai vėl sunykti. Ypač skaudu buvo tai, kad Būga mirė, teturėdamas vos 45 metus amžiaus, taigi būdamas pačiame jėgų žydėjime. „Negailestinga mirtis jį mums atėmė tuo laiku, kada jis daugiausia mums galėjo duoti,— rašė J. Balčikonis „Ryto" dienraštyje (1924, Nr. 275).— Jis atsiskyrė nuo mūsų amžiuje, kada žmogaus kūno ir dvasios jėgos pasiekia savo augimo aukščiausią laipsnį, kada darbo vaisiai esti gražiausi ir didžiausi". Ir iš tikrųjų, argi begali būti didesnės tragedijos mokslininko gyvenime: mirti tada, kai esi beparodąs pasauliui didžiausią savo darbo vaisių!

Skaudžiausia buvo tai, jog Būga mirdamas nepaliko savo darbo tęsėjų. Per nepilnus trejus metus, dirbdamas universitete, jis nespėjo ir negalėjo suspėti paruošti sau įpėdinių. Mokslo pasaulyje retai atsitinka, kad vieno žmogaus mirtis atneštų tautai tokį nepataisomą nuostolį, kokį atnešė Būgos mirtis. Kiekvienas kitas palieka po savęs mokinių ar bend-

radarbių, kurie ilgainiui užima jo vietą. Būga buvo vienišas. Jam mirus, turėjo ilgesniam laikui sunykti ir lietuvių kalbos studijos Lietuvoje. Ir jos neišvengiamai sunyko.

Jaunius mirdamas žinojo, kad jo vieta bus užimta mokinio, kuris teikė tiek daug vilčių. Bet Būga neturėjo tokio mokinio, ir ko jis nesuskubo surašyti, žuvo amžinai.

Būga mirdamas paliko daug nebaigtų darbų. Svarbiausias iš jų — tai didysis žodynas.

Ką reiktų toliau daryti su nebaigtu Būgos žodynu — šis klausimas tuo metu ypač jaudino Lietuvos visuomenę. Spaudoje prasidėjo gyva diskusija. Buvo tokių, kurie reikalavo baigti leisti žodyną tokį, kokį jį Būga pradėjo [136], nors visi suprato, jog tai padaryti neįmanoma. Būga paliko paruošęs spaudai tik antrąjį sąsiuvinį, o kito žmogaus, kuris sugebėtų pagal tą patį planą toliau tęsti Būgos darbą, Lietuvoje nebuvo. Be to, triukšmą kėlė įvairūs kalbos mokslo profanai, reikalaudami, kad Būgos žodynas toliau nebūtų leidžiamas, nes, jų nuomone, niekur pasaulyje tokių žodynų nesą sudarinėjama (!). Jie reikalavo išleisti antrąjį sąsiuvinį vien tam, kad liktų ateities kartoms pavyzdys, kaip nereikią žodynų sudarinėti (!) [137].

1925 m. pasirodė antrasis, Būgos paruoštas, žodyno sąsiuvinis, į kurį buvo sudėta studijos „Lietuvių tauta ir kalba, bei jos artimieji giminaičiai" tąsa (turimomis žiniomis, studiją Būga beveik baigė) ir du puslapiai paties žodyno teksto. Nežinia kodėl Knygų leidimo komisija teįdėjo tik du žodyno puslapius. Iš tikrųjų Būga mirdamas paliko tris puslapius ste-

---

[136] Tumas-Vaižgantas J. Kas gi dabar daryti su Būgos žodynu? — Lietuvis, 1924, gruodžio 19.

[137] Jakštas A. (=Dambrauskas A.). Dėl K. Būgos žodyno.— Rytas, 1924, gruodžio 30.

reotipuoto teksto ir net šešis sąsiuvinius rankraščio (šeštojo prirašytas tik vienas puslapis). Antrasis spausdintas žodyno sąsiuvinis baigėsi žodžiu *angà* (šio žodžio straipsnis nebaigtas, leidėjai puslapį nutraukė viduryje sakinio!), nors Būgos rankraštis baigėsi žodžiu *anštìkti.*

Daugiau žodynas nebuvo leidžiamas. Susitaikyta su mintimi, kad dėl Būgos mirties Lietuva greit nebesulauks didžiojo žodyno. Tiesa, liko žodyno kartotekos, kurias kiti galėjo sunaudoti tolesniam darbui. Bet kur viską aiškinanti Būgos dvasia, be kurios kartotekos tebuvo žalia medžiaga?!

Šešerius metus žodyno kartotekos gulėjo neliečiamos. Tik 1930 m. gruodžio mėn. Juozas Balčikonis sudarė naują žodyno redakciją, kuri pirmiausia ėmėsi to, ką padaryti buvo sutrukdyta Būgai, būtent, sukaupti žodynui pakankamai medžiagos. Buvo organizuotas masinis žodžių rinkimas iš gyvosios liaudies kalbos, be to, panaudoti Būgai neprieinami raštai. Naujoji redakcija susiaurino žodyno sandaros planą: pasijuto nepajėgsianti ir atsisakė nuo žodžių istorijos bei etimologijos, palikdama tik žodžių reikšmės aiškinimą. Taip pat buvo atsisakyta tikrinių vardų ir kai kurių svetimybių. Intensyviai dirbusi devynerius metus, 1941 m. naujoji redakcija išleido pirmąjį žodyno tomą (*A—B* raidėmis prasidedantys žodžiai). Antrasis tomas *(C—F)* pasirodė jau po karo (1947 m.) Tarybų Lietuvoje. Po to 1952—1953 m. buvo keičiami žodyno redagavimo principai, pasikeitė pati redakcija. 1956—1959 m. išėjo iš spaudos III—V (*G — Klausinys,* ats. redaktorius K. Ulvydas), o 1962—1976 m.— VI—X tomai (*Klausyti — P,* ats. red. J. Kruopas). Šiuo metu jau turime išleidę 11 žodyno tomų (paskutinis pasirodė 1978 m., vyr. red. K. Ulvydas), kurie baigiasi *R* raidės žodžiais, be to, du pirmieji tomai buvo naujai perdirbti ir 1968—1969 m. išleisti (ats.

red. J. Kruopas). Taigi Būgos sukauptos kartotekos, keleriopai padidintos (dabar jas sudaro apie keturis milijonus kortelių), Tarybų Lietuvoje išaugo į didingą akademinio žodyno rūmą ir tapo monumentaliu, vienu iš svarbiausių XX amžiaus lituanistikos šedevru.

Neišsenkama Būgos energija, jo planai anuomet nesibaigė didžiuoju žodynu. Pirmojo žodyno sąsiuvinio viršelyje skaitome: „Be leidžiamojo žodyno rengiu dar ir kitą, kelis kartus mažesnį, kuriame tebus palikti vien tiktai tie žodžiai, kurie tėra vartojami arba vartotini rašomojoje kalboje. Prie rãšomosios kalbõs žodyno tariuosi tegalėsiąs pritilpti vos tik po trejų metų". Šio žodyno sulaukėme tiktai praėjus 30 metų po Būgos mirties („Dabartinės lietuvių kalbos žodynas" pirmą kartą buvo išleistas jau Tarybų Lietuvoje 1954 m.).

1922 m. gruodžio 7 d. Būga rašė J. Endzelynui: „Ar etimologijos žodyno (latvių kalbos) Tamsta nemanai leisti? Aš turiu nemãža mẽdžiagos surinkęs etimologijos žodynui, kuris bus išleistas tiktai atlikus paprastojo žodyno darbą" [138]. Ir jeigu Būga rašė, tai rašė netuščiai: Lietuvių kalbos ir literatūros institute iki šių dienų saugoma jo sudaryta etimologinio žodyno kartoteka, kurioje yra apie 19 tūkstančių kortelių. Etimologinio žodyno mes dar ir dabar nesame išleidę ir naudojamės E. Frenkelio 1962—1965 m. Vokietijoje išleistuoju [139].

Būga rinko medžiagą ir projektavo išleisti dar kelis mokslinius žodynus. Jam mirus, buvo rastos šių žodynų kartotekos: slaviškos kilmės žodžių žodyno — per 12 tūkstančių kortelių, senosios raštų kalbos žodyno — apie 66 tūkstančius kortelių, tikrinių vardų

---

[138] Būga K. Rinktiniai raštai, t. 3, p. 879.

[139] Fraenkel E. Litauisches etimologisches Wörterbuch. Göttingen, 1962—1965, t. 1—2.

žodyno — apie 75 tūkstančius kortelių[140]. Nė vieno iš šių žodynų šiandien dar neturime. Štai ko lietuvių leksikografija neteko 1924 m. gruodžio 1-osios naktį.

Kad ir paaukojęs savo gyvenimą žodynui, ateities planuose Būga juo nesiribojo. Jis projektavo daugelį kitų didelių darbų. Minėtame 1922 m. gruodžio 7 d. laiške J. Endzelynui, džiaugdamasis pasirodžiusia moksline latvių kalbos gramatika, Būga rašė: „Dabar priėjo eilė parašyti ir lietuvių kalbos gramatiką, už kurios manau aš stvertis, kai būsiu išleidęs lietuvių kalbos žodyną, kuriam jau daug padaryta". Ir čia jis rašė netuščiai: Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugoma keliasdešimt jo sudarytų medžiagos rinkinių lietuvių kalbos fonetikai, kirčiavimui, morfologijai, žodžių darybai ir sintaksei tyrinėti. Tai — išrašai iš senųjų kalbos paminklų, gramatikų, senų rankraščių, tarmių duomenys, tekstai, schemos ir t. t. Vienuose šių rinkinių medžiaga labai tvarkingai sugrupuota, surašyta į nedideles skiauteles, kurios sistemingai suklijuotos į tam tikrus lapus, kituose ji gana palaida, dar nesusisteminta. Vartydami tūkstančius išrašų lapelių, šiandien galime tik įsivaizduoti tą milžinišką lietuvių kalbos gramatikos rūmą, kurį Būga žadėjo mums pastatyti. Tik praėjus pusšimčiui metų susilaukėme akademinės aprašomosios lietuvių kalbos gramatikos[141], o istorinės dar ir dabar neturime.

Šalia gramatikos medžiagos rinkinių rankraštyne saugoma daug Būgos surinktos toponiminės medžia-

---

[140] Anksčiau įvairiomis progomis būdavo nurodomas neteisingas tikrinių vardų kartotekos skaičius, būtent 47 000. A. Vanago patikslintais duomenimis, iš tikrųjų šioje kartotekoje yra 75 000 kortelių, beveik pusė (35 000) rašytų paties Būgos ranka. Galutinai Būga buvo sutvarkęs tik *A* raide prasidedančius žodžius, kiti sistemingai alfabetiškai išdėstyti tik dabar.

[141] Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. V., 1965—1975, t. 1—3.

gos: vietovardžių rinkinių, išrašų iš kronikų ir kt. Nemaža šios medžiagos dalis rinkta paskutiniaisiais metais prieš mirtį. Taigi ir vietovardžių studijos bei su jomis susiję baltų genčių proistorės tyrinėjimai liko anaiptol dar nebaigti: mirtis ir čia sutrukdė Būgai tarti paskutinį žodį. Būgos pradėtas lietuvių toponimikos ir apskritai onomastikos (tikrinių vardų) kaupimo vajus vėliau Lietuvoje labai išplito. Jo sukurta tinkama vardynui rinkti atmosfera ir visuomenės opinija davė gerų rezultatų: šiandien Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tikrinių žodžių kartotekos jau siekia milijoną kortelių. Pradėti leisti specialūs šios rūšies medžiagos rinkiniai bei moksliniai tyrinėjimai [142].

Yra išlikę dar ir įvairių kitų medžiagos rinkinių. Ypač daug jų skirta prūsų, kuršių, sėlių ir žiemgalių kalboms tyrinėti. Būga projektavo sistemingai ištirti mirusias baltų kalbas. 1924 m. pavasario semestre universitete apie jas jis skaitė net specialų kursą.

Daug projektavo Būga. Daug ką mes šiandieną turėtume, jeigu jis būtų ilgiau pagyvenęs. Kad Būga anksti mirė, gerokai kalti tie ano meto Lietuvos vadovai, kurie netausojo jo, nesudarė jam žmoniškų darbo sąlygų. Kaip šiurpi pasaka šiandieną mums skamba rašytojo Vinco Krėvės žodžiai, parašyti 1925 m. „Bare" (Nr. 1, p. 11—13):

Gyveno Lietuvoje didelis mokslininkas Kazys Būga. Visuose pasaulio kraštuose buvo žinomas ir gerbiamas jo vardas. Bet

---

[142] Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas. V., 1963; Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. V., 1970; Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas (spausdinama); Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika. V., 1977; Lietuvių pavardės, t. 1—2 (Lietuvių kalbos ir literatūros institute rengiamas didelis lietuvių pavardžių žodynas).

Lietuvoje apie jį beveik niekas nežinojo, išskyrus mažą jo draugų būrelį.

Nežinojo, nes žinoti nenorėjo kol Kazys buvo gyvas.

Kam buvo indomus tasai keistas žmogus, kurs pargrįžo Lietuvon be skatiko, bet su pundais „makulatūros"?..

Kaip tasai keistas profesorius gyveno, kaip dirbo ir ką veikė, niekam Lietuvoje nerūpėjo.

Kad buto neturėjo, kad su visais savo pundais ir su šeimyna dviejuose mažučiuose kambariukuose buvo susikimšęs? Tai niekis. Geri butai ir patogumai ne jam, ne profesoriams, bet spekuliantams, kyšininkams ir kitiems gudriems visuomenės žmonėms...

Netiesą kalbu. Buvo žmonių, kurie domavosi, ką veikia profesorius Kazys Būga. Juo domavosi mūsų tėvynės tėvai.

— Ką ten daro tasai jūsų garsusis Kazys Būga? Pasiėmė paruošti lietuvių kalbos žodyną, antri jau metai algą gauna, o žodyno vis nėra ir nėra. Kodėl nespausdina, kam veltui pinigus ima?

Ir ėmė raginti Kazį Būgą galingi tėvynės tėvai:

— Spausdink greičiau žodynį! Parodyk, kad neveltui algą gauni.

— Žmonės, ką jūs kalbate? Juk pasiėmiau milžinišką darbą. Dešimties metų reikalauna tik vienas prie jo prisiruošimas, prirengiamas darbas.

— Kas mums darbo, kiek tau reikia ruoštis. Turi parodyti nors pradžią to darbo, kurį pasiėmei. Tepamatysim, kad dirbi.

Ir ėmė Kazys Būga ruošti „pradžią". Ruošė dienomis ir naktimis, ruošė ir graužėsi, sielvartaudamas, kad netobūlą, neparuoštą atitinkamai darbą turi paskelbti pasauliui.

Darbavosi dienomis ir naktimis bute, kuriame net lango atidaryti negalėjo nei dieną, nei naktį — ir per uždarytus langus pakankamai „kvepėjo".

Sunkiai dirbo, patrūko ir mirė...

Ir tik tuomet atsivėrė žmonių akys, tik tuomet suprato, kas buvo tasai keistas Kazys Būga.

Ir tie patys, kur su panieka, iš aukšto žiūrėjo in keistą profesorių, nutarė pagerbti didvyrį...

Ir iškėlė jam gražias laidotuves, kurių metu dargi sužinojo, kad nėra kas atstoja Kazį Būgą...

Pagerbė, palaidojo ir nusiramino, kad šventai atliko savo pareigas...

Mus šiandien stebina šio žmogaus-milžino darbštumas, neužgesinama energija, mokslo entuziazmas.

K. Būga — pirmasis labai gerai pasiruošęs moksliniam darbui lietuvis kalbininkas — sukūrė naują epochą lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijoje. Tokius genijus šimtmečiai tegimdo. Turėdami prieš akis jo gausius mokslo veikalus, didžiąsias žodyno kartotekas ir 129 po mirties paliktus nebaigtus rankraščius ar medžiagos rinkinius — tą žalią, niekuomet nebeatgysiančią medžiagą,— privalome su pagarba pripažinti, jog daugiau negu prieš pusšimtį metų netekome darbo milžino, „vargo pelės", kuris iš tikrųjų buvo dar tik pradėjęs dirbti. Jo šviesus atminimas įpareigoja lietuvių kalbininkus su dviguba energija tęsti pradėtąjį kalbos tyrinėjimą. Kaip savotiškas testamentas anuomet skambėjo Jono Jablonskio žodžiai, parašyti „Švietimo darbo" žurnale Būgai mirus:

„Bet dirbkite, seniai ir jaunesnieji mokslo žmonės,— kalbos profesoriai, mokytojai ir kalbos mokslo nykštukai,— dirbkite v y r i š k a i, nenuleisdami rankų, ir tuo bent kiek, kad ir taip vėlai, atsilyginkit tam, taip anksti atsiskyrusiam iš mūsų tarpo didžiuliam mūsų kalbos mokslo darbininkui!"

Pastaraisiais dešimtmečiais Tarybų Lietuvoje kalbotyra nepaprastai suklestėjo. Vilnius tapo pasauliniu ne tik lituanistikos, bet ir baltistikos mokslo centru. Pasirodė stambių lingvistikos darbų [143], leidžiami net keli periodiniai bei tęstiniai lingvistikos leidi-

---

[143] Pvz., be minėtųjų, dar nurodytina: Lietuvių kalbos atlasas. I. Leksika. V., 1977; Lietuvių kalbos tarmės (chrestomatija). V., 1970; Z i n k e v i č i u s Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966; P a l i o n i s J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a. V., 1967; K a z l a u s k a s J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1968; M a ž i u l i s V. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija). V., 1970; P i k č i l i n g i s J. Lietuvių kalbos stilistika. V., 1971—1975, t. 1—2; G r i n a v e c k i s V. Žemaičių tarmių istorija (fonetika). V., 1973; U r b u t i s V. Žodžių darybos teorija. V., 1978; A m b r a z a s V. Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė. V., 1979.

niai [144]. Gilinamos bei plečiamos tiek teorinių, tiek ir su kalbos praktika susijusių problemų studijos. Bemaž visų jų ištakos bei užuomazgos veda prie K. Būgos darbų.

Todėl, akad. K. Korsako žodžiais tariant, „Tarybinė visuomenė didžiai vertina Būgos nuveiktus dar-

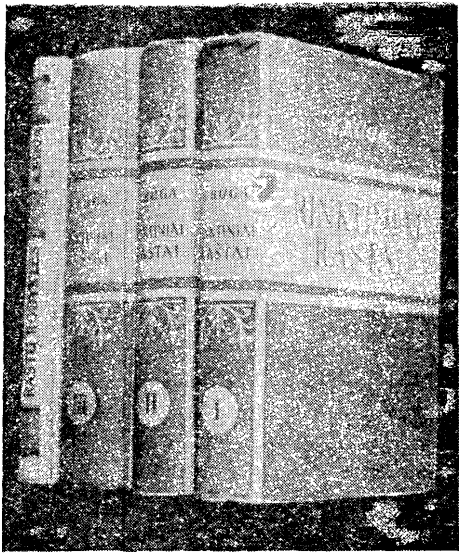

Tarybų valdžios metais išleisti K. Būgos „Rinktiniai raštai"

bus, jo kalbotyrinį palikimą, gerbia jo kaip mokslininko šviesų atminimą. Didieji Būgos sumanymai susilaukia įvykdymo Tarybų Lietuvoje" [145]. Išleistas stambus Būgos raštų rinkinys [146]. Jo vardu pavadin-

---

[144] Svarbiausi — „Baltistica" (nuo 1965 m.), „Lietuvių kalbotyros klausimai" (nuo 1957 m.), „Kalbotyra" (nuo 1958 m.).

[145] Korsakas K. Du įžymieji lietuvių kalbininkai.— Literatūra ir kalba. V., 1956, t. 1, p. 13—14.

[146] Būga K. Rinktiniai raštai / Sudarė Z. Zinkevičius. V., 1958—1961, t. 1—3.

ta Dusetų vidurinė mokykla. Gimtojoje Pažiegėje saugomas namas, kuriame Būga gimė (jame įrengtas memorialinis muziejus). Ne viena gatvė respublikos miestuose pavadinta Būgos vardu. Vilniaus universiteto Lituanistikos centre yra memorialinė Būgos auditorija. Iškilmingai minimas jo gimimo 100 metų jubiliejus.

TURINYS

Pratarmė 5

K. Būgos vaikystė ir pirmieji mokslo žingsniai 6

Studijos universitete 40

Rengimasis profesūrai 69

Profesoriavimas Rusijos universitetuose 88

Kaune 97

Žodynas ir mirtis 129

Зигмас Пятрович Зинкявичюс. КАЗИМЕРАС БУГА. Жизнь и творчество. Серия «Язык и люди». На литовском языке. Издательство «Мокслас» ЛитССР, 1979.

Žigmas Zinkevičius, KAZIMIERAS BŪGA. Gyvenimas ir darbai. Serija „Kalba ir žmonės".

Redaktorė A. Galdikienė. Viršelio dailininkas R. Orentas. Meninis redaktorius V. Jurkūnas. Techninė redaktorė R. Musteikienė. Korektorės D. Baliukynienė, M. Miliūtė

IB Nr. 1652

Duota rinkti 1979.06.13. Pasirašyta spausdinti 1979.07.30. LV 06017. Formatas 70×100¹/₃₂. Popierius — spaudos Nr. 1. Šriftas — 10 p. baltika. Spauda — iškilioji. 6,45 sp. l. 7,50 apsk. l. l. Tiražas 7000. Užsak. Nr. 1294. Kaina 0,25 rb. „Mokslas", Vilnius, Žvaigždžių g. 23. Spausdino spaustuvė „Pergalė", Vilnius, Latako g. 6.